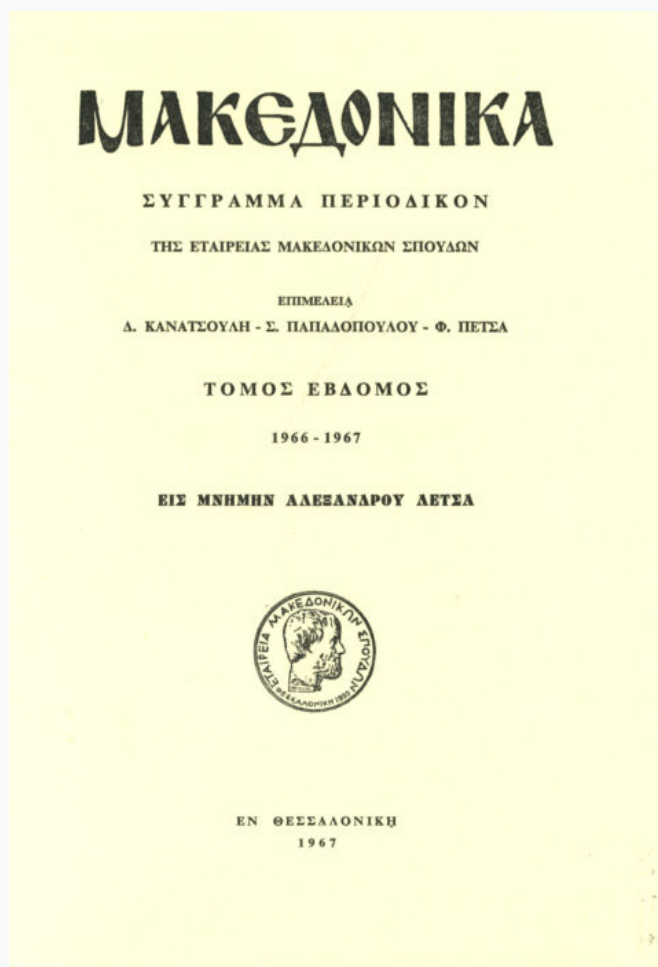

Μακεδονικά

Τόμ. 7 (1967)

Εις μνήμην Αλέξανδρου Λέτσα

Οι πολεμικοί άντρες της Μακεδονίας κατά την προεπαναστατική περίοδο: Αρματολοί, κλέφτες και πειραταί

I. K. Βασδραβέλλης

doi: [10.12681/makedonika.971](https://doi.org/10.12681/makedonika.971)

Copyright © 2015, I. K. Βασδραβέλλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βασδραβέλλης I. K. (1967). Οι πολεμικοί άντρες της Μακεδονίας κατά την προεπαναστατική περίοδο: Αρματολοί, κλέφτες και πειραταί. *Μακεδονικά*, 7, 31-76. <https://doi.org/10.12681/makedonika.971>

ΟΙ ΠΟΛΕΜΙΚΟΙ ΑΝΔΡΕΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ

(ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ, ΚΛΕΦΤΕΣ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΤΑΙ)

Μέχρι πρό τινων ἐτῶν δὲν ὑπῆρχε μελέτη, ἀσχολουμένη μὲ τὴν προεπαναστατικὴν ὀργάνωσιν καὶ δρᾶσιν τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Αἱ ἐλάχισται καὶ συγκεχυμέναι πληροφορίαι εἰς τινα συγγράμματα οὐδὲν τὸ συγκεκριμένον προσέφερον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ μόνον, ὅταν ἐδημοσιεύθησαν τὰ ἱστορικὰ Ἐπιτομὰ Μακεδονίας τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας¹, εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἐπίσημοι πληροφορίαι ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Βάσει τῶν ἀρχαικῶν τούτων κειμένων καὶ ἄλλων τινῶν πληροφοριῶν, ἐδημοσίευσά κατὰ τὸ ἔτος 1950 σχετικὴν ἐργασίαν ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Μακεδονίας², ἀργότερον δὲ καὶ ἑτέραν διὰ τὴν πειρατείαν εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἰδίαν χρονικὴν περίοδον³.

Κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν ἕκτοτε διάστημα εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ ἄλλαι τινὲς πληροφορίαι, ὡς καὶ συγγράμματα καὶ μελέται ξένων καὶ Ἑλλήνων συγγραφέων, αἵτινες προσέφερον καὶ νέον ἱστορικὸν ὕλικόν ἐπὶ τοῦ θέματος. Ἐν ὄψει τῶν ἀνωτέρω ἐσκέφθην νὰ ἐρευνήσω ἐξ ὑπαρχῆς τὸ ὅλον θέμα δημοσιεύων τὴν παροῦσαν ἐργασίαν, ἀπηλλαγμένην ὅμως τῶν ἱστορικῶν ἐκείνων τουρκικῶν ἐγγράφων, ἅτινα περιέλαβον εἰς τὴν πρώτην μου ἐργασίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπλῶς παραπέμπω. Ἐχῶ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ δημοσιευομένη ἤδη μελέτη μου θὰ συμβάλῃ ἐπιτυχῶς εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ ὅλου θέματος ἐν τῇ νεοελληνικῇ ἱστορικῇ περιόδῳ, ἢ γνῶσις τῆς ὁποίας εἶναι ἐλλειπής, ὡς καλῶς γνωρίζουν οἱ ἀσχοληθέντες ἐπὶ τούτῳ.

¹ Ἱστορικὰ Ἐπιτομὰ Μακεδονίας, ἐπιμελεία Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, ἔκδοσις Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Α'. Ἐπιτομὴ Θεσσαλονίκης 1695-1912, Θεσσαλονίκη 1952. Β'. Ἐπιτομὴ Βεροίας-Ναούσης 1598-1886, Θεσσαλονίκη 1954. Γ'. Ἐπιτομὴ τῆς Μονῆς Βλατάδων 1446-1839, Θεσσαλονίκη 1955.

² Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἐπιτομὴ ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1955.

³ Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἐπιτομὴ πειρατείαν εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, «Μακεδονικά» 5 (1963) 319-362.

Ἡ πολεμικὴ παράδοσις τῶν ὄρεινῶν κατοίκων τῆς Μακεδονίας, ὑφισταμένη ὡς γνωστὸν ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων χρόνων¹ κυρίως ὡς σύστημα ἀσφαλείας τῆς ὑπαίθρου χώρας, ἠνόνησε τὴν ἀνάπτυξιν πολεμικῶν ἀνδρῶν κατὰ τὸ διάστημα τῆς Τουρκοκρατίας. Δὲν ἔχομεν εἰσέτι στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ν' ἀποδεικνύηται ποία ἦτο ἡ κατάστασις τῶν ὄρεινῶν πληθυσμῶν τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν εἰσβολὴν καὶ κατάκτησιν τῶν βαλκανικῶν χωρῶν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἂν ὑφίστατο θεσμὸς τις παρόμοιος ὄρεινῶν φυλάκων τῶν στενωπῶν (ντερβένια) ἢ ἄλλος τις θεσμὸς ἀρματολῶν, ὡς οὗτος ἐξειλίχθη περαιτέρω καὶ ὡς θὰ διαλάβωμεν εἰς τὴν παρούσαν ἐργασίαν. Ὁ ἐκ τῶν ἱστοριογράφων τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ ἐκ Μακεδονίας καταγόμενος Νικόλαος Κασομούλης² ἀνάγει τοὺς ἀρματολοὺς, στηριχθεὶς εἰς διηγήσεις καὶ παραδόσεις παλαιῶν ἀρματολῶν, εἰς χρόνους προγενεστέρους τοῦ Σκεντέρμπεη (1405-1468), νομίζομεν ὅμως ὅτι θὰ ἤμεθα πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἂν δεχθῶμεν ὅτι ὁ θεσμὸς αὐτὸς συνεστήθη ἢ ἀνασυνεστήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων³ ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἀρματολισμοῦ

¹ Ὁ Ῥωμαῖος ἱστορικὸς Titus Livius γράφει: «...permisit ut praesidia armata haberent...», ὁ Διόδωρος Σικελιώτης, XX XI, 8, 9: «...ἐν τοῖς ἐσχάτοις τῆς Μακεδονίας τόποις, διὰ τὰς ἐκ τῶν παρακειμένων ἐχθρῶν ἐπιβουλὰς, κατέστησαν στρατιώτας οἱ Ῥωμαῖοι...», ὁ δὲ Πολύβιος, ΙΧ, 35, 2 «...Τίνας καὶ πηλίκης τιμῆς ἀξιόσθαι Μακεδόνας, οἳ τὸν πλείω τοῦ βίου χρόνον οὐ παύονται διαγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς βαρβάρους ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας...». Βλέπε καὶ Ἄντ. Κεραμοπούλου, Τι εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, Ἀθήναι 1939, σ. 76, 77, 122, 123.

² Ν. Κασομούλης, Ἐνθυμῆματα στρατιωτικὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, 1821-1833, Ἀθήναι 1939, τ. 1, σ. 2 κ.έ.

³ Μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς Τούρκους παρεχωρήθη εἰς τοὺς Χριστιανοὺς κατοικοὺς τῆς πόλεως τὸ προνόμιον νὰ φυλάσσουν τοὺς 24 πύργους τῆς παραλίας (Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης, ἔ.ἀ. σ. 1-3). Τὸ παραχωρηθὲν τοῦτο προνόμιον, ὅπερ κατηργήθη τὸ ἔτος 1605, φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ ἔχη σχέσιν μετὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀρματολισμοῦ καὶ τὰ καθήκοντα τῶν παλαιωτέρων ἀρματολῶν, ὅπως ἐξειλίχθησαν ἀργότερον διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου. Πρόκειται βεβαίως περὶ φυλάκων ἐντὸς τῶν πόλεων μετὰ ἰδιαίτερα καθήκοντα, οἵτινες ἀπηλλάσσοντο προνομιακῶς τῆς καταβολῆς ὀρισμένων φόρων, ἀπαριθμουμένων εἰς τὸ παρὰ τοῦ γράφοντος, εἰς τὸ ἐκεῖ δημοσιευθὲν φερμάνιον. Ἐάν τελικῶς γίνεται παραδεκτὸν ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν ἀρματολῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον καὶ φυσικὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα (Μακεδονίαν) συνεστήθη ἢ ἀνασυνεστήθη ἐπὶ Τουρκοκρατίας, πρέπει νὰ τὸν τοποθετήσωμεν χρονολογικῶς εἰς τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως. Ἐάν δὲν κατεστρέφοντο ἐκ πυρκαϊᾶς τὰ παλαιότερα τοῦ ἔτους 1627 τουρκικὰ ἄρχεια τῆς Βεροίας - Ναούσης, τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ τῆς Καστορίας, θὰ εἶχομεν περισσότερας καὶ παλαιώτερας πληροφορίας ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Ὁ καθηγητὴς κ. Ἄπ. Βακαλόπουλος, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Ι, Θεσσαλονίκη 1961, ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι μᾶλλον ἐπὶ σουλτάνου Μουράτ τοῦ Β', πορθητοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐφημερίσθη τὸ σύστημα ἀσφαλείας τῆς ὑπαίθρου, ἢ δὲ γνώμη αὕτη φαίνεται μέχρι τῆς στιγμῆς ὡς ἡ πλέον πιθανή. Ὁ C. I. Faurel, Chants populaires de la Grèce moderne, μετάφρ. Ἄπ. Χατζηγεωργίου, Ἀθήνα 1956, σ. 21-31, ἀνάγει τοὺς ἀρματολοὺς εἰς τὰ πρώτα ἔτη τῆς διαδοχικῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐ-

(Martoloz) διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ὑπαίθρου χώρας, δεινοπαθούσης ἀπὸ τὴν δρᾶσιν τῶν κ λ ε φ τ ῶ ν καὶ ἄλλων ἀτιθάσσων στοιχείων ἢ καὶ κακοποιῶν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

Πρὶν ὅμως προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος τοῦ ἄρματολισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ, κρίνομεν σκόπιμον νὰ ἐξετάσωμεν ἐν συντομίᾳ, πῶς ἐμφανίζεται ὁ θεσμὸς οὗτος τόσον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ὅσον καὶ εἰς τοὺς βορείους αὐτῆς γείτονας κατὰ τὸ διάστημα τῆς Τουρκοκρατίας. Κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγὰς καὶ τοὺς Τούρκους συγγραφεῖς, τόσον εἰς τὴν Μακεδονίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, προϋπήρχον ἄρματολοί, δηλαδὴ στρατιῶται (Milisin) ὀνομαζόμενοι ἄρματολοι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἑνετῶν¹, οἵτινες κατὰ μίαν ἐκδοχὴν ὑπήρχον καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινούς χρόνους. Κατὰ τὸν Αὐστριακὸν συγγραφέα Barbar², οἱ σχηματισμοὶ τῶν ἄρματολῶν συνεστήθησαν ἀπὸ τὸν σουλτάνον Μουράτ τὸν Β', τὸν πορθητὴν τῆς Θεσσαλονίκης, κατὰ τὸ ἔτος 1421, καίτοι ἄλλοι Τούρκοι συγγραφεῖς δέχονται προγενεστέρας χρονολογίας. Ὡς προκύπτει ἀπὸ χειρόγραφα τῶν ἐτῶν 1486 καὶ 1490, εὐρεθέντα εἰς Βοσνίαν, ὑπήρχον ἄρματολοι εἰς τὰ παράλια τῆς Δαλματίας φυλάσσοντες τὰ ἐκεῖ τουρκικὰ φρούρια, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπετίθεντο οἱ Ἑνετοί. Ἄρματολοι ἐπίσης ὑπήρχον εἰς τὴν Βοσνίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Τούρκων. Εἰς μίαν παρέλασιν θριαμβευτικὴν τοῦ Φερχάτ πασᾶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (1575) συμμετεῖχον καὶ ἄρματολοί, φέροντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς

παρχίας. Παρόμοιόν τι ὑποστηρίζει καὶ ὁ Λ. Κ ο υ τ σ ο ν ἰ κ α ς εἰς τὸ ἔργον του Γενικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι 1864, τ. 2, σ. η-ια. Βλέπε καὶ τοῦ ἀγνωστοῦ τοῦ 1821 Δ. Α ἰ ν ι ἄ ν, Βιβλιοθήκη τοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι 1852, σ. 272 κ.έ. Βλ. καὶ Dr Robert Anhegger, Martoloslar Hakkında (τουρκιστὶ) εἰς τὸ περιοδικὸν «Turkiyat Mecmuası», ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σταμπούλ, τ. 7-8 (1942), σελ. 282-320. Οἱ Τούρκοι ἀποκαλοῦν τοὺς ἄρματολοὺς Martaloz ἢ Martoloz ἢ Martolos. Συνήντησα εἰς τὰ ἀρχαικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου Βεροῖας πλειστάκις τὴν φράσιν Mertiloz Keferesi=ἄπιστος ἄρματολὸς (Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἄρματολοι καὶ κλέφτες, σ. 77, 82). Κατὰ τοὺς Τούρκους ἡ λέξις ἔχει τὴν ἔννοιαν κατὰ καιροῦς, ὄπλοφόρος, φρουρός, σεργάρης τῆς ἐρήμου, πειρατῆς τοῦ Δουνάβεως, χριστιανὸς Τούρκος στρατιώτης τῶν συνόρων (Ashik pasha Zadé καὶ Ahmed Refik). Εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς, Οὐγγρους, Τσέχους κ.λ.π., ἔχει τὴν ἔννοιαν, κακοῦργος, αἰχμαλωτίζων ἔμπορος, ληστὴς ἀνθρώπων. Ὁ ὕβριστικὸς χαρακτὴρ τῆς λέξεως ἀπὸ τοῦ Τσέχους, Οὐγγρους κ.λ.π. ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν Anhegger, ἔ.α. σ. 285, εἰς τὸ ὅτι οἱ λαοὶ αὗτοι, μὴ ἔχοντες μεθοριακὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὴν Τουρκίαν, παρερμήνευσαν τὴν πραγματικὴν σημασίαν τῆς λέξεως ἀποδῶσαντες ὕβριστικὴν ἔννοιαν.

¹ C. M. S a t h a s, documents inédits κ.λ.π., Paris 1880-1890, τ. IV, σ. LVI, σμ. 4.

² Δὲν ἀνεῦρον τὴν ἐργασίαν τοῦ L e o B a r b a r, Zur wirtschaftlichen Grundlage des Feldzuges der Türken gegen Wien im Jahre 1683 (Wiener Staatswissenschaftliche Studien XIII, sayi 1, Wien-Leipzig 1916), ἀλλὰ στηρίζομαι εἰς τὰς πληροφορίες τοῦ Anhegger.

των ἐπιμήκη ἐρυθρά καλύμματα (κιουλάχ). Εἰς τὴν Βουλγαρίαν ὑπῆρχον ἄρματολοι κατὰ τὸ ἔτος 1661 ἐκτελοῦντες καθήκοντα φρουρῶν. Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν Τούρκοι, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ τινες Βούλγαροι. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Τούρκων ἐναντίον τῆς Βιέννης (1683), εἰς τοὺς ἄρματολοὺς εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ δίωξις τῶν κλεφτῶν (χαϊντοῦκ).

Κατὰ τὸ ἔτος 1721 μαζὺ μὲ τοὺς πανδούρους (φύλακας) ὑπῆρχον καὶ ἄρματολοι εἰς τοὺς καζάδες Ἰστιμάν, Ἄβρὲτ - Χισάρ (περιοχὴ Κιλκίς), Πετριτσίου, Βαρδαρίου, Νευροκοπίου, Βοδενῶν (Ἐδέσσης), Πιρότ, Βεροίας, Σόφιας, Βερκοβίτσης, Ραζλούκ, Τατάρ Παζαρτζίκ, Κομοτινῆς, Μπαλατᾶ, Δράμας, Μπρέζνικ, Κούκλοβο(;), Σερρῶν, Δούπνιτσας, Φιλιππουπόλεως, Μελενίκου, Ζίχνας, Πραβίου, Καβάλας, Σιρισνίκ(;), Κιουστεντίλ, Ναούσης, Ἄλῃ Τσελεμπή καὶ Σαμακόβου. Εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν οἱ ἄρματολοι εὕρισκοντο εἰς 30 καζάδες καὶ ἐχρησιμοποιῶντο ὡς στρατιῶται διὰ νὰ φυλάττουν τὰ σύνορα (ὄροφύλακες). Ἄπο ἓν φερμάνιον τοῦ σουλτάνου Ἀχμέτ τοῦ Γ' προκύπτει ὅτι εἶχε διαταχθῆ ἡ διάλυσις τῶν ἄρματολῶν καὶ τῶν πανδούρων, ἔνεκα διαφόρων ὑπερβασίων αὐτῶν, καὶ ἡ ἀντικατάστασις τῶν διὰ στρατιωτῶν τῶν φυλακίων (ντελμπέντεϊ). Ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς Ahegger ὑποστηρίζει ὅτι, παρὰ τὴν διαταγὴν ταύτην τοῦ Ἀχμέτ, οἱ Ἕλληνες ἄρματολοι δὲν διελύθησαν, ἀλλὰ ἐνεφανίσθησαν συντόμως εἰς διάφορα ἐπαναστατικὰ γεγονότα πού ἐλάμβανον χώραν. Ἡ διαπίστωσις αὕτη εἶναι καθ' ὅλα ἀληθὴς καὶ θ' ἀποδειχθῆ κατὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος ἐκ τῶν παρατεθησομένων κατωτέρω νέων στοιχείων.

Μετὰ τὴν διαπίστωσιν (κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγὰς, καὶ ἡ Τουρκία ἦτο τὸ κυρίαρχον κράτος εἰς τὰ Βαλκάνια) ὅτι ὑπῆρχον ἐντόπιοι ἄρματολοι χριστιανοὶ εἰς τὴν Βοσνίαν, τὴν Δαλματίαν, τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν, θὰ ἴδωμεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τοὺς Ἕλληνας ἄρματολοὺς, ὅπως ἐμφανίζουσι τούτους οἱ Τούρκοι συγγραφεῖς.

Εἰς τὴν ἑλληνικὴν περιοχὴν τῆς παλαιᾶς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ὑπῆρχον ἄρματολοι πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως, τοῦ θεσμοῦ τούτου ἀνασυσταθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὰς περιφερείας Ἀζιῶ καὶ Ἀλιάκμονος, μέχρι τῶν κόλπων τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Ἄρτης. Οἱ σπουδαιότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν οἱ τῆς περιφερείας Ἀγράφων, ἔχοντες δικαίωμα νὰ ὀπλοφοροῦν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ τοῦ Β'. Ἄρματολοι ἐφύλαττον τὴν στενωπὸν τῆς Καστοριάς εἰς τὸν δρόμον μεταξὺ Δυρραχίου καὶ Θεσσαλονίκης, ὡς καὶ τὴν στρατιωτικὴν ὁδὸν Λαρίσης - Μοναστηρίου. Ἡ διαφύλαξις τῶν στενωπῶν (ντερβένια) τῆς Πίνδου, μεταξὺ Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τοὺς ἄρματολοὺς τῶν Ἀγράφων.

Οἱ ἐκχριστιανισθέντες Ἀλβανοὶ τῶν Μεγάρων, οἱ κατοικοῦντες τὰ 5 μεγάλα χωρία, τὰ Δερβενοχώρια, ἐφύλαττον τὴν στενωπὸν Κιθαιρώνας

καί Χαιρωνείας μέχρι του Κορινθιακού κόλπου, έκκαθαρίζοντες τὰς περιφερείας ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας κλέφτες. Οἱ κλέφτες¹ ποὺ κατέφευγον εἰς τὰ βουνὰ ἦσαν ὀπαδοὶ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἔθνικοὶ ἥρωες κατὰ τὰς ἑλληνικὰς ἀντιλήψεις. Κατὰ τοὺς Τούρκους ἦσαν λησταί, ἀλλ' ἀπετέλουν ἀξιόλογον ἀντίπαλον διὰ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν. Οἱ ἄρματολοι, συνεργαζόμενοι πολλὰκις μὲ τοὺς κλέφτες καὶ τοὺς ἐπαναστάτας, ἐδημιούργησαν μίαν κατάστασιν ἀμφιβολίας καὶ ἐκκρεμότητος εἰς τοὺς Τούρκους, ὅπως μαρτυρεῖ ἐν δημοτικῷ τραγουδί διὰ τὸν ἄρματολὸν καὶ ἐν συνεχείᾳ κλέφτην Νικολὸν Τζοβάραν τοῦ ἔτους 1672², ποὺ ὑπῆρξεν ἄρματολὸς εἰς τὸν Λοῦρον καὶ κλέφτης εἰς τὸ Καρπενῆσι, ἀλλὰ καὶ μία χαρακτηριστικὴ ἀπάντησις τοῦ Φώτου Τζαβέλλα (ὑπὸ μορφὴν δημοτικοῦ τραγουδιοῦ) πρὸς τὸν Τεπελενλή Ἀλῆ πασᾶ³.

Τὰ ὄρεινὰ τῆς Ρούμελης ἀρχικῶς εἶχον διαιρεθῆ εἰς 14 ἄρματολίκια⁴, ἀργότερον περιορίσθησαν εἰς 10-12, ηὔξηθησαν δὲ ἐκ νέου εἰς 17, ἐξ ὧν τὰ 4 εὗρισκοντο εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ὀλύμπου.

Οἱ ἄρματολοι ἀπετελοῦντο, ἀπὸ ἀπόψεως σωματικῆς διαπλάσεως, ἀπὸ τοὺς πλέον ἰσχυροὺς ἄνδρας τῆς Ἑλλάδος, ὀρσειβίους, κυνηγούς κ.λ.π. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦσαν ἅπαντες χριστιανοί, ἔνεκα τῆς συνθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἐνῶ εἰς τὰς ἄλλας περιφερείας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας οἱ μουσουλμάνοι ἄρματολοι ἀπετέλουν τὴν πλειοψηφίαν.

Οἱ ἄρματολοι ὀργανωμένοι εἰς μίαν ἡμιστρατιωτικὴν ὀργάνωσιν, ἔνοπλοι καὶ διάγοντες βίον ἀνεξάρτητον εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχάς, ἦσαν διὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀξιόλογος δύναμις, μὴ δυναμένη νὰ καταπολεμηθῆ εὐκόλως, ὡς τοῦτο ἀπεδείχθη κατὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1736.

Ἡ διαταγὴ διαλύσεως τῶν ἄρματολῶν ὑπὸ τοῦ Ἀχμέτ Γ', ὡς διέλαβον ἀνωτέρω, κατὰ τὸ ἔτος 1721 εἰς τὰς περιοχὰς Κομοτινῆς, Καβάλας, Πραβίου, Βεροίας καὶ Σερβίων, τῶν ὁποίων κατὰ πλειονότητα οἱ κάτοικοι ἦσαν χριστιανοί (Ἑλληνες), δὲν ἔσχεν ἰκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα διὰ τὴν τουρκικὴν διοίκησιν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος ἀφηρέθησαν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ἄρματολοὺς περιοχαί, ὅπως εἰς τὰ Σέρβια ἢ στενωπὸς Λαρίσης - Μοναστηρίου (Σαραντάπορον). Ἡ δυναμικὴ αὐτὴ πολιτικὴ ἐφηρμόσθη

¹ Οἱ Τούρκοι ἀπεκάλουν τοὺς κλέφτες καὶ «Χαϊδοῦτ κεφερισή»=ἄπιστοι κλέφτες καὶ «ἰσμπαντίτ χαιδοῦτ ἔσκιᾶ»=κακοῦργοι καὶ κακοποιοὶ κλέφτες (Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἔ.ἀ. σ. 77, ἔγγραφο 28).

² Ὁ Α η η ε γ γ ε ρ, ἔ.ἀ. σ. 298, παραθέτει μετάφρασιν τοῦ τραγουδιοῦ εἰς τὴν γαλλικὴν.

³ E m. L é g r a n d, Recueil de chansons populaires grecques, Paris 1874, σ. 81.

⁴ Οὐδεμία μνεία γίνεται περὶ ἄρματολῶν τῆς Πελοποννήσου εἰς τὰ τουρκικὰ ἄρχεια, ἀλλὰ καὶ ὁ γράφων οὐδεμίαν ἀνεκάλυψε πληροφορίαν κατὰ τὴν ἔρευναν εἰς τὰ τουρκικὰ ἄρχεια Θεσσαλονίκης - Βεροίας - Ναούσης.

καὶ ἀπὸ τὸν Κούρτ Ἀχμέτ πασᾶν, ὅστις διετέλεσεν ἐπὶ 15 ἔτη ἐπόπτης τῶν ντερβενίων (ντερμπεντάτ ναζήρ). Ἡ ἐξασθένεισις ὁμως τῶν ἀρματολῶν ἐπέφερε τὴν ἐνίσχυσιν τῶν κλεφτῶν καὶ τοιοιουτρόπως εἶχονεν συγκρούσεις αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν συνεργαζομένων ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Ἑλλάδος μὲ τοὺς Τουρκαλβανούς.

Κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 πρῶτοι οἱ ἀρματολοὶ συμμετέσχον εἰς αὐτὴν καὶ οἱ καπετανεῖοι τούτων διεκρίθησαν ὡς ἀρχηγοὶ τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ¹.

Ἐν ὄψει τῶν ἀνωτέρω, βραχυτάτα ἐκτεθέντων, θὰ ἐκθέσωμεν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην τὰ πορίσματα τῆς ἐρεῦνης μας ἐπὶ τῶν ἀρχείων τῆς Τουρκοκρατίας ἐν Μακεδονίᾳ². Ἡ μελέτη τῶν ἀρχείων αὐτῶν ἔφερεν εἰς τὸ φῶς ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἐν Μακεδονίᾳ, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν ἀρματολῶν, ἀπάντων ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἐμφανίζεται ἐν τῇ Βορείῃ Ἑλλάδι κατὰ τὸ ἔτος 1627³, δηλαδὴ 56 ἔτη πρὸ τῆς ναυμαχίας ἐν Ναυπάκτῳ, καθ' ἣν διάφοροι ἐξεγέρσεις ἐσημειώθησαν ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τῶν Τούρκων, λίαν αἱματηραὶ ὁμως διὰ τὸν ἑλληνισμόν⁴.

¹ Πλὴν τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης βιβλιογραφίας, διὰ τὴν μελέτην τοῦ θέματος τῶν ἀρματολῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον βλέπε καὶ 1) A s h i k P a s h a Z a d e, Von Hirtenzelt zur hohen Pforte κ.λ.π., Graz 1959. 2) I v a n S a k a z o v, Bulgarische Wirtschaftsgeschichte, Berlin und Leipzig 1929. 3) S e m s e d i n S a m i, Kamus-I-Turki, Istanbul 1314. 4) I. H l o r o s, Lexicon Turko-Ellenikon, Istanbul 1900. 5) G. F i n l a y, History of the Greek revolution, Edinburg-London 1861-1877. 6) F r. P o u q u e v i l l e, Voyage dans la Grèce, Paris 1820. 7) J. d e H a m m e r, Histoire de l'empire ottoman, Paris 1837. 8) Ὁ Βούλγαρος συγγραφεὺς Matkovski εἰς τὸ περιοδικὸν Izvestija na Instituta za Istorija τόμος 14-15 (1964) καὶ εἰς τὰς σελ. 195-212 ἐδημοσίευσεν πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον Haydutite v Makedonija prèz pèrvata polovina na XVII vek (Οἱ Χαϊδοῦκοι ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ 17ου αἰῶνος) βουλγαριστί. 9) Τελευταίως ὁ Ρουμῆνος συγγραφεὺς S. J a n c o v i c i εἰς τὸ περιοδικὸν Studii și articole de Istorie, τόμος VI (1964) 47-60, ἐδημοσίευσεν πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον Haiducia in Balcani. Forma de lupta sociala și antiotomana (Ἡ κλεφτουριά εἰς τὰ Βαλκάνια, μορφή κοινωνικοῦ καὶ ἀντιοθωμανικοῦ πολέμου) ρουμανιστί. Ἡ πραγματεία παρουσιάζει ἐνδιαφέρον παρ' ὄλην τὴν πτωχὴν βιβλιογραφίαν καὶ τινὰ τολμηρὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποία καταλήγει ὁ συγγραφεὺς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μορφήν καὶ τὰ αἰτία τῆς ἐμφανίσεως τῆς κλεφτουριάς πρὸ τοῦ 17ου αἰῶνος. Ὁ συγγραφεὺς παραλείπει ὡσαύτως νὰ μνημονεύῃ τὰς πηγὰς τῶν ἱστορικῶν ἀρχείων Μακεδονίας, αἵτινα ἐδημοσίευσεν, τῶν ὁποίων ὁμως ποιεῖται χρῆσιν (ἐ.ἀ. σελ. 54, 55, 56) ἐν τῇ πραγματείᾳ του. Ἐπίσης οὐδὲν διαλαμβάνει περὶ ἀρματολῶν εἰς τὴν Βόρειον Μακεδονίαν, Βουλγαρίαν, Ρουμανίαν κ.λ.π., περιορίζων τὴν μελέτην του μόνον εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ δράσιν τῶν κλεφτῶν (Haiducia).

² Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, ἐ.ἀ.

³ Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 6.

⁴ Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἀθήναι 1925, τ. 5, μέρος Β', σ. 87. E. C h a r r i è r e, Négociations de la France dans le Levant, τ. III σ. 262.

Γενεσιουργός αίτια, διά τήν όποίαν έθεσπίσθη ό θεσμός τών άρματολών κατά τήν Τουρκοκρατίαν, ώς έμφανίζεται έκ τών άρχειακών τούτων έγγραφών, είναι ή δίωξις τής ληστείας. Φορεύς τής ληστείας είναι ό κ λ έ φ τ η ς. Έ σ κ ι α τόν άπεκάλουν οί Τούρκοι, χ α ι ν τ ο υ κ οί Σλάβοι, οί βόρειοι γείτονες τής Μακεδονίας. Είς τήν συλλογήν τών τουρκικών έγγραφών, πού έδημοσίευσα, οί κλέφτες άποκαλούνται άπό τήν τουρκικήν διοίκησιν λησταί, κακοϋργοι, έπαναστάται.

Θ' άσχοληθώ δι' όλίγων μέ τόν κλέφτην, διά τόν όποιον πολύς ρομαντισμός έπεκράτησεν και άχαλίνωτος άφέθη ή φαντασία τών παλαιότερων ιστοριογράφων, περιηγητών και λογοτεχνών, οίτινες έθιξαν τό σκοτεινόν εισέτι τούτο κεφάλαιον τής έθνικής μας ιστορίας.

Η βιαία μετατροπή τής άτομικής ιδιοκτησίας τών Έλλήνων, εϋθύς μετά τήν Τουρκοκρατίαν, εις σουλτανικήν και ή διανομή αύτης διά νομήν και διακατοχήν εις ισχυρούς Τούρκους φεουδάρχας, ίδια γόνους τών κατακτητών (έβλιιά φατιχάν) διαπρέψαντας έν πολέμω, αλλά και ή έπακολουθήσασα έγκατάστασις εις τάς πεδιάδας τής Μακεδονίας Τούρκων άγροτών έκ τής περιοχής τού Ίκονίου τής Μικράς Άσίας (Κονιαλήδες - Κονιάροι), έζημίωσαν τά μέγιστα τόν Έλληνα τής υπαίθρου, άποζώντα έκ τής εκμεταλλεύσεως τής γής, έθεωρήθησαν δε ώς άρπαγή τής πατρικής κληρονομίας και τού οικογενειακού μόχθου. Παράλληλα πρós τήν άπώλειαν τής ιδιοκτησίας και τά άλλα αγαθά τής άνθρωπίνης ζωής, ή τιμή, ή σωματική άκεραιότης, ή ασφάλεια, εύρέθησαν εις τήν άπόλυτον διάθεσιν τών άπλήστων Τούρκων φεουδαρχών. "Αν δε τά υπό τού Πορθητού (Φατιχ) και τών διαδόχων του σουλτάνων παραχωρηθέντα προνόμια¹ έσχον ευεργετικήν τινα επίδρασιν εις τούς κατοίκους τών άστικών κέντρων, εις τόν άγρότην και τόν βοσκόν έλαχίστην έσχον άπήχησιν.

Οί Έλληνες αύτοί τής υπαίθρου, ίδια τών όρεινών περιοχών, άνυπότακτοι και φιλελεύθεροι, μη άνεχόμενοι τήν διοικητικήν αυθαιρεσίαν και τήν κατάχρησιν τών όργάνων τής πολιτείας, άντελήφθησαν ταχέως ότι καθίστατο άδύνατος ή άπονομή τής δικαιοσύνης υπό δουλείαν. Και ώς να μη ήρκουν αύτά τά άφάνταστα δεινά, έπεξετάθη μετ' όλίγας δεκαετηρίδας και ό θεσμός τού παιδομαζώματος (ντεβσιρμέ), έκ τών σκληροτέρων δοκιμασιών, αίτινες έπεβλήθησαν εις τούς Χριστιανούς τής Βαλκανικής Χερσονήσου άπό τούς Τούρκους. Τό παιδομάζωμα, περι τού όποιου θα διαλάβωμεν κατωτέρω, υπήρξε λίαν όδυνηρόν διά τήν έλληνικήν οικογένειαν και έπιβλαβέστατον διά τήν έλληνικήν φυλήν.

¹ Περί τών προνομίων επί Τουρκοκρατίας βλέπε ίδίως Ν. Πανταζόπουλον εις «Άρχεϊον Ίδιωτικού Δικαίου», τ. 1 (1943), σ. 449, ένθα και βιβλιογραφία. Ίστορικά Άρχεϊα Μακεδονίας, Β' σ. 1, 33, 57 και Γ' σ. 1, 2, 3 κ.έ.

Οί όρεινοί κάτοικοι τῆς Μακεδονίας, παράλληλα πρὸς τὴν πολεμικὴν τέχνην, ἐπεδίδοντο καὶ εἰς τὴν ληστείαν καὶ τὴν ζωοκλοπὴν, ὑπολείμματα τῆς ὁποίας ἔχομεν διαπιστώσει μέχρι τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων¹. Ἡ ληστεία ὅμως γεννᾷ τὴν ἀνυποταξίαν, ὅπου δὲ ὁ δυνάστης ἀρπάζει τὴν ἰδιοκτησίαν, προσβάλλει τὴν τιμὴν, ἐπιβάλλει δυσβάστακτον φορολογία, ὠθεῖ τὸν φῶσει ἀνυπότακτον ὄρεινὸν κάτοικον εἰς τὴν ληστείαν ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐγκλημα τῆς ἐκδικήσεως². Ὑπὸ τὰς συνθήκας λοιπὸν αὐτὰς πολλοὶ κάτοικοι τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν καὶ τῶν ὄρεινῶν προσβάσεων ἤρχισαν νὰ ἐγκληματοῦν κατὰ τῶν ὀργάνων τῆς ἐξουσίας, νὰ φυγοδικοῦν, νὰ ληστεύουν καὶ τελικῶς νὰ τρέπωνται εἰς τὰ ὄρη, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἀποσπασμάτων διώξεως. Ἐγένοντο λοιπὸν φυγόδοκοι, κατήρχοντο εἰς τὰς πεδιάδας καὶ ἐπιτίθεντο εἰς τὰς ὄρεινὰς διαβάσεις (ντερβένια) κατὰ τῶν διερχομένων ἰδιωτῶν ἢ καραβανίων, ἐλάμβανον βιαίως τὴν τροφήν των, τὸν ἱματισμὸν, ἀνταποδίδοντες τὰ ἴσα εἰς τὸν κατακτητὴν. Αὐτὸς ὁ κ λ ἐ φ τ η ς, ὅπως τὸν ἀπεκάλει ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὁ ληστής, ὁ ζωοκλέπτης, ὁ ὁποῖος ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν Τοῦρκον ἐφόνευεν ἐνίοτε καὶ τὸν συγχωριανόν του³, ὁ μὴ σκεπτόμενος παρὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὴν οἰκογένειάν του, ὁ ἀγωνιζόμενος διὰ τὴν προσωπικὴν του ἐλευθερίαν καὶ συντήρησιν, εἶναι τὸ πρῶτον κύτταρον καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ πρόδρομος τοῦ ἀγνοιστοῦ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Ἡ δημιουργηθεῖσα καὶ συνεχῶς αὐξανομένη ἀνταρσία αὕτη εἰς τὰ βουνὰ τῆς Μακεδονίας ἤρχισε νὰ παρεμβάλλη σοβαρὰ προσκόμματα εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, μὴ δυναμένη νὰ ἐπιβάλῃ τάξιν καὶ ἀσφάλειαν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἀλλὰ καὶ ὑποχρεωμένην ν' ἀντιμετωπίζῃ ἐξωτερικοὺς κινδύνους⁴. Πρὸ τῆς καταστάσεως ταύτης ἠναγκάσθησαν οἱ Τοῦρκοι νὰ προσλάβουν ἐκ τῶν ἰδίων κλέφτικων ὁμάδων τοὺς πλέον ἐπιφανεῖς, ἀλλὰ καὶ ἄλλους Χριστιανούς, διαθέτοντας αἴγλην τινὰ καὶ ἐπιβολὴν εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχάς, κυρίως ἐκ τῶν κτηνοτροφικῶν περιοχῶν (Βλάχους) εἰς τὴν ὑπηρεσίαν διώξεως τῆς ληστείας καὶ τῆς φυλάξεως τῶν ντερβενίων καὶ γενικώτερον τῆς ὑπαίθρου, παραχωρήσαντες εἰς αὐτοὺς διάφορα προνόμια. Ἀνέθεσαν λοιπὸν οἱ Τοῦρκοι, φρονίμως σκεφθέντες, τὴν διατήρησιν τῆς δημοσίας ἀσφαλείας τῆς ὑπαίθρου εἰς τοὺς ἰδίους ἀνυποτάκτους πληθυσμούς, τὴν ὁποίαν αὐτοὶ δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ ἐπιτύχουν. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λεγόμενοι ἀ ρ μ α τ ο λ ο ἱ. Ἡ τουρκικὴ διοίκησις τοὺς ἐξέλεξε διὰ τὴν

¹ Βασδραβέλλη, Ἄρματολοι καὶ κλέφτες, σ. 2.

² Ἰ. Βλαχογιάννη, Κλέφτες τοῦ Μοριά, σ. 35 κ.έ. Βακαλοπούλου, ἔ.ἀ. τ. 2, σ. 317 κ.έ.

³ Κ. Κούμα, Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τ. 12, σ. 542 κ.έ.

⁴ Δ. Αἰνιᾶνος, Ἄρματολοι καὶ κλέφτες, «Βιβλιοθήκη τοῦ Λαοῦ», σ. 272. Βακαλοπούλου, ἔ.ἀ. σ. 215.

δίωξιν τῶν κλεφτῶν¹. Μέτρον σοφὸν διὰ τὸν κατακτητὴν, τὸ ὅποιον ὅμως προεκάλεσεν ὀμηρικούς ἀγῶνας μεταξὺ ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν καὶ τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς ἱστορίας δεῖται ἰδιαιτέρας ἐρεύνης.

Οἱ πρῶτοι Ἑλληνες ἀρματολοὶ ἐμφανίζονται ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγὰς² τὸ ἔτος 1627 εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας - Ναούσης, ἐν-τεταλμένοι τὴν δίωξιν τῆς ληστείας εἰς τὴν ὑπαιθρον. Τὰ δημοσιευθέντα παρὰ τοῦ γράφοντος τουρκικὰ ἔγγραφα εἶναι τὰ παλαιότερα, ἐξ ὧν γνωρίζομεν, καὶ μοναδικὰ ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν ἀρματολῶν, δικαιοῦ-μεθα ὅμως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτὴν καὶ παλαιότεροι ἀρματολοὶ. Ἡ περιφέρεια Βεροίας - Ναούσης ἐμφανίζεται ὡς ἡ πρώτη ἀρματολικὴ περιφέρεια ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ παρελαύνοντες ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες εἰς τὰ δημοσιεύμενα ἐπίσημα ἔγγραφα εἶναι Ἕλληνες, φέρουν ὀνόματα ἑλληνικά, παρ' ὅλον ὅτι τὴν ἐπο-χὴν ἐκείνην ὑπῆρχον εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν Σλάβοι (Βούλγαροι). Σλάβοι ἀρματολοὶ καὶ χαϊδοῦκοι (κλέφτες) ἔδρων βορειότερον³.

Κατὰ τὸ ἔτος 1628 διορίζονται παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἕτεροι 12 ἀρματολοὶ Ἕλληνες μὲ ἀρχιαρματολὸν τὸν Δῆμον Νίκου καὶ μὲ προο-ρισμὸν τὴν φύλαξιν τοῦ ντερβενίου Μεγάλου Ἀγιάννης τῆς Βεροίας. Παρ' ὅλα ὅμως τὰ μέτρα ἀσφαλείας τῆς τουρκικῆς διοικήσεως τὸ ντερβένιον τοῦτο προσβάλλεται⁴ ἀπὸ 70 κλέφτες, οἵτινες φέροντες καὶ σημάδια (μπαϊ-ράκ) ἐλήστευσαν караβάνιον ἀπὸ Ἑβραίους καὶ Ἕλληνας ἐμπορευομένους, μεταβαίνοντας εἰς τὴν ἐμποροπανήγυριν τῆς Ἐλασσόνας. Κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1660 ἕως τὸ ἔτος 1700 περίοδον οἱ ἀρχικλέφτες τοῦ Βερμίου καὶ τῶν Πιερίων Περδικάρης, Πολύζος ἢ καπετὰν Καλόγηρος, ἐκ Ναούσης ἀμφό-τεροι, Παναγιώτης Γράφας ἀπὸ τὸ Κουστοχωρι τῆς Βεροίας, καπετὰν Μπα-

¹ Διὰ τὰ πρόνομα τῶν ἀρματολῶν, τὰ ὅποια παρεχώρησεν ἡ τουρκικὴ διοίκησις, βλέπε A n h e g g e r, Martoloslar κ.λ.π. σ. 282, 293, 295.

² Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 6, 49, 51, ἐνθα καὶ μετάφρασις τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων. Βλέπε ἐν συνεχείᾳ τὴν ὅλην ἐργασίαν.

³ Διὰ τοὺς Σλάβους ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες τῆς Βορείου Μακεδονίας, βλέπε τὴν συλλογὴν ἐγγράφων *Turski Izvori* κ.λ.π., Σκόπια 1961, τ. 2, εἰς τὸ νέον σλαβικὸν ἰδί-ωμα τῆς γλώσσης τῶν Σκοπίων. Δυστυχῶς ἡ ἔλλειψις ἔστω καὶ περιληπτικῆς μετα-φράσεως τῶν ἐγγράφων τούτων εἰς μίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν καθιστᾷ τὴν ἐνδι-αφέρουσαν ταύτην συλλογὴν δύσχρηστον. Βλέπε καὶ M a t k o v s k i εἰς τὸ περιοδικὸν «Glasnik» τ. 5 (1961), τεῦχος 1, σ. 99-125. Ὁ συγγραφεὺς ἀγνοεῖ τὴν νεωτέραν βιβλι-ογραφίαν. Κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῆς παρουσίης πραγματείας περιήλθεν εἰς χεῖρας μου ὁ ἀ' τόμος (1607-1699) τῆς ἐν Σκοπίοις ἐκδοθείσης συλλογῆς ὑπὸ τὸν τίτλον *Docu-ments turcs sur l'histoire du peuple macédonien*. Ἐπιφυλάσσομαι εἰς πρότην εὐκαι-ρίαν ν' ἀσχοληθῶ μὲ τὴν ἐνδιαφέρουσαν ταύτην συλλογὴν.

⁴ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες σ. 7, 51. Διὰ τὰς τρεῖς καταλήψεις τῆς Βεροίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους βλέπε καὶ «Ἐπιθεώρησις Τέχνης» τεῦχος 122-123 (1965) 152-157, ἐνθα πραγματεία τῆς Κ α ἰ τ η ς Σ τ α θ ο π ο ὑ λ ο υ - Ἀ σ δ ρ α χ ᾶ.

λαμπάνης, ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς, καί Ἄνδρέας Σερμπέτης, ἐπὶ κεφαλῆς ὁμάδων κλεφτῶν ἀναστατώνουν κυριολεκτικῶς τόσον τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, ὅσον καὶ τοὺς κατὰ τεκμήριον διώκτας τῶν ἀρματολοῦς, μὲ διαρπαγὰς καὶ ληστείας, ματαίως δὲ ἀγωνίζεται ἡ τουρκικὴ διοίκησις νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξιν. Τὸ προσωπικὸν γόητρον τοῦ ἀρματολοῦ, ἀδυνατοῦντος νὰ ἐκτελέσῃ ἀνειλημμένας ὑποχρεώσεις, προσεβάλλετο ἐκ τῆς δράσεως τῶν ὀργανωμένων κλεφτῶν. Ἐπικολούθουν ὡς ἐκ τούτου μάχαι μεταξὺ ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν καὶ ἀρκετοὶ κλέφτες ἐξωντώνοντο ἢ συλλαμβανόμενοι αἰχμάλωτοι κατεδικάζοντο κατὰ κανόνα εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον μετὰ συνοπτικὴν διαδικασίαν παρὰ τοῦ τουρκικοῦ δικαστηρίου τῆς Βεροίας.

Βλέπομεν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων ὅτι τὸ Βέρμιον καὶ τὰ Πιέρια προηγούντο εἰς τὸν ἀρματολισμὸν καὶ τὴν κλεφτουριά τῶν ἄλλων περιφερειῶν¹. Τοῦτο ὀφείλεται καθ' ἡμᾶς, ἐκτὸς τοῦ πολεμικοῦ χαρακτήρος τῶν ὀρεισιβίων Μακεδόνων, καὶ εἰς τὴν σύστασιν τοῦ ἐδάφους τῆς Κεντρικῆς καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας², διότι αἱ ἀλλεπάλληλοι καὶ συνεχόμεναι ὀροσειραὶ ὑπῆρξαν ἀνεκαθεν τὰ κατάλληλα ὄρητῆρια καὶ καταφύγια, ἅτινα ὡς ἐκ τῶν ἑδαφικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ τῆς πυκνῆς βλαστήσεως διηκόλυνον τὴν διαφυγὴν τῶν κλεφτῶν, καθιστώντα δύσκολον καὶ τὴν δῖωξιν αὐτῶν.

Κατὰ τὰ ἔτη 1682 καὶ 1683 οἱ κλέφτες τῆς Βορείου καὶ Κεντρικῆς Μα-

¹ O C a r e l, πρόξενος τῆς Γαλλίας εἰς Σμύρνην, εἰς τὸ ἔργον τοῦ «Σύντομος Ἱστορία τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων», σ. 81-95, γράφει ὅτι τὸ σύστημα τῶν ἀρματολῶν, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ Πασσάροβιτς (1718) εὕρισκετο ἐν πληρῇ ἀκμῇ, ἤρχιζεν ἀνατολικῶς (;) τοῦ ποταμοῦ Ἀξιοῦ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐπεξετεινέτο ἕως τὰ νότια σύνορα τῆς Λεβιδιάς. Ὁ καθηγητὴς Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, ἔ.ἀ. τ. 2, σ. 320 κ.έ., στηριζόμενος εἰς τὰς πληροφορίες τοῦ H e u z e y (Discours historiques κ.λ.π.), τοῦ N e ρ ο υ λ ο ῦ (Histoire moderne), τοῦ F a u r i e l (Chants populaires κ.λ.π.), φέρει τὸ πρῶτον ἀρματολίκι εἰς τὸν Ὀλυμπον ὡς συσταθὲν κατὰ τὸ μέσον τοῦ 14ου αἰῶνος. Πότε ὁμοῦ ἔδρασεν ὁ Καραμιχάλης;

² Εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν πρέπει νὰ ἀναγάγωμεν τὸν ἀρματολὸν Μειντάνην καταγόμενον ἀπὸ τὸ χωρίον Ράκοβον τῶν Σερβίων, τὸν ὁποῖον φέρει ὁ Κ α σ ο μ ο ῦ λ η ς (τ. 1, σ. 64) ὡς καταγόμενον ἐκ Κοζάνης, ἐνῶ μᾶλλον ἀπόγονοι του μετόκησαν ἐκεῖ ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Μ ι χ. Κ α λ ι ν δ ἔ ρ η ς («Οἰκοδομή» Ἐπετ. μητροπόλεως Σερβίων καὶ Κοζάνης σ. 295-320) καὶ ἀπὸ τοῦς ὁποίοις προῆλθεν ὁ λόγιος ἱερεὺς τῆς Κοζάνης Παπαχαρίσης Μειντάνης (Μεγδάνης). Αἱ πληροφορίες τοῦ ἱστοριογράφου Κ. Σ ἄ θ α («Χρυσοσάλλις» τ. 3 (1865), Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ῦ λ ο υ (τ. 5 μέρος Β', σ. 187), Βλαχογιάννη ἐν Κ α σ ο μ ο ῦ λ η (τ. 1 σ. 6 ὑποσ. 1) ἀφοροῦν τὸν συνώνυμον ἀρματολὸν Πάνων Μειντάνην ἐκ Κατοῦνας τῆς Αἰτωλοακαρνανίας φονευθέντα εἰς Ἀγγελοκάστρον τὸ ἔτος 1717, τούτεστιν 17 ἔτη βραδύτερον τοῦ Μακεδόνο Μειντάνη, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Κασομούλης. Ὁ καθηγητὴς Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς («Ἑλληνικά» τ. 13 σ. 163-164) ὀρθῶς διαχωρίζει τοὺς Μειντάνηδες στηριχθεὶς εἰς τὰς πληροφορίες τοῦ Ἀ μ ἰ π ρ ο υ (Δελτ. Ἱστ. Ἐθν. Ἐταιρ. τ. 6 σ. 163-164) καὶ τοῦ Κ α σ ο μ ο ῦ λ η, ὁ δὲ Κ α λ ι ν δ ἔ ρ η ς (ἔ.ἀ.) ὀρθῶς ὑποστηρίζει τὴν ἄποψιν τῆς ἐκ Μακεδονίας καταγωγῆς τοῦ Μειντάνη.

κεδονίας δρουν όμαδικώς κατά τής τουρκικής διοικήσεως και περιφερόμενοι ξφιπποί και πεζή προκαλούν τοιαύτας άναστατώσεις¹, ώστε ή τουρκική διοίκησις ήναγκάσθη νά ζητήσει τήν συνδρομήν τών άρματολών² και νά λάβη σκληρά μέτρα κατά τών κλεφτών και τών περιοχών αυτών, αλλά και νά επιβάλη βαρείας ποινάς εις πάντα Τούρκον, ό όποιος εξηναγκάσθη ή επέσθη και τελικώς ήνέχθη τήν υπό τών κλεφτών δημιουργηθείσαν κατάστασιν.

Έκ τών πληροφοριών του 'Αρχείου Βεροίας διαπιστοϋται διά πρώτην φοράν ή ύπαρξις Έλλήνων κλεφτών εις τήν Βόρειον Μακεδονίαν, αλλά και ή συνεργασία αυτών με κλέφτες τής Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας. Χαρακτηριστικόν τής συνεργασίας και τής δράσεως τών κλεφτών αυτών υπήρξεν ή επίθεσις, τήν όποιαν ενήργησαν εναντίον έμπορευομένων, μεταβαινόντων εις τās έμποροπανηγύρεις τής Μοσχοπόλεως, Δόλιανης και 'Ελασσόνοϋ, τούς όποιούς και άπεγύμωσαν.

Κατά τήν ιδίαν εποχήν, ένεκα τών πολλών ύπερβασιδών τής τουρκικής διοικήσεως, πολλοί κάτοικοι του χωρίου Μηλιά³ τών Πιερίων - 'Ολύμπου έτράπησαν όμαδικώς εις τά όρη, πκνώσαντες τās τάξεις τών κλεφτών. Οί Τούρκοι εκδικούμενοι διήρπασαν τά περιουσιακά αγαθά τών κατοίκων του χωρίου τούτου και εξετόπισαν τās συζύγους και τά τέκνα των εις άλλας έπαρχίας. Δέν παρήλθεν όμως πολυ διάστημα και ήναγκάσθησαν νά χορηγήσουν άμνηστειαν γενικωτέρας μορφής, υπό τήν προϋπόθεσιν ότι οι κλέφτες θά μετενόουν και θά επέστρεφον εις τά χωρία των, με τήν ύπόσχεσιν περαιτέρω ειρηνικής διαβιώσεως.

Κατά τó έτος 1699 έξεδόθη αυτοκρατορικόν φιρμάνιον⁴, εκ του όποίου προκύπτει ότι οι διοριζόμενοι Έλληνες άρματολοι εισέπραττον παρανόμως παρά τών διερχομένων εκ τών ντερβενίων έμπορων και διαβατών φόρον διαβάσεως (μπάτσι μουρούρ) και ότι παράπονα τών άδικουμένων είχον φθάσει μέχρι τής 'Υψηλής Πύλης, ήτις θορυβηθείσα διέταξε τόν μουτσαρίφην Θεσσαλονίκης, έχοντα εύρυτάτην διοικητικήν δικαιοδοσίαν επί τών καζάδων 'Ιωαννίνων, Λαρίσης, Σερβίων, Δοϊράνης, Γρεβενών, Γενιτσών, Στρωμνίσης, Μοναστηρίου, Περλεπέ και Κιοπρουλου, νά αντικαταστήση τούς Έλληνες άρματολους διά Τούρκων. 'Ο μουτσαρίφης Χασάν πασάς, μη ειρίσκων προφανώς Τούρκους καταλλήλους και προθύμους νά διάγουν τόν τραχύν και επικίνδυνον βίον του άρματολου, έθεώρησε σκόπιμον νά

¹ Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, έ.ά. σ. 10, 59, 60-64.

² Φαίνεται ότι οι κλέφτες άπαντες ήσαν Έλληνες, διότι οι Τούρκοι τούς 'Αλβανούς κλέφτες ή άρματολους άποκαλοϋν εις τά μνημονευόμενα έγγραφα «άρναουτ έσκιά ή άρναουτ μερτιλόζ».

³ Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, έ.ά. σ. 11 και 62.

⁴ Έ.ά., σ. 12, 64.

προσλάβη Ἄλβανούς ὡς ἄρματολούς¹. Οἱ Ἄλβανοι ὁμως, εἰθισμένοι εἰς τὴν ληστεϊαν², ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἐξειλίχθησαν εἰς τυράννους ὄλων ἐκείνων τῶν περιφερειῶν, ἀδικοπραγοῦντες καὶ ληστεύοντες ἀδιακρίτως τοὺς κατοίκους, τὴν ἀσφάλειαν τῶν ὁποίων, ἀφελῶς σκεπτομένη ἢ τουρκικὴ διοίκησις, εἶχεν ἐμπιστευθῆ εἰς αὐτούς.

Ἰδιαιτέρως ἐστράφησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων χωρικῶν, οὔτινες ἀδυνατοῦντες νὰ ὑπομείνουν τοὺς ἐκβιασμούς, τὰς διαρπαγὰς καὶ τὰ ἄλλα δεινά, ἅτινα ὑφίσταντο παρὰ τῶν ὀργάνων αὐτῶν ἀσφαλείας τῆς παραποιήσεως διοικήσεως, ἠναγκάζοντο νὰ καταφεύγουν ὁμαδικῶς εἰς τὰ ὄρεινά κρησφύγετα τῆς Μακεδονίας, πυκνοῦντες τὰς τάξεις τῶν κλεφτῶν καὶ ἐπιτιδόμενοι εἰς ἀντεκδικήσεις. Οἱ Ἑλληνες ἄρματολοι ἀπωλέσαντες τὰ ἄρματολικά των ἠνώθησαν μετὰ τῶν κλεφτῶν καὶ ἀμφότεροι ἐστράφησαν κατὰ τῶν Ἄλβανῶν ἄρματολῶν καὶ ντερβεναγᾶδων, ἐπιδιώκοντες ἀφ' ἑνὸς ν' ἀποδείξουν αὐτοὺς ἀνικάνους πρὸς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν καὶ ἀφ' ἑτέρου ν' ἀμυνθοῦν κατὰ τῶν ὑπερβασίων των. Ἐκτοτε νομιζῶ ὅτι χρονολογεῖται ὁ συνεχῆς ἀνταγωνισμὸς μετὰ τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῶν βουνῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Ἄλβανῶν, οὔτινες ὑπεισηλθον βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους³, ἰδίᾳ ἐν Δυτικῇ Μακεδονίᾳ ἀρχικῶς καὶ ἀργότερον ἐν τῇ Κεντρικῇ καὶ Ἀνατολικῇ, καὶ ἀπεκορυφώθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ. Ἀργότερον, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ, οἱ Ἄλβανοι ἄρματολοι ἐδιώχθησαν παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, ἀλλ' ὁ ἀνεπιθύμητος αὐτὸς παράγων, τὸν ὁποῖον οἱ Τούρκοι ἐκόσμουσαν μὲ τὰς χειροτέρας ὕβρεις⁴, ἅπαξ ὑπείσελθὼν ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει τοῦ τουρκικοῦ κράτους, δὲν ἦτο εὐκόλον ν' ἀπομακρυνθῆ.

Ἀρχομένης τῆς ἀνοίξεως τοῦ ἔτους 1705 εἶχε διαταχθῆ διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου ἡ στρατολογία νέων χριστιανοπαίδων πρὸς πύκνωσιν τῶν τάξεων τῶν γενιτσαρικῶν ἐστιῶν (γενιτσαριν ὀτζακλαρῆ). Εἰς τὸ φο-

¹ Ὡστε ἀντιθέτως ἀπὸ ὅτι μέχρι σήμερον ἦτο γνωστὸν (βλέπε καὶ Β λ α χ ο γ ι ἄ ν ν η, Κλέφτες τοῦ Μοριά, σ. 25 ὑποσ.) εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα, ἐκατὸν ἔτη πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ, εἶχον διορισθῆ παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως Ἄλβανοὶ ἄρματολοι, ντερβεναγᾶδες καὶ ὄροφύλακες (παντοῦρ).

² Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἔ.ἀ. σ. 104.

³ Ἰ. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἡ Ἀρβανιτοκρατία στὴ Δυτικὴ Μακεδονία, «Λαογραφία», τ. 12 (1940). Τοῦ ἰ δ ἰ ο υ, Ἡ Ἀρβανιτοκρατία στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ ἡ καταστολὴ τῆς, «Σερραϊκὰ Χρονικά» τ. 3 (1959). Τοῦ ἰ δ ἰ ο υ, Ἀρματολοι καὶ κλέφτες, σ. 13. Δυστυχῶς τὸ θέμα τοῦτο τῆς Ἀρβανιτοκρατίας εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον, συναφῆς μὲ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ἐξαιρέσει μικρῶν τινῶν ἐργασιῶν, δὲν ἐμελετήθη ἀπὸ τοῦ Ἑλληνας ἱστορικοῦς παρ' ὄλων τῶ ἐνδιαφέρον ποῦ παρουσιάζει.

⁴ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἔ.ἀ. σ. 104. Οἱ Τούρκοι ἀπεκάλουν τοὺς Ἄλβανούς εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τους, «Χ α μ π ἰ ς ο ὔ τ τ ι ν ἐ τ ρ ε ν τ ῆ ο ὔ λ χ ι λ κ ᾶ, φ ι ρ κ ᾶ ἰ ρ ε ζ ἰ λ ἔ» (ταπεινῆς καταγωγῆς, εὐτελοῦς δημιουργίας, ἀχρείους).

βερὸν αὐτὸ μέτρον τοῦ παιδομαζώματος, ὡς γνωστόν, ὑπέκειντο ὅλοι οἱ ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν διαβιῶντες χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ σιλιχτάρης τῶν ἀνακτόρων Ἀχμέτ Τσελεμπή¹ μετέβη εἰς τὴν Νάουσαν, ἵνα στρατολογήσῃ ἐκ τῆς πόλεως αὐτῆς πενήτηνκατα ἐπιλέκτους μικροὺς ἑλληνοπαῖδας, προοριζομένους διὰ γενιτσάρους, ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς Ναούσης ὄχι μόνον ἀντέδρασαν κατὰ τῆς στρατολογίας τῶν τέκνων τῶν, ἀλλ' ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἄρματολὸν Ζήσιν Καραδημόν μετὰ τῶν δύο υἱῶν του καὶ τῶν ὀπαδῶν του, συνεπλάκησαν μετὰ τῶν Τούρκων, ἐφόνευσαν τὸν στρατολόγον καὶ τοὺς συνοδεύοντας αὐτὸν καὶ ἀκολούθως, ἀνερχόμενοι εἰς ἑκατόν, ἐτράπησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς πόλεως δασώδη ὄρη, ἐπιτιθέμενοι ἐκεῖθεν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ διασαλεύοντες τὴν τάξιν. Ὁ μπεηλέρμπεης τῆς Ρούμελης ἀπέστειλε πρὸς καταδίωξιν τοῦ σώματος τοῦ Καραδήμου τὸν μουλούκμπασην τῆς Βεροίας Ρετζέπ ἄγᾶ, ἡγούμενον ἐπιλέκτου καὶ σοβαρᾶς δυνάμεως Τούρκων στρατιωτῶν. Οἱ ἀντίπαλοι συνεκρούσθησαν μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Καραδήμου πλησίον τοῦ ποταμοῦ τῆς Ναούσης Ἀραπίτσα, ἣ δὲ ἐπακολουθήσασα μάχη ὑπῆρξε λυσσώδης καὶ σκληρὰ κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔγγραφον. Οἱ Τούρκοι ἐπεχείρησαν δι' ὑπερτέρων δυνάμεων νὰ ἐπιτύχουν τὴν κύκλωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ σώματος, χωρὶς νὰ τὸ κατορθώσουν. Ὁ Καραδήμος παρὰ τὴν κρατεράν ἄμυναν, εὐρισκόμενος πρὸ ὑπερτέρων δυνάμεων τακτικοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μαχόμενος πρὸς τὰς δυσπρόσιτους κορυφὰς τοῦ Βερμίου, κατὰ τὴν ὑποχώρησιν ὅμως ἐφρονεύθη μαχόμενος καὶ μία ὁμάς ἄρματολῶν, εἰς τὴν ὁποίαν εὕρισκοντο οἱ δύο υἱοὶ του καὶ ἕξ ὀπαδοί, ἡχημαλωτίσθη, τῶν ὑπολοίπων διαφυγόντων τελικῶς. Οἱ αἰχμαλωτισθέντες μετεφέρθησαν εἰς τὴν Βέροϊαν καὶ ἐδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ ἱεροδικείου τῆς πόλεως, προεδρεύοντος τοῦ καδῆ Χαλῆλ ἐφέντη, μὲ τὴν κατηγορίαν τῆς ἐνόπλου στάσεως, ἀνθρωποκτονίας καὶ ληστείας. Ἡ καρτεροψυχία, τὸ θάρρος καὶ ἡ τόλμη τῶν κατηγορουμένων ὑπῆρξαν παροιμιώδεις καὶ ἀντάξιοι τῆς παραδόσεως τῶν Ἑλλήνων κλεφτῶν. Ὅπως διαλαμβάνει τὸ διασωθὲν πρακτικὸν τῆς δίκης «*ἐ τ ὁ λ μ η σ α ν νὰ διακηρύξουν διὰ τῶν ἀκαθάρτων χειλέων των ὅτι εἴμεθα ἄρματολοι καὶ διακηρύττομεν τὰ φρονήματά μας*». Κατεδικάσθησαν ἅπαντες εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον, ἐκρεμάσθησαν εἰς τὸν διασωζόμενον εἰσέτι ἱστορικὸν πλάτανον τῆς Βεροίας, αἱ δὲ ἀποκοπεῖσαι κεφαλαὶ τῶν, κατὰ μακάβριον τουρκικὸν ἔθιμον, ἀπεστάλησαν εἰς τὸν βαλῆν τῆς Ρούμελης. Ταυτοχρόνως συνελήφθησαν εἰς τὴν Νάουσαν καὶ τὴν περιοχὴν αἱ οικογένειαι τοῦ ἄρματολικοῦ αὐτοῦ σώματος, 40 ἄνδρες καὶ 29 γυναῖκες, καὶ μετήχθησαν εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ τουρκικὴ αὐτὴ δίωξις τοῦ Καραδήμου ἐστοίχισε κατὰ τὰς τουρκικὰς

¹ *Ε.ἀ., σ. 13, 69-72.

πηγὰς 74.387 χρυσῶ γρόσια, ποσὸν σοβαρὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Τὸ θάρρος τοῦ ἑλληνικοῦ ἀρματολικοῦ σώματος τῆς Ναούσης καὶ ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῶν Τούρκων στρατολόγων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρνησις νὰ παραδώσουν τὰ τέκνα τῶν, τὰ προοριζόμενα διὰ γενιτσάρους, ἀποτελεῖ μοναδικὸν φαινόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀρματολισμοῦ ἐν Ἑλλάδι, ἐξ ὧσων γνωρίζω. Εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνδρείων αὐτῶν πολεμιστῶν, ἀρνούμενων νὰ συμμορφωθοῦν εἰς τὰς ἐπιταγὰς κράτους ἀπεράντου καὶ ἰσχυροῦ, ὅπως ἦτο τότε ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, τὸ ὅποιον εἶχεν ἤδη ἀπὸ 200 καὶ πλεόν ἐτῶν ἐπιβάλει αὐτὸ τὸ σκληρὸν μέτρον τοῦ παιδομαζώματος (ντεβσιρμέ), ἡ ἔνοπλος ἀντίστασις καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ ἐπίθεσις, ἀποδεικνύουν ἀναντιρρήτως τὴν ἀπαράδεκτον συμπεριφορὰν τοῦ δυνάστου, τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν ἔνοπλον ὀργάνωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας. Εἶναι τὰ σπέρματα μιᾶς κuoφορουμένης καὶ ὀργανουμένης ἐπαναστάσεως, διότι ἔκτοτε, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ, εἰς τὰ βουνὰ τῆς ἐλευθερίας καταφεύγουν ὁμαδικῶς οἱ καταδυναστευόμενοι Ἕλληνες καὶ σφυρηλατοῦνται ἐκεῖ, εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, τὰ ὄνειρα καὶ αἱ ἐλπίδες τοῦ δουλεύοντος Γένους.

Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1710 καὶ 1711 Ἕλληνες ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, καθὼς καὶ Ἄλβανοί, ἰδιαιτέρως δρώντες, ἀλλὰ καὶ συνεργαζόμενοι, ἐπιτίθενται τόσον εἰς τὴν περιοχὴν Μοναστηρίου καὶ τὴν Ἥπειρον, ὅσον καὶ εἰς τοὺς καζάδες Ἐδέσσης καὶ Γενιτσῶν ἐναντίον ντερβενίων καὶ χωρίων καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας καταστροφάς¹. Ὁ μπεηλέρμπεης τῆς Ρούμελης, εὐρισκόμενος ἐν Σόφια, διετάχθη νὰ περιοδεύσῃ τὴν Ρούμελην² καὶ νὰ προβῇ εἰς ὀργανωμένην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν Ἑλλήνων καὶ Ἄλβανῶν. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ συμπίπτουν χρονολογικῶς μὲ τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐπίθεσιν τῶν Ρώσων, ἐπὶ Πέτρου τοῦ Μεγάλου, ὅστις διὰ προκηρύξεών του προσεπάθησε νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου κατὰ τῆς Τουρκίας ὑποσχεθεὶς πολλὰ ἀνταλλάγματα.

Αἱ προκηρύξεις ἐκεῖναι ἐπηρέασαν³ τὸν ἑλληνικὸν λαόν, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας ἐμνημονεύετο εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπόδουλοι ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον Ρωσίαν πολλὰ προσεδόκουν. Ἡ ἤττα ὁμως τῶν Ρώσων παρὰ τὸν Προῦθον, δὲν ἐπέσχετο τότε τὴν ἀναμενομένην συνδρομήν⁴. Παρ' ὅλον ὅτι ἐλλείπουν περισσότεραι πληροφορίαι διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἔκτοτε οἱ Ἕλληνες ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, ἤρχισαν νὰ συνειδητοποιοῦν τὴν ἰδέαν,

¹ Ἐ.ἀ., σ. 15, 72-74.

² Μέρτζιου, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, σ. 269-271.

³ Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, σ. 449 κ.ἐ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τ. 5 μ. β', σ. 129 κ.ἐ.

⁴ B r ü c k n e r, Peter der Grosse, σ. 471.

ὅτι δὲν ἀπέχει πολὺ ἢ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν, ὀργανούμενοι καὶ βοηθοῦμενοι ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν Ρωσίαν, θὰ ἐπετύγχανον διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς μίαν ἡμέραν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος.

Ὁ ἀναβρασμὸς τῶν Ἑλλήνων κλεφτῶν τῆς Μακεδονίας ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ τὴν λήξιν τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, διότι κατὰ τὸ ἔτος 1714 διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου¹ διετάχθη συστηματικὴ ἐκστρατεία διὰ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ γενιτσάρων ἐναντίον τῶν κλεφτῶν τῆς περιοχῆς Γενιτσῶν καὶ Ἐδέσσης πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς σοβαρῶς διασαλευθείσης τάξεως εἰς τὴν ὑπαιθρον.

Φαίνεται ὁμως ὅτι παρ' ὄλην τὴν δίωξιν τῶν κλεφτῶν, οὗτοι ἐξηκολούθουν νὰ ἐπιδρῶν ἐπὶ τῆς δημοσίας ζωῆς, ἰδίως τῶν κοινοτήτων, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπουν τὸν διορισμὸν κοινοτικῶν ἀρχόντων καὶ φυλάκων τῶν χωρίων καὶ τῶν κτημάτων, ἂν δὲν ἦσαν τῆς ἐγκρίσεως αὐτῶν, ἀσκοῦντες ἐν εἶδος κατασκοπείας καὶ συνεργαζόμενοι μὲ τοὺς ἄλλους κλέφτες². Τοιοῦτοι φύλακες ἐν Ναούσῃ κατὰ τὸ ἔτος 1717, προοριζόμενοι νὰ φυλάττουν τὴν πόλιν, ἀλλὰ προερχόμενοι ἐκ τῶν παλαιῶν κλεφτῶν, εἰσέβαλον ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Ἱεροδικείου τῆς περιτειχισμένης πανταχόθεν αὐτῆς πόλεως καὶ ἀγνοήσαντες τὰς διαταγὰς τοῦ ἐγεγερθέντος ἐκ τοῦ ὕπνου ἱεροδίκου Μεχμέτ, ἀπηλευθέρωσαν ἓνα δοῦλον, ἀφῆρσαν χρήματα τοῦ Τουρκικοῦ Δημοσίου καὶ ἀνήρπασαν τὰ πράγματα τοῦ ἱεροδίκου. Καὶ ναὶ μὲν διὰ φερμανίου διετάχθη ὁ ἱεροδικὴς Θεσσαλονίκης νὰ λάβῃ τὰ ἐνδεδικάμενα μέτρα διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῶν διαρπαγέντων, ἀλλὰ τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ μαρτυρεῖ εὐγλώτως πόσον οἱ κλέφτες καὶ ἄρματολοι ἐπηρέαζον τὴν δημοσίαν ζωὴν τῆς ὑπαιθρου χώρας.

Ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1699 εἶχον ἀντικατασταθῆ οἱ Ἕλληνες ἄρματολοι δι' Ἀλβανῶν, ἐκδοθέντος πρὸς τοῦτο σουλτανικοῦ φερμανίου, ἀλλ' ἡ διαγωγὴ τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἡ ἀντίδρασις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, δὲν ἐπέφερον τὰ ἀναμενόμενα ὑπὸ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἀποτελέσματα καὶ ἡ τάξις εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν διεταράχθη. Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως, κατὰ μῆνα Ἰανουάριον³ τοῦ ἔτους 1722, ἐξεδόθη νέον αὐτοκρατορικὸν φερμάνιον ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν βεζίρην τῆς Ρούμελης Ὁσμάν πασᾶν, διαμένοντα εἰς Νύσαν τῆς Γιουγκοσλαβίας, ὅστις διετάσσετο νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ρούμελην καὶ νὰ προβῇ εἰς τὸν διορισμὸν φυλάκων τῶν ντερβενίων (ἄρματολῶν) ὑποδεικνυμένων ὑπὸ τῶν ραγιάδων κατοίκων τῶν βιλαετιῶν τῆς Ρούμελης, εἰς ἄλλα δὲ ντερβένια, ὅπου δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη νὰ διορισθοῦν ἄρματολοι,

¹ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἐνθ' ἀν. σ. 17, 76.

² Ἐ.ἀ., σ. 17, 77.

³ Ἐ.ἀ., σ. 82-87.

νά φυλάττουν οί ἴδιοι ραγιαδες καί νά λαμβάνωνται γενικώτερα μέτρα, ὥστε νά ἐπανεέλθῃ ἡ διασαλευθεῖσα τάξις καί ἀσφάλεια.

Ἐπί τι διάστημα ἀπακατεστάθη διὰ τῶν ληφθέντων μέτρων ποιά τις τάξις, ἀλλά κατὰ τὸ ἔτος 1747 ἐμφανίζεται εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας καὶ Ναούσης ὠργανωμένον σῶμα κλεφτῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γούτα¹, καταγομένου ἐκ Κατρανίτσης (νῦν Πύργοι) τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Βερμίου, τὸ ὁποῖον ἐπροξένησε μεγάλας φθοράς εἰς περιουσιακά ἀγαθὰ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, ἐπιχειρήσαν δι' ἐνέδρας ν' ἀπαγάγῃ Τούρκους ἀξιοματούχους καὶ τελικῶς, ἀφ' οὗ ἐπέδραμε κατὰ τοῦ χωρίου Σέλι τοῦ Νοτίου Βερμίου, ἀπεσύρθη εἰς τὴν περιοχὴν Κατρανίτσης. Μετὰ τινά ἔτη² εἰς τὴν περιοχὴν Καίλαριων (Πτολεμαῖδος) - Κοζάνης ἕτερον σῶμα Ἑλλήνων κλεφτῶν ὑπὸ τὸν ἀρχικλέφτην Μόκον, τὸν Μακρυγιάννην, Θεοδόσιον καὶ ἄλλους περὶ τοὺς τεσσαράκοντα, συμπλακέν μὲ καταδιωκτικὸν ἀπόσπασμα, ὑπέστη σοβαρὰς ἀπωλείας εἰς νεκρούς, ἀναγκασθὲν νά ἐγκαταλείψῃ τὴν περιοχὴν. Τὴν ἰδίαν τύχην ἔσχον καὶ οἱ κλέφτες τοῦ Βερμίου Μάρκος καὶ Σάρκος.

Μετὰ μικρὰν ἀνάπαυλαν, οἱ κλέφτες τοῦ Βερμίου καὶ τῶν Πιερίων ἤρχισαν νέαν δρᾶσιν³. Οἱ ἀρχικλέφτες Κατσαοῦνης, Σεντέφκος, Χρήστος, Μανώλης καὶ Σαβρᾶνος, ἐπὶ κεφαλῆς ἰσχυρῶν ὁμάδων κλεφτῶν διατρέχουν ὀλόκληρον τὴν ὄρεινὴν ἐκείνην περιοχὴν, μαχόμενοι ἐπιτυχῶς πρὸς τὰ τουρκικὰ καταδιωκτικὰ ἀποσπάσματα καὶ τοὺς ντερβενάγαδες. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχε μακεδονικὸν βουνὸν χωρὶς τὸν κλέφτην του καὶ οὔτε ὄρεινὴν περιοχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ τουρκικὴ ἐξουσία νά δύναται ν' ἀσκήσῃ καὶ ὑποτυπώδη διοίκησιν. Τὸ Βέρμιον, ὁ Ὀλυμπος, τὰ Πιέρια, τὸ Καϊμακτσαλάν, τὰ Χάσια, ἡ περιοχὴ τῶν Γρεβενῶν, ἐκλεφτοκρατοῦντο ἀπολύτως, οἱ δὲ Τούρκοι ματαίως ἠγωνίζοντο μὲ τὰ ὀλίγα ἀποσπάσματα καὶ τὰ ἀλλεπάλληλα καὶ συγκρουόμενα φερμάνια τῶν, νά καταπνέξουν τὴν διαρκῶς αὐξανομένην κίνησιν τῶν ἀνυποτάκτων ἑλληνικῶν ὄρειων πληθυσμῶν, προάγγελον μῖς γενικωτέρας καὶ ὠργανωμένης ἐξεγέρσεως εἰς τὸ μέλλον. Διανύομεν μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν συναντῶμεν ἄρματολοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, διότι καὶ αὐτοί, Ἕλληνες πατριῶται, μισοῦντες τὸν τύραννον, εἶχον μεταπηδήσει εἰς τὴν τάξιν τῶν κλεφτῶν. Καὶ εἰς ἐπίρρωσιν τῶν ὄσων ἐκθέτομεν ἐνταῦθα, θὰ περιγράψωμεν μίαν τοιαύτην σύμπραξιν ἄρματολῶν καὶ κλεφτῶν, μοναδικὴν εἰς τὰ χρονικά τοῦ ἄρματολισμοῦ καὶ τῆς κλεφτουριάς εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Συμφώνως πρὸς σχετικὸν φερμάνιον⁴ τοῦ ἔτους 1765, διετάχθη ὁ βα-

¹ Ἐ.ἀ., σ. 18, 89.

² Ἐ.ἀ., σ. 20, 92.

³ Ἐ.ἀ., σ. 20, 96, 97.

⁴ Ἐ.ἀ., σ. 21, 22, 97, 98.

λῆς τῆς Θεσσαλονίκης βεζίρης Κιοπρουλοῦ Ζαντὲ Ἀχμέτ πασᾶς, νὰ προβῆ εἰς τὴν λήψιν δραστικῶν μέτρων διώξεως τῶν κλεφτῶν, διότι μεγάλοι δυνάμεις αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἀρχικλεφτῶν Πατραζίκ (Υπάτης), Πλαταμῶνος (Οὐλύπου), Ἐλασσόνος, Τρικκάλων, Σερβίων, Βεροίας καὶ ἄλλων περιοχῶν, ὑπὸ τὸν καπετὰν Σαλαμούραν τοῦ Πλαταμῶνος, τοὺς καπετανεῖους Κόλιον, Λάζον, Κατσαούνην καὶ Βοζίκην τῆς περιφερείας Ἐλασσόνος, τοὺς καπετανεῖους Μίχον, Μάρκον καὶ Κώσταν τῆς περιφερείας Σερβίων, τὸν καπετὰν Τσώμην τοῦ Δομοκοῦ, τοὺς καπετανεῖους Ἀστεριάδη, Μπάμπον, Βέχαν καὶ Σταμούλην τῆς περιφερείας Τρικκάλων, τοὺς καπετανεῖους Μπέλικαν καὶ Μπράκον τῆς περιφερείας Βεροίας, τοὺς καπετανεῖους Κοντογιάννην καὶ Δημήτριον Παπάζογλου ἐκ Γούρας καὶ τὸν Μῆτρον ἀπὸ τὸ Πατραζίκ (Υπάτην), τοὺς καπετανεῖους μικρὸν Ζῆδρον καὶ Τσολάκ (Τσολάκογλου;), ἐπέδραμον κατὰ τῶν χωριῶν τοῦ Ὀλύπου, συνέλαβον αἰχμαλώτους, διὰ τοὺς ὁποίους ἐζήτησαν λύτρα πρὸς ἀπελευθέρωσιν, τελικῶς δὲ κατέλαβον τὸ τσιφλικίον Κάλλιανη περὶ τὸν Ἀλιάκμονα ποταμόν, ἐφόνευσαν καὶ ἐτραυμάτισαν πολλοὺς, διήρπασαν τροφίμα, ἔπιπλα καὶ ἄλλα διάφορα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα φορτώσαντες ἐπὶ 94 ἡμίωνων ἀνεχώρησαν. Πρόκειται περὶ ἐπιδρομῆς κατὰ τσιφλικίου Τούρκων τιμαριούχων, ἀλλ' ὁ τρόπος τῆς ὀργανώσεως καὶ ἐπιθέσεως τόσον πολυπληθοῦς σώματος κλεφτῶν μὲ ἀρχηγούς τοὺς καλυτέρους πολεμικοὺς ἄνδρας τῶν περιφερειῶν ἐκείνων πολλὰ ὑπέσχετο διὰ τὸ μέλλον. Βεβαίως ἡ ἐπιδρομὴ εἶχε ληστρικὸν χαρακτήρα, ἀλλ' ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος ἐξεθέσαμεν, ἡ ληστεία ὑπῆρξεν ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐλατηρίων τῆς ἀνταρσίας τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν. Τοῦτο ἄλλωστε ἐξηκολούθησε παραλλήλως πρὸς ἄλλα ἐπιτεύγματα καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, διότι οἱ ἄνδρες αὐτοὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι ὡς ἐκ τοῦ βίου, τὸν ὁποῖον διῆγον, νὰ διατρέφονται ἐκ διαρπαγῶν καὶ ληστειῶν καὶ νὰ συντηροῦν τὰς οἰκογενείας τῶν ἐξ αὐτῶν.

Κατὰ τὸν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης τῆς Β' ρωσοτουρκικὸν πόλεμον καὶ τὴν ἀτυχή ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, ἡ Μακεδονία δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος. Ἐκινήθησαν τόσον ὁ πληθυσμὸς τῶν μικροαστικῶν κέντρων καὶ τῆς ὑπαίθρου, ὅσον καὶ οἱ ἄρματολοι καὶ κλέφτες τῶν βουνῶν. Ὁ ἐκ τῶν Ρώσων πρακτόρων καὶ ἐκ Σιατιστῆς καταγόμενος Γεώργιος Παπαζώλης¹, ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ καὶ ἐκ τῶν κυρίων ὑποκινητῶν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου, καθ' ἕναρχουσαν ἐν τῇ Δυτικῇ Μακεδονίᾳ παράδοσιν, προσεκάλεσεν εἰς τὴν Πελοπόννησον τοὺς ἀρχικλέφτες Ζιάκαν τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν καὶ Γιάννην

¹ Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις, τ. 2, σ. 647-653, ἔνθα μονογραφία περὶ τοῦ Παπαζώλη ὑπὸ τοῦ γράφοντος μετὰ πλήρους βιβλιογραφίας.

Φαρμάκην ἀπὸ τὸ Βλάτσι, θεῖον τοῦ ἀγωνιστοῦ τοῦ 1821. Πέραν τῆς παραδόσεως ταύτης οἱ ἀρχικλέφτες¹ τοῦ Ὀλύμπου Ζῆδρος, Λάπας καὶ Λάζος ἐκινήθησαν κατὰ τῶν Τούρκων εἰς τὰς περιφερείας των, ἀλλὰ καταδιωχθέντες συστηματικῶς ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, ἅτινα φοβούμενα γενικωτέραν ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων εἶχον πλημμυρίσει τὴν Μακεδονίαν, ὑπεχώρησαν διαρκῶς μαχόμενοι καὶ ἔφθασαν εἰς τὸ Αἰτωλικὸν τῆς Ἀκαρνανίας, πλὴν τοῦ σώματος τοῦ Λάπα, τὸ ὁποῖον κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀσπροπόταμον (Ἀχελῷον). Πολιορκηθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁ Ζῆδρος καὶ ὁ Λάζος εἰς τὸ Αἰτωλικόν, ἠγωνίσθησαν σκληρῶς ἐπὶ τρίμηνον σχόντες μεγάλας ἀπωλείας, ἀλλὰ προσβληθέντες ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τῆς ἐπιδημίας τῆς εὐλογίας κατάρθωσαν τελικῶς, ἐλάχιστοι ἐξ αὐτῶν, νὰ σωθοῦν καὶ μὲ ἀρχηγὸν τὸν Πάνον Ζῆδρον νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ ὄρη τῆς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Πιερίων.

Κατὰ τὸ ἔτος 1772 ἀφίχθη εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ ἱατρὸς Σωτήριος Λευκάδιος, πρᾶκτωρ τῶν Ρώσων, ἀποσταλεῖς ὑπὸ τοῦ Ρώσου ναυάρχου Σπυριντώφ², ἵνα ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Λευκάδιος, ἐν συνεννοήσει μὲ τοὺς πολεμικοὺς ἄνδρας τῆς Μακεδονίας, κατήρτισε σῶμα ἐκ 300 πολεμιστῶν, τὸ ὁποῖον διεκρίθη ἀργότερον κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Βηρυτοῦ, μεταφερθὲν ὑπὸ τῶν Ρώσων, καὶ ἀκολούθως προσεταιρίσθη τὸν ἐπίσκοπον Ἐδέσσης Μελέτιον, τὸν Βεροίας Δανιὴλ καὶ ἄλλους ἐπισκόπους ὑπαγομένους εἰς τὴν μητροπόλιν Θεσσαλονίκης³. Συνῆλθον μάλιστα εἰς σύσκεψιν ἀρχικῶς ἐν Ναούσῃ καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐν Κοζάνῃ οἱ ἀνωτέρω ἐπίσκοποι καθὼς καὶ ὁ Καμπανίας Θεόφιλος, ὁ Πλαταμῶνος Διονύσιος, ὁ Σερβίων καὶ Κοζάνης Θεόφιλος, ὁ Πέτρας Ὀλύμπου Ἀθανάσιος καὶ ὁ Κίτρος Ἰγνάτιος, συμφωνοῦντος καὶ τοῦ Ἀρδαμερίου Διονυσίου. Κατὰ τὴν συγκροτηθεῖσαν σύσκεψιν μετὰ τῶν προκρίτων τῆς περιοχῆς ἀπεφασίσθη νὰ δεχθοῦν τὰς προτάσεις τοῦ Λευκαδίου καὶ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἀρματολῶν καθώρισαν 25 στρατιωτικὰ (ἀρματολικά) σώματα νὰ ἐξεγερθοῦν ἐν καιρῷ κατὰ τῶν Τούρκων. Οἱ κυρίως πρωταγωνισταὶ μητροπολίται Ἐδέσσης καὶ Βεροίας ἔσπευσαν νὰ γνωρίσουν τὰς ἀποφάσεις τῶν συνελεύσεων εἰς τὸν Λευκάδιον.

Δὲν γνωρίζομεν τὴν ἑκτασιν, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ δημιουργηθεῖσα κίνησις, ἐλλείψει ἄλλων πληροφοριῶν, ἀλλ' οἱ πληθυσμοὶ τῆς Μακεδονίας ἐδεινοπάθησαν τότε. Οἱ Τούρκοι φοβούμενοι, μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Τσεμέ, μήπως ὁ ρωσικὸς στόλος ἐμφανισθῇ πρὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐπρότει-

¹ Κασομούλη, Ἐνθυμήματα Στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων κ.λ.π., τ. 1 σ. 20 κ.έ.

² Ἐμμ. Πρωτοψάλτη, ἐν Δελτίῳ Ἱστορικῆς Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, τ. 14 (1960) 61 παρ.

³ Ἐ.ἀ. σ. 74 κ.έ.

νον την σφαγήν τῶν Ἑλλήνων¹ καὶ πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν μηχανορραφῶν αὐτῶν ἀπεφάσισαν νὰ μεταφέρουν εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν 500-600 Γιουρούκους, κατετυράνησαν τοὺς Ἕλληνας, ἐφόνευσαν ἀρκετοὺς καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἓνα ἡγούμενον, ἐπιβαλόντες βαρυτάτας φορολογίας καὶ διαρπάσαντες πλείστας περιουσίας.

Ἡ δημιουργηθεῖσα κατάστασις ἐτερματίσθη διὰ τῆς ὑπογραφείσης μεταξὺ Ρώσων καὶ Τούρκων συνθήκης τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ (1774), διὰ τῆς ὁποίας πλείστα προνόμια, ἰδίᾳ θρησκευτικά, καὶ εὐρεῖαι ἀμνηστεῖαι παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς ἐξεγερθέντας Ἕλληνας. «Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, γράφει ὁ ἀείμνηστος Παπαρρηγόπουλος², ἐγίνωσκεν αὐτομάτως πως τὴν τε ταυτότητα τῶν συμφερόντων τούτων μέχρι τινός καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου διάστασιν αὐτῶν. Ὅθεν ἐλάμβανε μὲν τὰ ὅπλα ὅσῳκις εὗρισκε συμμάχους οἰουσδήποτε, ἐγκαταλείπομενον δὲ παρ' αὐτῶν ἐθλίβετο βεβαίως καὶ ἤλεγχε τοὺς στρέψαντας αὐτῷ τὰ νῶτα, ἀλλ' ὑφιστάμενον μαρτυρικῶς τὰς συνεπειὰς τῆς μονώσεώς του, δὲν ἐμνησικακεῖ κατ' οὐδενός, ἀλλὰ δοθείσης περιστάσεως ἐπιτηδείας νὰ δράξῃ τὰ ὅπλα, ἔστω καὶ ἐπὶ συμπράξει τῶν πρὸ μικροῦ ἐγκαταλειπόντων αὐτό, δὲν ἐδίσταζε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸν προαιώνιον καὶ πεπρωμένον ἀγῶνα κ.λ.π.»

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐκ τῶν ἐξεγέρσεων αὐτῶν, ἔστω καὶ ἀτυχῶν, ἤρχισε φανερῶς νὰ συνειδητοποιηθῆται εἰς τὰ ἑλληνικὰ βουνά, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἀστικά κέντρα καὶ τὸν ὀρθόδοξον κληρὸν ἢ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ νὰ διαγράφηται ὁ ρόλος τὸν ὅποιον θὰ διεδραμάτιζον ἐφεξῆς οἱ ἄρματολοι καὶ κλέφτες, ἀποτελοῦντες ἀξιόλογον δύναμιν τοῦ ὑποδοῦλου ἔθνους.

Ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς ἀρχικλέφτης τῆς Μακεδονίας Πᾶνος Ζῆδρος, κατήγετο ἀπὸ τὴν περιφέρειαν Γρεβενῶν, ὅπου ἀκόμη διασώζονται τὰ εἰρεῖπια τοῦ «πύργου τοῦ Ζῆδρου». Ἐσυγγένευεν ἐκ μητρὸς μὲ τὸν διάσημον Θεσσαλὸν ἄρματολὸν Βλαχάβαν. Κατεπολέμησεν ἰδιαίτερώς τοὺς Τούρκους τιμαριούχους, τὸ δὲ σῶμα του ἀπετελεῖτο ἀπὸ κλέφτες τῶν διαφόρων ὄρεινῶν περιοχῶν τῆς Μακεδονίας. Ἐχαίρε μεγάλης φήμης καὶ ὑπολήψεως μεταξὺ τῶν καπετανῶν τῆς Μακεδονίας. Δὲν γνωρίζομεν δυστυχῶς περισσοτέρας λεπτομερείας περὶ τῆς δράσεώς του. Ἀπέθανεν ἀπὸ φυσικὸν θάνατον³ ἀφήσας διάδοχον τὸν υἱὸν του Φώτην, στερούμενον ὅμως τῶν πολεμικῶν ἀρετῶν τοῦ πατρὸς του.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ζῆδρου ἐμφανίζονται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ τὰ πρῶτα λαϊκὰ τραγούδια τῆς ἠρωϊκῆς ἐκείνης ἐποχῆς ἐν Μακεδονίᾳ. Παλαιότερα ἠρωϊκὰ προϊόντα τῆς λαϊκῆς μουσικῆς δὲν κατορθώσαμεν ν'

¹ Μέρτζιου, ἔ.ἀ. σ. 429.

² Παπαρρηγοπούλου, ἔ.ἀ. τ. 5 μ.β', σ. 200.

³ Κασσομούλη, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 43 κ.ε.

ἀνέρωμεν. Θά παραθέσωμεν ἐδῶ τὸ τραγοῦδι τοῦ Ζήδρου, ὅπως τὸ διέσωσεν ὁ Fauriel¹.

Ὁ Ζίδρος κάμνει τὴν χαρὰν, χαρὰν γιὰ τὸν υἱό του·
Ἐκάλεσε τὴν κλεφτουριάν, τὰ δώδεκα πρωτάτα,
Τὸν Λάπαν δὲν ἐκάλεσε, τὸ μαῦρον ψυχοπαῖδι.
Κ' ὄλοι πηγαίνουν κέρασμα κριάρια μὲ κουδούνια·
Κ' ὁ Λάπας πάγ' ἀκάλεστος μὲ ζωντανὸν ἀλάφι,
Ἵσ τ' ἀσῆμι καὶ ἴσ τὸ μάλαμα καὶ ἴσ τὸ μαργαριτάρι.
Κάνενας δὲν τὸν λόγιασεν ἀπὸ τοὺς καλεστάδες·
Ἡ Ζίδραϊνα τὸν λόγιασεν ἀπὸ τὸ παραθύρι,
Πάλε ἢ μαῦρη Ζίδραϊνα, ἢ μαῦρη παραμάννα·
«Καλῶς τὸν Λάπαν πῶ ἴρχεται μ' ἀλάφι στολισμένον!
Στρῶστε τοῦ Λάπα στὸν ὄντᾶν, τοῦ Τρίψα² στὴν
κρεββάταν,
Στρῶστε καὶ τῶν παλληκαριῶν ἀπ' ὄλα τὰ πρωτάτα».

Ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὸ τραγοῦδι κλέφτης Λάπας, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγράψαμεν ἀνωτέρω, κατήγετο ἀπὸ τὸ Λιτόχωρον τοῦ Ὀλύμπου. Ἀπὸ μικρὸς ἠκολούθησε τὸ σῶμα τοῦ Ζήδρου, ἔγινε πρωτοπαλληκαρόν του καὶ ἀργότερον ἐσχημάτισεν ἰδιαιτερόν σῶμα κλεφτῶν μαζὺ μὲ τὸν συνεργάτην του Τρίψαν. Δὲν ἔχομεν πληροφορίας διὰ τὴν προηγουμένην του δρᾶσιν, ἀλλὰ κατὰ τὰ Ὀρλωφικά, καταδιωχθεὶς ἀπὸ τὰ τουρκικὰ καταδιωκτικὰ ἀποσπάσματα τῶν Τρικκάλων, κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀσπροπόταμον³, ἐπιδείξας τοιαύτην δραστηριότητα κατὰ τῶν Τούρκων, ὥστε δι' ἐκδοθέντος σουλτανικοῦ φερμανίου διετάχθησαν αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ Ἰωαννίνων καὶ Τρικκάλων νὰ προσκομίσουν τὸν Λάπαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ζῶντα ἢ νεκρόν. Ὁ Ἀλβανὸς Σουλεϊμάν Τζιαπάρη, φίλος τοῦ Λάπα, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὁποίου εἰς τὸ χωρίον Μαργαρίτι εὑρίσκει καταφύγιον ὁ καταδιωκόμενος Λάπας, φοβηθεὶς ἀπὸ τὴν ἐπικήρυξιν τοῦ σουλτάνου, παρέδωκεν ἀμφοτέροις τοὺς κλέφτες Λάπαν καὶ Τρίψαν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ βαλῆ τῶν Ἰωαννίνων Κολιὸ πασᾶ, ἵνα μεταφέρουν τούτους εἰς Ἰωάννινα. Κατὰ

¹ Fauriel, Chants populaires de la Grèce moderne, τ. 1, σ. 68. Πρβλ. Passow, Popularia carmina graeciae recentioris, σ. 15-16. Βλέπε παραλλαγὰς εἰς Περραιβόν, Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας, σ. 70. Ὁ Περραιβὸς φέρει ἀνακριβῶς τὸν Ζήδρον ἀρματολὸν τοῦ Πλαταμῶνος. Τὸ ὑπὸ τοῦ Ζαμπελιου τραγοῦδι τοῦ Ζήδρου φαίνεται πλαστόν.

² Τὸ ὄνομα τοῦ Τρίψα παρεφθάρη ὑπὸ τοῦ λαοῦ μεταβληθὲν εἰς Τρίτσα. Οὕτω τὸ ἤκουσεν ὁ Fauriel καὶ οἱ μετ' αὐτὸν γράψαντες. Ὡστε εἰς τὸ κλέφτικο αὐτὸ τραγοῦδι πρέπει νὰ διορθωθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Τρίτσα εἰς Τρίψα διὰ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Διὰ τὸν φίλον τοῦ Λάπα, τὸν Τρίψαν, βλέπε Κασσομούλη, ἐ.ά. τ. 1, σ. 23 κ.έ.

³ Ἐ.ά. σ. 23.

τήν μεταφοράν των ειδοποιηθέντες οί Σουλιώται τοῦ Γεωργίου Μπότσαρη, ἐπετέθησαν μεταξύ Παραμουθιάς καί Ἰωαννίνων κατὰ τῆς τουρκικῆς συνοδείας, ἵνα ἐπιτύχουν τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσαντα συμπλοκὴν, ὁ μὲν Τρίψας ἐφονεύθη, ἀλλ' ὁ Λάπας κατάρθωσε νὰ διαφύγῃ. Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1785, σχηματίσας ἐκ νέου σῶμα ἀπὸ ἑκατὸν πενήτην κτὰ κλέφτες, ἤρχισε καί πάλιν τὴν δρᾶσίν του εἰς τὴν περιοχὴν Ἀσπροποτάμου, διωχθεὶς ὁμως συστηματικῶς καί ὑποχωρῶν μαχόμενος, προσεπάθησε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὸν Κόζιακαν τῆς Πίνδου, νοτιοδυτικῶς τῶν Γρεβενῶν, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἐπέτυχον νὰ κυκλώσουν τὸ σῶμά του. Ἐπιχειρήσας νὰ διασπάσῃ τὸν κλοιὸν ἐφονεύθη κατὰ τὴν ἐφοδον, ἀφήσας εἰς τὸ σῶμα του διαδόχους τὸν Στουρνάρην, Βλαχοθόδωρον καί Πλιάσκαν¹.

Ἀπὸ τὰ πρωτοπαλληκάρια τοῦ Πάνου Ζήδρου προέρχεται καί ἄλλος ἀμφίβιος ἀρματολὸς - κουρσάρος ὁ Γκέγκας², ὅστις ὑπῆρξεν ἀρματολὸς τῆς περιοχῆς Κατερίνης, καταγόμενος καθ' ὅλας τὰς ὑπαρχούσας πληρο-

¹ Τὸ τραγοῦδι τοῦ Πλιάσκα μᾶς τὸ διέσωσεν ὁ Fauriel, ε.ά.τ. 1, σ. 32. Πρβλ. καὶ Passow, ε.ά. σ. 93. Παραθέτω ὀλίγους στίχους:

«Πλιάσκαμι' ἂν θέλῃς γιάτρεμα, νὰ γιάνουν οἱ πληγές σου
ἔβγα ψηλά στὸν Ὀλυμπο, στὸν ἔμπορο τὸν τόπο
ἀντρεῖοι κεῖ δὲν ἀρρωστοῦν, κι' ἀρρωστοὶ ἀντρεῖθῶν
ἐκ' εἶν' οἱ κλέφτες οἱ πολλοί, τὰ τέσσαρα πρώτατα».

² N. Svoronos, Le Commerce de Salonique au XVIIIe siècle, σ. 35. Κασομούλη, ε.ά. τ. 1, σ. 11, 22, 40, 64. Ὁ Γάλλος Πρόξενος ἐν Θεσσαλονικίᾳ Cousinéry ἐκ παραδρομῆς γράφει Γκίκας. Εἰς τὴν ἀνέκδοτον συλλογὴν Κουμανοῦδη (Λαογραφικὸν Ἀρχειὸν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀριθμ. 410) ὑπάρχει τὸ τραγοῦδι τοῦ Γκέκα (κουρσάρικο). Δὲν εἶναι ἀξιόλογον, ἀλλ' ἀναφέρει πρόσωπα καί τεκμηριώνει κατὰ τινὰ τρόπον γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης:

«Ὁ Γκέγκας ἐκατέβαινε μέσα στὰ δυὸ πλατάνια,
μὲ τὰ πουλιά κουβέντιαζε καὶ μὲ τὰ χελιδόνια
«τάχα πουλιά νὰ ἱατρευθῶ τάχα πουλιά νὰ γιάνω;
Σὰ θέλῃς Γκέκα μ' ἱατροῦ, σὰ θέλῃς, Γκέκα, νὰ γιάνῃς,
πᾶρε ψηλά τὸν Ὀλυμπο, ψηλά τὰ κλεφτοβούνια,
ἐκεῖ μοιράζουσι τὰ χωριά, τὰ δώδεκα τζεφλίκια.
Τσάρας παίρνει τὴ Ράψανη, Γιάννης τὸν Πλαταμῶνα*
Γκέκα μου, πάρ' τὸν Ὀλυμπο μὲ τὰ πολλὰ τζεφλίκια.
Δὲν θέλω ἐγὼ τὸν Ὀλυμπο μὲ τὰ πολλὰ τζεφλίκια,
μόν' θέλω γὼ τὴ θάλασσα μὲ τὰ πολλὰ καϊκια,
νὰ παίρνω Τοῦρκους σκλάβους μου καὶ Τουρκοπούλες σκλάβες,
νὰ φέρν' ἀμάξι τὸ φλωρί κι' ἀμάξι τὸ λογάρι,
νὰ μοῦ γεμίζουν τὴν ποδιά ὄλο μαργαριτάρη».

* Τὸ χειρόγραφο ἐκ παραδρομῆς προφανῶς γράφει Μαραθῶνα, πρᾶγμα ἀπίθανον. Βλέπε καὶ Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἡ πειρατεία κ.λ.π. σ. 29, ἀνάτυπον ἐκ τῶν «Μακεδονικῶν» τ. 5.

φορίας από τὸ Λειβάδι. Ἐδρασεν εἰς τὸν Ὀλυμπον ὡς ἄρματολὸς καὶ κατέλιπε καλὰς ἀναμνήσεις εἰς τοὺς συντρόφους του διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸν χαρακτήρα του. Λεπτομερείας περὶ τῆς ἐν Ὀλύμπῳ δράσεώς του δὲν ἔχομεν, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1787-1790 ὁ Γκέγκας ἐξώπλισε μέγα σκάφος, ἐπεβίβασε παλαιούς κλέφτες καὶ ἄλλους θαλασσινοὺς, συνέλαβε δὲ καὶ ἐλεηλάτησε εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον τουρκικὸν ἐμπορικὸν σκάφος πληθῆρες σίτου. Κατόπιν τοῦ πειρατικοῦ αὐτοῦ κρούσματος, τὰ γαλλικὰ ἐμπορικὰ σκάφη, ποῦ κατ' ἐξοχὴν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἔνεκα τῶν πολεμικῶν γεγονότων, διεξῆγον τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον καὶ τὰς μεταφοράς, μερίμνη τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας Choiseul-Gouffier, συνωδεύοντο ὑπὸ πολεμικῶν σκαφῶν διὰ τὴν ἀσφάλειαν ἐπιβατῶν καὶ φορτίου. Ἐν βρῖκιον γαλλικὸν τῶν 8 πυροβόλων ἐστάλη πρὸς δίωξιν τοῦ Γκέγκα, ὁ ὁποῖος, κινδυνεύων νὰ συλληφθῆ, ἐπυρπόλησε τὸ πειρατικὸν σκάφος, διὰ νὰ μὴ περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν Γάλλων, χωρὶς ὅμως νὰ παραιτηθῆ καὶ τῶν πειρατικῶν του ἐπιχειρήσεων, διότι μετ' ὀλίγον ἠχμαλώτισε σκάφη, Ἑλλήνων μάλιστα πλοιοκτητῶν, καὶ ἤρχισεν ἐκ νέου τὰς πειρατικὰς του ἐνεργείας, ἀναγκασθεὶς ὅμως τελικῶς νὰ ἐγκαταλείψῃ ταύτας, ἔνεκα τῆς ὑπὸ τῶν Γάλλων συνεχοῦς διώξεώς του καὶ νὰ τραπῆ εἰς τὰ Μακεδονικὰ βουνά, πλέον εὐπρόσιτα εἰς τὴν κλέφτικην εἰδικότητά του. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως τὸν κατεδίωξαν συστηματικῶς καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Μακεδονίαν καὶ νὰ τραπῆ πρὸς τὴν Πάργαν ἢ Πρέβεζαν, ἔνθα καὶ ἐφονεύθη ἢ ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 1790 περίπου.

Σύγχρονος τοῦ Ζήδρου εἶναι ὁ Λάζος (*Ἐξαρχος;), γενάρχης τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν ἄρματολῶν Λαζέων καταγομένων ἀπὸ τὸ Λειβάδι¹ τοῦ Ὀλύμπου. Οἱ Λαζεοὶ προσέφερον ἀναριθμήτους ὑπηρεσίας κατὰ τὸν προεπαναστατικὸν καὶ ἐπαναστατικὸν ἀγῶνα καὶ ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης κατάγεται ὁ ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῶν Ἠγεμονιῶν τοῦ Δουνάβεως Γεωργάκης Ὀλύμπιος.

Ὁ γενάρχης Λάζος ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεστέρους κλέφτες τῶν βουνῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἡ λαϊκὴ μοῦσα διέσωσε χαρακτηριστικὸ κλέφτικο τραγοῦδι², ὅπου ἐξυμνεῖται ἡ προσωπικότης τοῦ διασήμου αὐτοῦ ἀρχικλέφτη:

«Τρεῖς περδικούλες κάθουνταν εἰς τὴν Μηλιὰν³ ἐπάνω·
Εἶχαν τὰ νύχια κόκκινα καὶ τὰ φτερά γραμμένα.

¹ Ἀνακριβῶς ὁ Φιλίμων, Δοκίμιον Ἱστορικόν, τ. 1, σ. 93, φέρει τοὺς Λαζεοὺς ὡς καταγομένους ἀπὸ τὴν Φτέρην τῶν Πιερίων. Βλ. Γούδα, Βίοι Παράλληλοι, τ. 5, σ. 399.

² Χριστοβασίλη, ἀριθ. 110-116, σ. 308-309. Passow, ἔ.ἀ. σ. 51.

³ Μηλιὰ, χωρίον ἐπὶ τοῦ ὄρους Φλάμπουρο τῶν Πιερίων, περὶ τὰ 20 χιλιόμετρα δυτ. τῆς Κατερίνης (Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ κ.λ.π., σ. 26 κ.έ.).

Μυρολογοῦσαν κ' ἔλεγαν, μυρολογοῦν και λέγουν·
 «Θεέ μου τί νά γίνηκεν ὁ ἔξαρχος¹ ὁ Λάζος;
 Πούταν στὸν κόσμον ξακουστός, στὸν κόσμον ξακουσμένος.
 Λάζε μου, τί δὲν φαίνεται τοῦτο τὸ καλοκαίρι;
 Νά περπατῆς ἀρματολός, τὸ μαῦρο καβαλάρης·
 Νά λάμπουν τὰ σαπράζιά σου, τὰ φλωροκαπνισμένα,
 Δώδεκ' ἀράδες τὰ κόμπια στὰ ρούχινά γελέκια,
 Νᾶχης καὶ στὸ σπαθάκι σου χουφτά μαλαγαματένια,
 Νά κρούη ὁ ἥλιος τὴν αὐγὴν, νά κρούη τὸ μεσημέρι».

Ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Λάζου ὠνομάζετο Γιάννης, αὐτὸς ὑπῆρξε καὶ ὁ διάδοχος εἰς τὸ ἀρματολίκι, οἱ δὲ ἄλλοι τρεῖς ἀδελφοὶ τοῦ ὠνομάζοντο Λιόλιος, Δημῶς καὶ Κώστας². Ὑπῆρξαν ὁμοῦ καὶ ἄλλοι Λαζεῖοι ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ διασωθὲν δημοτικὸ τραγούδι³.

«τοῦ Νίκου πέφτ' ἡ Ποταμιά, τοῦ Χρήστ' ἡ Ἄλασσῶνα,
 Ὁ Τόλιος καπετάνεψε φέτος στὴν Κατερίνη
 Καὶ τὸ μικρὸ Λαζόπουλο πῆρε τὴν Πλαταμῶνα»

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν δροῦν εἰς τὴν περιφέρειαν Γρεβενῶν μέχρι Σαμαρίνας οἱ ἀρχικλέφτες Καραλῆς, Τότσκας, Νάκας καὶ Γιάννης Πρίφτης. Ὁ Καραλῆς πολλακίς ἐξεδίωξε τοὺς Ἀλβανοὺς ντερβενάγδεις ἀπὸ τὰ χωρία τοῦ Ὀλύμπου, ὁ δὲ Τότσκας μὲ πρωτοπαλλήκαρον τὸν Νάκαν, κατετρόπωσαν ἐπανειλημμένως τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Κούρτ Ἀχμέτ πασᾶ, ἀρχηγὸ τῶν ντερβενίων (ντερβεντὰ ναζήρ) τῆς δυτικῆς Ρούμελης καὶ ἐπὶ κεφαλῆς 160 κλεφτῶν ἐπετέθη κατὰ 2.000 Ἀλβανῶν, ἐπιστρεφόντων μετὰ τὰ Ὀρλωφικά ἐκ Πελοποννήσου καὶ μεταφερόντων αἰχμάλωτα περὶ τὰ 1000 γυναικόπαιδα καὶ πλούσια λάφυρα. Ἡ ἐπίθεσις ἐγίνετο πλησίον τῶν χωρίων Σμίξη καὶ Θαλπέη τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ὑποστάντες σοβαρὰς ἀπολείας ἐκ τοῦ αἰφνιδισμοῦ, ἐγκατέλειψαν τὰ γυναικόπαιδα καὶ τὰ λάφυρα καὶ οἱ ὑπολειφθέντες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν⁴.

Ὁ ἀγωνιστὴς τοῦ 1821 Χριστόφορος Περραιβὸς εἰς τὰ «Ἄπαντὰ» του συμπεριέλαβε καὶ τὸ τραγούδι τοῦ Τότσκα καὶ τοῦ Νάκα. Ὁ Νάκας μὲ τὸν Τσολάκη, ἄλλον κλέφτην τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν, ἐσκέπτοντο νὰ προσκυνήσουν τὸν ντερβενάγαρον τῆς περιοχῆς, ποῦ εἶχε συλλάβει τὰς οἰκογενείας των. Ὁ Τότσκας τοὺς ἠμπόδισε νὰ παραδοθοῦν, διότι ἦτο πεπεισμένος

¹ Ἐ ξ α ρ χ ο ς, ἀξίωμα, λέξις δανεισμένη ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὀρολογία προφανῶς.

² Κ α σ ο μ ο ὕ λ η, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 66 κ.ἑ.

³ F a u r i e l, ἔ.ἀ. τ. 1 σ. 32. P a s s o w, ἔ.ἀ. No 16, σ. 93.

⁴ Π ε ρ ρ α ι β ο ὦ, Ἄπαντα, Ἀθήναι 195, σ. 71.

ὅτι οἱ Τοῦρκοι ὄχι μόνον δὲν θὰ ἀηλευθέρωνον τὰς οἰκογενεῖας των, ἀλλὰ θὰ ἐκρέμων καὶ τοὺς ἰδίους. Εὐτυχῶς εἰς μίαν συμπλοκὴν οἱ ἄρματολοι οὗτοι ἐπέτυχον νὰ αἰχμαλωτίσουν δύο σημαίνοντας Τούρκους ἀξιωματούχους ἀνταλλάξαντες αὐτοὺς μὲ τὰς οἰκογενεῖας των.

«Ἐψὲς προψὲς ἐδιάβαινα ἴπο κλεφτικά λημέρια
Κι' ἄκουσα, πῶς ἐρμήνευε Τότσκας τὰ παλληκάρια·
«Παιδιά μ' ἂν θέλτε λεβεντιά κ' ἐλεύθερα νὰ ζητε,
Βάλτε τσηλίκι στὴν καρδιά καὶ σίδηρα στὰ πόδια.
Κρασί ποτὲ μὴ πίνετε, ὕπνο μὴν ἀγαπάτε,
ἽΟ ὕπνος εἶναι θάνατος καὶ τὸ κρασ' εἶναι πλάνος».
Γυρίζ' ὁ Νάκας καὶ τὸν λέγ', λέγει τὸν καπετάνο·
«Μπιζέρισαν, βαρέθηκα, Τότσκα μ', τὰ παλληκάρια,
Τῆς νύχτας τὸ περπάτημα, τσ' αὐγῆς τὸ караουλι,
Θέλουν νὰ προσκυνήσουνε σ' αὐτὸν τὸν ντυβιτάρι,
Ποῦναι βαλῆς στὰ Γρεββενά, ντερβέναγας στὰ Χάσια».
«Παιδιά μ', ἂν θέλτε κόψιμο καὶ θέλε νὰ χαθῆτε,
Ἐλάτε νὰ σᾶς κόψω ἴγω καὶ νὰ σᾶς παραχώσω,
Νὰ δώσω καὶ μνημόσυνα εἰς ὄλους τοὺς παπάδες·
Ν' ἀκούσουν χώραι καὶ χωριά, χωριά καὶ βιλαέτια,
Νὰ ποῦν ὁ Τότσκας λύσσαξε καὶ τρώγ' τὰ παλληκάρια».
Τὸν λόγο δὲν ἀπέσωσε, ἡ ὁμιλία βαστοῦσε,
Τὸ караουλ' ἐφώναξε, τὸ караули κράζει·
«Πολλὴ Τουρκία μᾶς ἔρχεται, μπέιδες καὶ ἀγάδες,
Ἐφῆτέ τους, ἄς ἔρχονται κ' ἡμεῖς τοὺς καρτεροῦμε.
Πιάστε, παιδιά, τὸ στένωμα, βάλτε τους μὲς στὴν μέση,
Κι' ἀπὲ γιουροῦσι κάμετε, σφάζετε τοὺς ἀγάδες.
Νὰ διοῦν τοῦ Τότσκα τὸ σαθί, τοῦ Νάκα τὸ τουφέκι,
Βοήθ' Ἄϊλιά τοῦ Μπουρμπουτσκό¹ κι' ἀπὸ τὴν Σαμαρίνα,
Τοὺς Τούρκους νὰ χαλάσωμε, τσ' ἔχτροὺς τῆς πίστεώς μας,
Ποῦ τυραννοῦν τ' ἀδέλφια μας, ποῦ σφάζουν τὰ παιδιά μας»².

Παράλληλα μὲ τοὺς ἀνωτέρω, ἔδρασαν εἰς τὴν περιοχὴν Βλάστης, Σιατιστής, Καστορίας, Κοζάνης μέχρι τῆς Ἐδέσσης οἱ ἐκ Βλάστης καταγόμενοι ἄρματολοι Βράκας καὶ Ντόκος³. Πολυάριθμα ὑπῆρξαν τὰ ἀν-

¹ Μπουρμπουτσκό, χωρίον εἰς τὰ σύνορα Δυτικῆς Μακεδονίας - Ἠπείρου. Τώρα λέγεται Ἐπαχῶρι. Ὑπάρχει ἐκεῖ ἐκκλησία τοῦ Προφήτου Ἡλία, ὅπως καὶ εἰς τὴν Σαμαρίναν, τῆς ὁποίας τὴν βοήθειαν ἐπικαλεῖται ὁ Τότσκας.

² Passow, ἔ.ἀ. σ. 19-20.

³ Κασομούλη, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 69. Ἐπόγονοι κτηνοτρόφοι τοῦ Ντόκου διασώζονται ἕως σήμερον εἰς Βλάστην.

δραγαθήματά των καί ἡ δρᾶσις των ἀφῆκεν ἐποχὴν εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν. Δὲν γνωρίζομεν λεπτομερείας περὶ τῆς δράσεώς των, ἀλλ' ἐδολοφονήθησαν ἀμφότεροι μεταξύ τῶν ἐτῶν 1785-1790 εἰς τὴν γεννέτεράν των ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ των Γαλάνη δι' ἄγνωστον αἰτίαν, ἔκτοτε δὲ οὐδεὶς ἄρματολὸς ἢ σημαίων κλέφτης ἠδυνήθη νὰ σταθῆ εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ἑλιάκμονος ὄρεινὴν περιοχὴν ἀπὸ Πισοδερίου μέχρι Σιατιστῆς (Βίτσι-Σιναΐτσικον)¹.

Ἄλλος ἄρματολὸς ἐκ τῆς πέραν τοῦ Ἑλιάκμονος Δυτικῆς Μακεδονίας εἶναι ὁ Γιάννης Πρίφτης ἢ Παπανικολάου ἀπὸ τὴν κτηνοτροφικὴν κωμόπολιν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, τὴν Σαμαρίναν, καταγόμενος². Ἐναλλάσσων, ὅπως κατὰ κανόνα συνέβαινε μὲ τοὺς ἐπιφανεστέρους Ἑλληνας πολεμιστὰς τῆς ἐποχῆς, τὸν ρόλον τοῦ ἄρματολοῦ μὲ τὸν τοῦ κλέφτη, ἐστάθη ἀμείλικτος διώκτης τῶν ἀλβανικῶν συμμοριῶν, τῶν Ἀλβανῶν ντερβεναγάδων καὶ ὄλων τῶν Τούρκων δυναστῶν τῆς περιφερείας του, οἱ δὲ ραγιάδες αὐτὸν εἶχον προστάτην διὰ τὴν περιστολὴν τῶν ὑπερβασιῶν τῶν ἄσκουμένων ὑπὸ ἀπλήστων φεουδαρχῶν. Συλλαβὸν μεταξύ Κερασόβου καὶ Σαμαρίνας τὸν Ἀλβανὸν Χασὰν ἀγᾶν, ἐκρέμασε ἀπὸ ἓν δένδρον εἰς τὸν δρόμον ὡς παράδειγμα, διὰ νὰ τρομοκρατήσῃ τοὺς Ἀλβανούς, οἱ ὅποιοι μάλιστα παρομιωδῶς ἐφοβέριζον τὰ ἀτακτοῦντα τέκνα των μὲ τὸ «ἔρδε Γιάννη Πρίφτε δὲ τὲ πρέϊ κόκα»=θά ἔλθῃ ὁ Γιάννης τοῦ Πρίφτη νὰ σὲ πάρῃ τὸ κεφάλι.

Ὁ Παπανικολάου διηγεῖται ὅτι ὁ Ἀλβανὸς κακοποιὸς Ἑλιοῦς εἶχεν ἐνεργῆσαι ἐπιδρομὴν εἰς τὴν περιοχὴν Κοζάνης, ἐλαφυραγώγησε διάφορα χωρία, διήρπασε ποίμνια ἀπὸ τὸ Περιβόλι καὶ ἤτοιμάζετο νὰ πράξῃ τὰ ἴδια καὶ εἰς τὴν Σαμαρίναν. Ὁ Γιάννης Πρίφτης ἀντιμετώπισε τὸν Ἑλιοῦς³

¹ Κασομούλη, ἑ.ἀ. τ. 1, σ. 51. Δυστυχῶς τὰ τουρκικὰ ἀρχεῖα τῆς Καστορίας, πολυτιμώτατα εἰς πληροφορίας διὰ τὴν περιοχὴν ἐκείνην, ἀπετεφρώθησαν ἐξ ἀμελείας τῶν ἀρμοδίων ἀρχῶν κατὰ τὸ ἔτος 1943 πρὶν μελετηθῶν καὶ μεταφρασθῶν. Ὁ γράφων δυστυχῶς ἔλαβε γνῶσιν τῆς ὑπάρξεως τῶν ἀρχείων μετὰ τὴν πυρκαϊάν. Ἀπολέσθησαν οὕτω μνημεῖα γραπτὰ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, πολύτιμα διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἔθνικὴν μας ἱστορίαν, διότι, ἐξ ὧσων γνωρίζω, ὀλίγας ἔχομεν πληροφορίας περὶ τῆς τουρκοκρατίας διὰ τὴν τόσον σημαντικὴν αὐτὴν περιοχὴν, μεγάλης ἐκτάσεως τότε.

² W a c e - T o m p s o n, The nomads of the Balkans, σ. 148 κ.έ. Βακαλόπουλο, Ἱστορικαὶ ἔρευναι ἐν Σαμαρίνῃ, «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», 1937. Παπανικολάου, Δύο τραγοῦδια τῆς Σαμαρίνας, Λαογραφία Δυτ. Μακεδονίας, εἰς περιοδικὸν «Σήμερα», τ. 7 (1960) 20.

³ Ὁ Παπανικολάου κατέγραψεν ὀλόκληρον τὸ τραγοῦδι τοῦ Πρίφτη, ὅπως διεσώθη μέχρι τέλους εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ τῆς περιοχῆς ἐκείνης, ὀλίγον ὁμως παρεφθαρμένον, νομίζω, εἰς τὸ τέλος.

«Τρεῖς περδικοῦλες κάθονταν ἀπάνω ἀπὸ τὸ Σμόλκα
μοιρολογοῦσαν κι' ἔλεγαν, μοιρολογοῦν καὶ λένε.

νικηφόρος και μετά τριήμερον μάχην, εξηνάγκασε τούτον νά αποσυρθῆ εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Ὁ Πρίφτης ἐδολοφονήθη ἐξ ἀντιζηλίας ἀπὸ συμπατριώτην του εἰς τὴν Σαμαρίαν.

Οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ τῆς Πελοποννήσου μισθοφόροι τῆς Τουρκίας Ἀλβανοί, μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς Ἐπαναστάσεως ἐκεῖ (Ὀρλωφικά) διεσκορπίσθησαν εἰς ὀλόκληρον τὴν Κεντρικὴν, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν, διαπράττοντες φόνους, ληστείας, διαρπαγὰς καὶ ἐκβιασμούς κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἰδιαιτέρως οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Μπικο καὶ Μπεκίρ Τζογαδόρος, ὁ μετέπειτα ἀρχισωματοφύλαξ τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλή, καὶ ὁ Νουμάν, ἐλεηλάτησαν τὰς περιοχὰς Ὀστρόβου, Φλωρίνης, Ἐδέσσης καὶ Κοζάνης (Σαρηγκιὸλ) ληστεύσαντες τὰ πάντα¹. Ὁ σουλτάνος, ἀγανακτῆσας διὰ τὴν αὐτόχρημα ληστρικὴν δρᾶσιν τῶν συμμοριτῶν αὐτῶν ποῦ εἶχεν ἐξαποστείλει ἐναντίον τῆς δυστυχοῦς Πελοποννήσου, ἐξέδωκε ἐπανελλημένους διαταγὰς διὰ τὴν περιστολὴν τοῦ κακοῦ ἄνευ ὁμως ἀποτελέσματος. Τελικῶς ἀπέστειλε τὸν ναύαρχον Τζεταερλή Γαζή Χασάν πασάν, ὅστις ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν Καβάλαν καὶ πορευθεὶς πρὸς νότον κατώρθωσε καὶ τῇ συνεργασίᾳ τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν νά ἐκκαθαρίσῃ τὴν Μακεδονίαν,

Τ' εἶν' τὰ μπαϊράκια ποῦρχονται ἀπ' τοῦ Ρωμηοῦ τῆ ράχη;
Ἄφῃστε τοὺς κι' ἄς ἔρχονται νάρθοῦνε παραδόθε.
Σὰν ζῶνει ὁ Γιάννης τὸ σπαθὶ καὶ παίρνει τὸ ντουφέκι
καὶ πιάνει τὸν ἀνήφορο σὰν ἄξιο παλληκάρι
κι' ἡ μάνα του ἀπὸ κοντὰ τὸν σκούζει καὶ φωνάζει
ποῦ πῆς Γιάννη μ' μοναχὸς δίχως κανέν' κοντὰ σου;
Ὁ Γιάννης χαμογέλασε ταράζει τὸ κεφάλι.
Ποῦ πᾶτε σκυλαρβανιτιά καὶ σκυλοκολωνιάτες;
Δὲν εἶν' ἐδῶ ἡ Κόζιανη δι' εἶν' ἡ Ἀλασσάνα
ἐδῶ τὸ λένε Σμόλικά, τὸ λένε Σαμαρίνα
ἐδῶ ναι ὁ Γιάννης ἀμπροστά, Γιάννης Πατανικόλα,
ποῦναι μπαϊράκι στὰ βουνά, μπαϊράκι καὶ στοὺς κάμπους
Ἄφῃσ' Ἐλιούζ τὰ πρόβατα τὰ Περιβολιώτικα,
ἐμεῖς δὲν σὲ πειράζουμε ἀπ' τὸ δικό σου τόπο
καὶ πιάστηκαν στὸν πόλεμο, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες».

Ὁ Πατανικόλου κατέγραψε καὶ ἄλλο τραγοῦδι ἀναφερόμενον σ' ἓνα Ἰσμαήλ ἀγᾶ, δυνάστην τῆς περιοχῆς Ντοτσικού, ποῦ τελικῶς ἐξηναγκάσθη νά φύγῃ.

«Δὲν σᾶρесе Σμαήλ ἀγᾶ Φούρκα καὶ Σαμαρίνα,
μόν' γύρευες καὶ τὸ Ντοσκό, νά πάρς' ἀρματολίκι
κι' οἱ κλέφτες σὲ καρτέρεσαν, ψηλά στὴν πέτρα πάνω'
Σμαήλη ρίξε τ' ἄρματα, τὸ πῶς νά ξαρματώσω
ἐγὼ μ' ἓνας Σμαήλ ἀγᾶς, στὴν Πόλη ξακουσμένος,
μὴν εἶμαι νόφ' νά προσκυνῶ καὶ χέρια νά φιλήσω»

¹ Βασδραβέλλη, Ἀρματολοί καὶ κλέφτες, σ. 103-108.

Θεσσαλίαν καὶ Πελοπόννησον ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς αὐτοῦς¹.

Ὡς ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήδρου καὶ λόγῳ τῆς ἀκαταλληλότητος τοῦ υἱοῦ του Φώτη, διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὸ ἄρματολίκι ὁ Πάνος Τσάρας, εἷς ἐκ τῶν καλυτέρων πολεμιστῶν του. Ἡ διαδοχὴ ὅμως αὕτη προεκάλεσε τὸ μῖσος τοῦ συντρόφου του Βλαχοθόδωρου, ὅστις καὶ ἀπεσχίσθη ἀκολουθούμενος ἀπὸ ὀλίγους ἄνδρας καὶ ἐσχημάτισε ἰδιαιτερον σῶμα. Ὁ Τσάρας κατήγετο ἀπὸ τὴν περιοχὴν Χασιῶν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας· ἦτο γενναῖος πολεμιστὴς καὶ τιμίῳ χαρακτήρῳ, ἀλλ' ἔστειρεῖτο πολιτικότητος καὶ δυσκόλως προσηρμόζετο πρὸς τὰς περιστάσεις². Ὡς ἐκ τούτου ἤλθε ταχέως εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς κοτζαμπασῆδες, τινὲς τῶν ὁποίων, πρὸς προαγωγὴν τῶν οἰκονομικῶν τῶν συμφερόντων, προσεπέθουν κατὰ τινα τρόπον νὰ συμβιβάζωνται μὲ τὴν τουρκικὴν διοίκησιν καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς ντερβεναγάδες, τοὺς ὁποίους εἶχε διορίσει ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆ πασᾶς, γενικὸς ἐπόπτης τῶν ντερβενίων τῆς Ρούμελης καὶ λιάν ἀγαπητὸς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὸν σουλτάνον. Οἱ κοτζαμπασῆδες τῆς περιοχῆς Ἐλασσόνας, συνεννοηθέντες μὲ τὸν δυσηρεστημένον Βλαχοθόδωρον, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι θὰ ἐπειθον τὸν Ἀλῆ Τεπελενλῆν νὰ διορίσῃ αὐτὸν ἄρματολὸν τῆς περιοχῆς, ἀπεφάσισαν νὰ δολοφονήσουν τὸν Πάνον Τσάραν. Ὁ Βλαχοθόδωρος ἐπιτυχῶν κατάλληλον εὐκαιρίαν, καθ' ἣν ἄπουσίαζον οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Τσάρα, ἐδολοφόνησε πλῆξας αὐτὸν ἐκ τῶν ὄπισθεν, καθ' ἣν στιγμὴν εἰσῆρχετο εἰς τὴν οἰκίαν του, παρουσιάσας δὲ διορισμὸν τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ, ἀνέλαβε τὸ ἄρματολίκι.

Τὰ τέκνα τοῦ δολοφονηθέντος Τσάρα, Κώστας καὶ Νίκος, καθὼς καὶ οἱ ὄπαδοί του, ἠναγκάσθησαν τότε νὰ καταφύγουν εἰς τὸ γειτονικὸν ἄρματολίκι τῶν Λαζέων, ὅπου εἶδρον φιλοξενίαν καὶ προστασίαν. Ἐκεῖ ὤμοσαν ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ δολοφόνου καὶ διὰ νὰ παρουσιάσουν τὸν Βλαχοθόδωρον ἀνίκανον εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, ἤρχισαν νὰ προβαίνουν εἰς φοβερὰς ληστείας καὶ ταραχὰς καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἄρματολικιοῦ, τὰς ὁποίας δὲν κατόρθωσαν νὰ ἐμποδίσουν ὁ Βλαχοθόδωρος, οἱ φίλοι του κοτζαμπασῆδες ὡς καὶ οἱ συμπράττοντες μετ' αὐτῶν Ἀλβανοὶ ντερβεναγάδες.

Ὁ δεῦτερος υἱὸς τοῦ Πάνου Τσάρα, ὁ Νίκος Τσάρας, ὁ διάσημος καταστάς ὡς κλέφτης καὶ πειρατὴς Νικοτσάρας, ἀνέλαβεν ἐν τῷ μεταξῷ δρᾶσιν, ἐξελιχθεὶς ταχέως εἰς ἀρχηγὸν περιωπῆς καὶ κύρους. Εὐγνώμων πρὸς τοὺς προστάτας του ἄρματολοὺς Λαζέους, ἀφελῆς καὶ γενναῖος, ἀποφασιστικὸς, μὲ ἀρίστην συμπεριφορὰν πρὸς τοὺς συμπολεμιστάς του, περι-

¹ Lascaris, Salonique à la fin du XVIIIe siècle, σ. 37 κ.έ. Μέρτζιου, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, σ. 426 κ.έ. Βασδραβέλλη, Ἡ Ἀρβανιτοκρατία στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ ἡ καταστολὴ της, «Σερραϊκὰ Χρονικὰ» τ. 3 (1959).

² Κασομούλη, ἔ.ά. τ. 1, σ. 40, 66.

φρονῶν τὸν δολοφόνον τοῦ πατρός του Βλαχοδόδωρον, εἶχε γενικωτέρας βλέψεις καὶ ἔτρεφε μεγάλα ὄνειρα. Ζηλωτῆς τῶν κατορθωμάτων τοῦ θαλασσομάχου Λάμπρου Κατσώνη καὶ τοῦ Καπετὰν Ἀνδρίτσου¹, πατρός τοῦ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου, ἀντετάχθη εἰς τὰ σχέδια τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ, ἐπιθυμῶντος νὰ κυριαρχήσῃ ἐπὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Δυτικῆς καὶ Κεντρικῆς Μακεδονίας διὰ τῆς ὑποταγῆς ἢ ἐξοντώσεως τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῶν περιοχῶν αὐτῶν. Τινὲς ἐκ τῶν ἀρματολῶν συνεβιβάσθησαν ἢ ὑπετάγησαν, ἀλλ' ὁ ἀγέρωχος Νικοτσάρας μὲ τοὺς τέσσαρας ἀδελφοὺς Λαζέους, συγκεντρωθέντες εἰς περιοχὴν τινα τοῦ Ὀλύμπου, ἀπεφάσισαν τὴν ἔναρξιν ἀγῶνος συστηματικοῦ καὶ ἀποφασιστικοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ. Πρὸς τοῦτο ἐθεώρησαν σκόπιμον νὰ μεταφέρουν τὰς οἰκογενεῖας τῶν πρὸς ἀσφάλειαν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας² (Σκόπελον καὶ Σκιάθον) καὶ τὴν χερσόνησον τῆς Κασσάνδρας, αὐτοὶ δὲ δρῶντες κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, κατὰ τὰς περιστάσεις, κατέστησαν ἐντὸς ὀλίγου τὸ φόβητρον τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἀλβανῶν ντερβεναγῶν³.

Κατὰ τὸ ἔτος 1795, ὁ Νικοτσάρας ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὀπαδῶν του ἐνήργησεν ἐπιδρομὴν εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, συνέλαβεν ὅσα πλοιάρια εὔρεν ἐκεῖ καὶ ἐξωπλίσας ταῦτα ἤρchiσε ν' ἀσκήσῃ τὴν πειραιεῖαν, ἐπιτιθέμενος καὶ λαφυραγωγῶν διερχόμενα πλοῖα καὶ παραλίους οἰκισμοὺς. Ὁ τουρκικὸς στόλος ἐξῆλθεν εἰς καταδίωξιν, ἀλλ' αὐτοὶ καλύπτοντες τὰ πλοιάριά των μὲ πρασινάδας κατόρθωσαν ν' ἀποβιβάζονται εἰς τὴν ξηρὰν καὶ νὰ διαφεύγουν.

Ὁ σουλτάνος ἠγακάσθη νὰ λάβῃ αὐστηρὰ μέτρα διώξεως⁴ κατὰ τῶν ἀμφιβίων αὐτῶν πολεμιστῶν καὶ διέταξε τὸν μοντεσαρίφην τοῦ σαντζακίου Ἰωαννίνων Ἀλῆ Τεπελενλῆ πασᾶν καὶ τὸν ἀρχιναύαρχον βεζίρην Χουσεῖν πασᾶν νὰ καταδιώξουν καὶ ἐξοντώσουν τοὺς πειρατὰς. Ὁ Τούρκος ἀρχιναύαρχος ἀπέστειλεν ἐναντίον τῶν ταχύπλοα καταδιωκτικά, τὰ λεγόμενα «κυρλαγκίτς» (χελιδόνια), τὰ ὁποῖα ἐπέτυχον νὰ συλλάβουν τὰ πειρατικά, κενὰ ὅμως κλεφτῶν, οἵτινες κατόρθωσαν νὰ διαφύγουν πλὴν πέντε, οἵτινες συλληφθέντες ἀπεκεφαλίσθησαν.

¹ Κασομούλη, ἑ.ἀ. τ. 1 σ. 40, 66.

² Ἐδῶ ἔχει τὴν θέσιν του τὸ διασωθὲν ὑπόλειμμα δημοτικοῦ τραγουδιοῦ:

«Στὴ Σκιάθον καὶ τὴ Σκόπελο ποτὲ κατῆς δὲν κρένει,
τ' εἶναι λημέρι τοῦ Σταθᾶ, βίγλα τοῦ Νικοτσάρα»

Βλαχογιάννη, ὑπόσημ. εἰς Κασομούλην, ἑ.ἀ. τ. 1, σ. 47.

³ Ὁ Κασομούλης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Νικοτσάρας μαζί μὲ τοὺς Λαζέους εἶχον 700 πολεμιστὰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Δύναμις λίαν σημαντικὴ καθὼς ἦσαν ἐξησκημένοι καὶ σκληραγωγημένοι. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἐλληνικὴν περιοχὴν συναντῶμεν τόσον ἰσχυρὰς ὁμάδας κλεφτῶν κατὰ τὴν προεπανστατικὴν αὐτὴν περίοδον.

⁴ Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 109.

Ὁ Νικοτσάρας, μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν πειρατικῶν, ἐπανελθὼν ἐκ νέου εἰς τὸν Ὀλύμπον ἐπανάρχισε τὴν δρᾶσίν του, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ υἱοὶ τοῦ Ἁλῆ Τεπελενλῆ Βελῆ καὶ Μουχτάρ, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀναλάβει τὴν διοῶν καὶ διάλυσιν τῶν ἀρματολῶν τοῦ Ὀλύμπου, δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ παρουσιάσουν σημαντικὰ ἐπιτυχία. Ἐξ ἄλλου ἔνεκα τῶν προστριβῶν, τὰς ὁποίας εἶχε δημιουργήσει ὁ Ἁλῆ Τεπελενλῆς μὲ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν Πρέβεζαν καὶ τὴν Πάργαν, δὲν ἦτο πρόσφορον τὸ ἔδαφος καὶ δι' ἀγῶνας κατὰ τῶν ἰσχυροποιηθέντων ἀρματολῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Πονηρῶς σκεπτόμενος ὁ Ἁλβανὸς σατράπης, ἀπεφάσισε νὰ συνδιαλλαγῆ μὲ τοὺς ἀρματολοὺς καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ τὰ ἀρματολικά των, ἐπιφυλασσόμενος νὰ στραφῆ εἰς πρώτην εὐκαιρίαν ἐναντίον των. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην παρώτρυναν τὸν Τεπελενλῆν οἱ Ἁλβανοὶ ντερβεναγάδες καὶ ἄλλοι προστατευόμενοι, ἀντιλαμβανόμενοι ὅτι δὲν ἦτο τότε εὐκόλος ἡ διάλυσις τῶν ἰσχυρῶν ἀρματολικῶν σωμάτων.

Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ὁ Νικοτσάρας ἠρνήθη ν' ἀναλάβῃ προσωπικῶς τὸ ἀρματολίκι του διὰ λόγους γοήτρου καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν πατρίδα του, ἀφοῦ διεμοίρασεν αὐτὸ μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν του Ταμπάκη, Μάντζαρη, Κυριάκου καὶ Γούλα Δράσκου. Οἱ Λαζέοι ἐκράτησαν τὰ ἰδικά των, ὁ Ραδενιώτης τῆς Κατερίνης, ὁ Τσακνάκης τοῦ Πλαταμῶνος, ὁ Τζαχειλάς τῆς Ραψάνης, ὁ Μπιζιώτας τῶν Σερβίων, ὁ Σαλατηῆδας τὴν περιοχὴν Χασῶν, ὁ Καρατάσιος τῆς Βεροίας καὶ ὁ Γάτσος τῆς Ἐδέσσης.

Δὲν ἔχομεν συγκεκριμένας πληροφορίας διὰ τὸν ἀντίκτυπον, τὸν ὁποῖον ἔσχον ἐν Μακεδονίᾳ ἐπὶ τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τὰ κηρύγματα τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ, τοῦ ὁποῖου οἱ κυριώτεροι στενοὶ συνεργάται κατήγοντο ἐκ Μακεδονίας¹. Εἶναι ὁμως γεγονός ὅτι ὁ ἐθνουσιώδης φοιτητῆς τῆς ἱατρικῆς ἐκ Καστορίας καὶ ἐκ τῶν ἐπιτελῶν τοῦ Βελεστινλῆ Ἰωάννης Ἐμμανουήλ, ὡς διεπιστώθη κατὰ τὴν γενομένην μετὰ τὴν σύλληψίν των ἀνάκρισιν ὑπὸ τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν², μετέβη εἰς τὴν Σιάτισταν, πατρίδα τῆς μητρὸς του καὶ διένειμε ἐκεῖ τὸ ἐπαναστατικὸν τραγοῦδι «ὡς πότε παλληκάρια θὰ ζοῦμε στὴ σκλαβίᾳ» κ.λ.π. καὶ τὰς ἄλλας ἐπαναστατικὰς προκηρῦξεις τοῦ Ρήγα. Ἡ προκληθεῖσα ἐπαναστατικὴ ζύμωσις εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐκ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ρήγα καὶ ἡ ἐπικοινωνία τῶν βορείων ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν μὲ τὰς Ἠγεμονίας τοῦ Δουνάβεως καὶ τὴν Αὐστρίαν, ἔσθεν ἀπήχησιν μετὰ τοῦ λαοῦ. Ἡ ταχεῖα ὁμως σύλληψις τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τῶν συνεργατῶν

¹ Λάμπρου, Λόγοι καὶ ἄρθρα, σ. 498. E. m. Legrand, Documents inédits concernant κ.λ.π., σ. 15. Γ. Α. ἰ. ο. υ., Ὁ Ἑλληνικὸς Τύπος τῆς Βιέννης κ.λ.π., σ. 5, 6. Τοῦ αὐτοῦ ἐν «Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας», τ. 12 (1958) 202 κ.έ.

² Legrand, ἔ.ἀ. σ. 91, 92 ἔγγρ. 15.

του και ὁ μαρτυρικός θάνατος τῶν περισσοτέρων εἰς τὸ Βελιγράδιον παρημποδίσαν πᾶσαν περαιτέρω ἐκδήλωσιν.

Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Σουλιωτῶν, πλείστοι ἐκ τῶν ἄρματολῶν τῆς Στερεᾶς, Ἡπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας ἤλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν σατράπην τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἄλλοι μὲν ἐπροσκύνησαν, ἄλλοι δὲ συνέπραξαν μετ' αὐτοῦ. Μερικούς, τοὺς μᾶλλον ἐπιφανεῖς, προσεκάλεσεν ὁ Τεπελενλῆς εἰς Ἰωάννινα, νὰ τοὺς γνωρίσῃ ἐκ τοῦ πλησίου καὶ νὰ τοὺς περιποιηθῇ, πολλὰ τὰ κακὰ διαλογιζόμενος κατ' αὐτῶν ὁ πονηρὸς Ἀλβανὸς φύλαρχος. Ὁ Νικοτσάρας ἀποσυρθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ καὶ διάγων ἐν ἡσυχίᾳ, ἀλλὰ πολλὰ σχέδια ἔχων κατὰ νοῦν κατὰ τῆς ὑπόουλου πολιτικῆς καὶ τῆς πράγματι κραταιᾶς ἐπιβολῆς τοῦ Τεπελενλῆ, ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ μεταβῇ εἰς Ἰωάννινα, ὅπου πράγματι ἔτυχεν ὑποδοχῆς καὶ φιλοξενίας.

Δὲν παρῆλθεν ὅμως πολὺ διάστημα καὶ ὁ πολεμιστὴς τοῦ Ὀλύμπου ἐπετέθη δι' ἄγνωστον αἰτίαν κατ' ἀξιοματούχου τῆς αὐλῆς τοῦ Τεπελενλῆ, ἄφησεν αὐτὸν ἡμίθανῇ καὶ παραλαβὼν ὀλίγους πιστοὺς συντρόφους του, διωκόμενος δὲ κατὰ πόδας ἀπὸ τὰ ὄργανα τοῦ Ἀλῆ, κατέφυγεν εἰς τὸν Βάλτον καὶ ἐκεῖθεν διὰ Ραδοβιζίου, Τζουμέρκων καὶ Ἀσπροποτάμου, ἔφθασεν εἰς τὸν Ὀλύμπον, σκοπῶν ν' ἀρχίσῃ νέους ἀγῶνας κατὰ τοῦ Τεπελενλῆ¹.

Κατὰ τὸ ἔτος 1804 αἱ διπλωματικαὶ σχέσεις Ρωσίας καὶ Τουρκίας ἦσαν ἐκ νέου τεταμέναι. Οἱ Ἕλληνες ἄρματολοι καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἤρχισε καὶ πάλιν ν' ἀναθαρρῇ παρ' ὅλας τὰς ἀπογοητεύσεις καὶ τὰ παθήματα τοῦ παρελθόντος. Εἶναι ἡ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν παρατηρεῖται ἐντονωτάτη ἐπαναστατικὴ κίνησις μεταξὺ τῶν ἄρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας. Ἡ Ρωσία ποικιλοτρόπως ὑπεκίνει κατὰ τῆς ἀντιπάλου τῆς Τουρκίας ὄχι μόνον τοὺς Ἕλληνας πολεμικοὺς ἄνδρας καὶ τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς βορείους γείτονας τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, ἀποβλέπουσα πρωτίστως εἰς πολιτικὰ ὀφέλη².

Οἱ Ἕλληνες πολλὰ ἀνέμενον ἐκ τοῦ μέλλοντος νὰ ἐκκραγῇ ρωσοτουρκικὸν πολέμου, διότι ἡ Ρωσία ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μόνιμος προστάτης τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὁ Νικοτσάρας, συμπράτ-

¹ Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς ἐχρησιμοποίησε πολλάκις τοὺς Ἕλληνας ἄρματολους, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὰ σχέδιά του, δηλαδὴ νὰ ὑπονομεύσῃ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἰδρῶν ἀνεξάρτητον Ἀλβανικὸν κράτος μὲ περαιτέρω βλέψεις, πρέπει δὲ νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ συνεργασία ἄρματολῶν καὶ Ἀλῆ Τεπελενλῆ συνετέλεσεν ἐπὶ τὴ διάστημα εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἄρματολισμοῦ. Ὅταν ὅμως τὰ συμφέροντα τοῦ Ἀλῆ ἠλλαξαν, ἐστράφη κατὰ τῶν ἄρματολῶν καὶ ἐπροξένησε μεγάλην φθορὰν εἰς αὐτούς. Πρβλ. Νικηφ. Μοσχοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγὰς, σ. 186 κ.έ.

² Γερτσέτη, Αὐτοβιογραφία τοῦ Κολοκοτρώνη, σ. 29. Βλαχογιάννη, Κλέφτες τοῦ Μοριά, σ. 142.

των με τούς φίλους του Λαζέους και διδών ευνοϊκήν τήν κατάστασιν, ἀναδιωργάνωσε ταχέως τὸ σῶμα του καὶ προέβη εἰς τὴν ἐκδιώξιν ὄλων τῶν Ἀλβανῶν ντερβεναγάδων, ἀλλ' ἡ ἐπακολουθήσασα συνεννόησις μεταξύ Ρώσων καὶ Τούρκων¹, ἄφησεν ἔκθετον τὴν τοιαύτην ἀρματολικὴν ἐξέγερσιν καὶ ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς ἀπεφάσισε νὰ τούς ἐξολοθρεύσῃ τὴν φορὰν αὐτήν². Καὶ ναὶ μὲν ἐντὸς ὀλίγου ἐπανήρχισαν αἱ ἐχθροπραξίαι μεταξύ Ρώσων καὶ Τούρκων καὶ ρωσικὴ μοῖρα ὑπὸ τὸν ναύαρχον Δημήτριον Σενιάβιν εἶχε καταπλεύσει εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἀλλ' ὁ Ἀλῆς ἀπέστειλε μεγάλας δυνάμεις εἰς τὸν Ὀλυμπον, αἰτινες ἠνάγκασαν τὸν Νικοτσάραν καὶ τούς ἄλλους πολεμικοὺς ἄνδρας τῆς περιοχῆς νὰ ἐπιβιβασθοῦν πλοιαρίων καὶ νὰ καταφύγουν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας ἀποφασισμένοι νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα.

Ὁ Σενιάβιν, καταλαβὼν τὴν νῆσον Τένεδον³ κατὰ τὸ ἔτος 1807, ἀφ' οὗ προηγουμένως κατεναυμάχησε τὸν τουρκικὸν στόλον, ἐκάλεσε διὰ προκηρύξεώς του τούς Ἑλληνας ἀρματολοὺς νὰ ἐνισχύσουν τὸν ἀγῶνα, ὑποσχεθεὶς πλείστα ἀνταλλάγματα⁴. Φαίνεται δὲ ὅτι πολλοὶ ἀρματολοί, καὶ ἰδιαιτέρως Στερεολλαδίται καὶ Μακεδόνες, ἔσπευσαν τότε εἰς τὴν Τένεδον καὶ ἀντέστησαν ἐρρωμένως κατὰ τὴν μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ρώσων ἐπιχειρηθεῖσαν ἀνακατάληψιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων⁵. Διεσώθη ρίμα συνταχθεῖσα ἀπὸ τὸν ἐκ Κύμης τῆς Εὐβοίας ἐμποροπλοίαρχον Ἰ. Δ. Ξουρῆν, παρενυρεθέντα εἰς τὴν Τένεδον, τῆς ὁποίας παραθέτομεν ἀπόσπασμα, χαρακτηρισρίζον τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Πὸ Μακεδόνιοι πλέον καλοὶ καὶ πλέον διαλεγμένοι
καὶ στὸ ντουφέκι εἴμαστε ὄλοι μαθημένοι
καὶ στὸ σπαθὶ καλύτερα εἴμαστε σπουδασμένοι.
Οἱ Τοῦρκοι εἶναι περισσοί, μεῖς λίγοι Μακεδόνιοι,
πάλιν δὲν τούς φοβοῦμαστε, τ' αὐτί μας δὲν ἰδρώνει.
Ὅλη ἡ Πόλι νὰ ἐλθῇ μετὰ τὴν Γενιτσαρία
δὲν εἶναι τρόπος νὰ ἐβγῇ μετὰ τὴν Μακεδονία.

.....
Οἱ Μακεδόνες ξακουστοὶ στὸν κόσμον παλαιεμένοι
μόλον τὸν Τοῦρκο πολεμοῦν σήμερον οἱ καυμένοι
.....

¹ Κασομούλη, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 59.

² Παπαρρηγοπούλου, ἔ.ἀ., τ. 5 μ.β', σ. 219.

³ Λάσκαρι, Ἑλληνες καὶ Σέρβοι κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικούς τῶν ἀγῶνας κ.λ.π., σ. 39.

⁴ Κανδηλώρου, Ὁ ἀρματολισμὸς τῆς Πελοποννήσου, σ. 353, ἔνθα καὶ ἡ προκήρυξις τοῦ Σενιάβιν.

⁵ Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, τ. 1, σ. 462 κ.έ.

Οἱ Μακεδόνες σήμερον θέλουν νὰ ἀρχινήσουν κορμιά καὶ κεφάλια τὴν χώραν νὰ γεμίσουν ὡς τὸν λαιμὸν νὰ ἔρθουνε ὅλοι τους εἰς τὸ αἶμα ὀπίσω δὲν γυρίζουε τὰ ἔχουν ὀρκωμένα.
Τὰ τούρκικα σὰν εἶδανε Συνέβης πῶς ριβάρει κανένα δὲν ἐπρόφθασε ἄγκουρα νὰ σαλπάρη¹.

Ἡ προκήρυξις τοῦ Σενιάβιν καὶ ἡ κάθοδος τῶν Ρώσων εἰς τὴν Βλαχίαν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐνθουσιασμός, ὅστις κατέλαβε τοὺς Ἑλληνας ἀρματολούς, δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀφήσῃ ἀνεπηρέαστον τὸν τολμηρὸν καὶ πολλὰ διαλογιζόμενον Νικοτσάραν. Δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον, ἂν μετέβῃ αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Τένεδον ἢ ἐπικοινωνήσῃ δι' ἀπεσταλμένον μὲ τὸν Σενιάβιν. Δὲν εἶναι ἐπίσης ἐξηκριβωμένον, ἂν ὁ Νικοτσάρας ἐκτὸς τῆς ἀναταραχῆς, τὴν ὁποίαν ἐπεφύλασσαν εἰς τοὺς Τούρκους², ὡς κατωτέρω θὰ ἐκτεθῇ, ἐσκόπει νὰ κατευθυνθῇ εἰς τὴν Σερβίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ὑπὸ τὸν Καραγιώργην ἐκκραγείσης ἐπαναστάσεως τῶν Σέρβων³ ἢ καὶ πρὸς τὰς Ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως, ἵνα ἐνωθῇ μὲ τοὺς ὑπηρετοῦντας συμπατριώτας του εἰς τὰ στρατεύματα τῶν Ἡγεμονιῶν.

Τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς ἀρματολικοῦ σώματος συγκειμένου ἐκ Μακεδόνων, Θεσσαλῶν, Στερεοελλαδιτῶν καὶ τινῶν Ἀλβανῶν⁴ καὶ ἐπιβιβασθεὶς

¹ Ἡ κακότεχνος αὐτὴ ρίμα ὀμιλεῖ εὐγλώττως διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην τῶν ἐκ Μακεδονίας πολεμιστῶν συμπραζάντων μὲ τὸν ρωσικὸν στόλον κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Βορείου Αἰγαίου.

² Βλέπε λεπτομερείας καὶ κριτικὴν τῶν πηγῶν εἰς Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η ν, Ἀρματολοί καὶ Κλέφτες, σ. 35 κ.έ.

³ Δὲν ὑπάρχουν σερβικαὶ πηγαὶ διὰ τὸν Νικοτσάραν, ἐξ ὧν γινώσκω, ἐνφ' ἀφθονοῦν διὰ τὸν Γεωργάκην Ὀλύμπιον. Οἱ Ρῶσοι ἐξεμεταλλεύθησαν τὴν συμπάθειαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὑπὲρ τοῦ ἀπελευθρωτικοῦ ἀγῶνος τῶν Σέρβων (Λ ά σ κ α ρ ι, ἔ.ά., σ. 38). Ὁ Σ ά θ α ς ἀναποδείκτως ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Νικοτσάρας μετέβῃ εἰς τὴν Τένεδον (Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, σ. 579 κ.έ.). Ὁ Ἰ γ γ λ ἔ σ η ς εἰς τὸ ἔργον του τὰ «Ἀρματολίκια καὶ ὁ ἦρως Νικοτσάρας», σ. 21, ἀντιγράφει τὸν Σάθαν.

⁴ Ὁ Κ. Σ ά θ α ς ἀναβιβάζει τοὺς πολεμιστὰς τοῦ Νικοτσάρα εἰς 550 (ἔ.ά. σ. 579 κ.έ.). Ὁ Κ α σ ο μ ο ὕ λ η ς ὑπολογίζει ὅτι οἱ πολεμισταὶ ἀνήρχοντο εἰς 320, ἐξ ὧν 200 Ἑλληνες καὶ 120 Ἀλβανοὶ ἀκολουθήσαντες τὸν Νικοτσάραν ὡς διακεκριμένον ἥρωα (ἔ.ά. τ. 1, σ. 61 κ.έ.). Τὰ ὑπὸ τοῦ Κ α μ π ο ὕ ρ ο γ λ ο υ (Ἀρματολοί καὶ Κλέφτες, σ. 101) εἶναι μυθιστορηματικά καὶ ἐντελῶς ἀθαιρέτος ἡ πληροφορία ὅτι ἐγένετο συνέλευσις τῶν ἀρματολῶν εἰς τὸ Καρπενήσι, ἐνθα ἀπεφασίσθη ἡ πρὸς Σερβίαν ἐξόρμησις τοῦ Νικοτσάρα.

Ἐδῶ ἔχουν τὴν θέσιν τῶν δύο κλέφτικα τραγούδια τοῦ Νικοτσάρα (Ν. Π ο λ ί τ η, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι 1925, σ. 66).

1.

Τρία κομμάτια σύννεφα στὸν Ἑλυμπο στῆ ράχη
τόνα βασταίε τῆ δροσιά, τ' ἄλλο βαρὺ χαλάζι
τὸ τρίτο τὸ μαυρότερο, τὴν θάλασσα ἀγναντεύει.

πλοιαρίων εἰς τὰς Βορείους Σποράδας, ἀφίχθη εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ὁρφانوῦ, πιθανῶς πλησίον τοῦ χωρίου Σταυρὸς τῆς Χαλκιδικῆς, ἔνθα ἀναπετάσας τὰς σημαίας του κατηυθύνθη πρὸς Ζίχναν¹ καὶ Βέτερναν, σκοπὸν ἐκεῖθεν νὰ διαβῆ τὸν Αἴμον. Ἡ ἐπιχείρησις αὐτὴ κατὰ τὴν γνώμην μας ἐγένετο μᾶλλον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοιξέως τοῦ 1807, ἐποχὴν κατάλληλον δι' ἐκστρατεῖαν², καίτοι εἰς τὰς ὁροσειράς τῆς Κερκίνης καὶ τοῦ Μπόζ Ντάγ ἀργεὶ ἢ τῆξις τῶν χιόνων, ὡς συνέβη καὶ ἐν προκειμένῳ.

Τὸ ἐγχείρημα ὑπῆρξε γενναίου ἀνδρὸς ἀπόφασις ἀλλ' ἐξαιρετικὰ τολμηρόν. Οἱ Τοῦρκοι ἐγκαίρως ἀντελήφθησαν τὰς κινήσεις τοῦ σώματος τοῦ Νικοτσάρα, παρ' ὅλον ὅτι διήλθε κατὰ τὴν πορείαν του ἐκ πυκνοκατοκημένων ἀμιγῶς ἑλληνικῶν περιοχῶν τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Ὁ βαλῆς τῶν Σερρῶν Ἰσμαήλ μπέης συνεκέντρωσεν ὅλας τὰς διαθέσιμους δυνάμεις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, θορυβηθεὶς ἐκ τοῦ μὴ ἀναμενομένου αὐτοῦ αἰφνιδιασμοῦ τοῦ Νικοτσάρα, εἰς περιοχὴν μάλιστα εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐκλείψει ὁ ἀρματολισμός, καὶ ἐπετέθη κατὰ τοῦ ἀρματολικοῦ σώματος ἐξαναγκάσας τὸν Νικοτσάραν νὰ δώσῃ μάχην εἰς τὰς διόδους τοῦ ὄρους Μενοικέως νοτιοανατολικῶς τοῦ Μπόζ Ντάγ καὶ βορείως τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Ζίχνας (ὕψομ. 1768-1903). Ἡ μάχη ὑπῆρξε σκληρὰ καὶ διήρκεσεν ἐπὶ τριήμερον, διεξαχθεῖσα ὑπὸ δυσμενεῖς συνθήκας ἐν μέσῳ χιόνων. Αἱ ὑπερτεραι τουρκικαὶ δυνάμεις, ἀνερχόμεναι εἰς ὀκτὼ χιλιάδας ἄνδρας, προσεπάθησαν νὰ κυκλώσουν καὶ νὰ αἰχμαλωτίσουν τοὺς ἀντιπάλους. Ἐν τούτοις ὁ Νικοτσάρας ἐπέτυχε νὰ διαφύγῃ, διασπᾶσας ξιφῆρης τὸν σχηματισθέντα κλοιὸν καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ὠραίαν ἑλληνικὴν κομόπολιν Ζίχναν. Προσβληθεὶς ἐν συνεχείᾳ καὶ ἐκεῖ καὶ ὑποστάς βαρείας ἀπολείας, στερούμενος δὲ πυρμαχικῶν καὶ βλέπων ματαίαν πᾶσαν ἐλπίδα, ἀλλὰ καὶ

«Πάψε γιαλέ μου τὸ θυμό, πάψε τὰ κύματά σου,
νὰ βγοῦν τὰ κλεφτοκάραβα, π' ὄχουν τοὺς κλέφτες μέσα,
νὰ βγῆ κι' ὁ Νίκος μιά βολὰ ψηλά στ' Ἀργυροπούλι».

2.

«Τ' ἔχουν τῆς Ζίχνας τὰ βουνὰ καὶ στέκουν μαραμένα
μῆνα χαλάζι τὰ βαρεῖ, μῆνα βαρὺς χειμῶνας
οὐδὲ χαλάζι τὰ βαρεῖ, οὐδὲ βαρὺς χειμῶνας
ὁ Νικοτσάρας πολεμάει μὲ τρία βιλαέτια,
μὲ Σέρρες καὶ μὲ Ὀλυμπο μὲ δώδεκα ταμπούρια».

Ὁ Χρ. Περραιβός, Ἐπαντα, σ. 80, συμπεριέλαβε καὶ ἄλλο τραγοῦδι τοῦ Νικοτσάρα σχετικὸν μὲ αὐτὴν τὴν ἐκστρατεῖαν. Αὐτὸ τὸ τραγοῦδι περιέχει καὶ λέξεις τουρκικὰς καὶ δὲν διστάζω νὰ το θεωρήσω ὡς μίαν κακότεχνον παραλλαγὴν, ἴσως τοῦ ἰδίου εὐφαντάστου Περραιβοῦ, τοῦ γνωστοῦ δημοτικοῦ τραγοῦδιου ποὺ παραθέτω κατωτέρω.

¹ Βασδραβέλλη, Ἄρματολοι καὶ κλέφτες, σ. 36.

² Διὰ τὴν πορείαν ποὺ ἠκολούθησεν ὁ Νικοτσάρας κατὰ τὴν ἐκστρατεῖαν ταύτην βλέπε Βασδραβέλλη, ἔ.ἀ. σ. 36.

ἀντίστασιν ἐκ τῆς ὁποίας ἐκινδύνευε νὰ ἐξοντωθῆ ὀλόκληρον τὸ σῶμα του, κατάρθρωσε καὶ πάλιν ν' ἀπαγκιστρωθῆ καὶ κατηθύνθη εἰς τὸ Πράβι (Ἐλευθερούπολιν)¹.

Κατὰ τὴν πρὸς Ἐλευθερούπολιν ὑποχώρησιν ὁ Νικοτσάρας εὗρεν τὴν γέφυραν τοῦ ποταμοῦ Ἀγγίτη ἄλυσσοδέτοιν καὶ φρουρουμένην ἀπὸ Τούρκους, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπιτεθεὶς ἐπέτυχε τὴν διάλυσιν αὐτῶν καὶ θραύσας ἀκολούθως τὴν ἄλυσσον διὰ τοῦ περιφήμου σιδηροῦ πελέκεως, ἀπὸ τὸν ὁποῖον δὲν ἀπεχωρίζετο, ἔφθασε τελικῶς εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ὁρφανοῦ. Μὴ εὐρῶν ὅμως τοὺς Ρώσους, ὅπως ὑπελόγιζεν, κατάρθρωσε νὰ διασωθῆ μὲ μίαν ἑκατοντάδα περίπου πολεμιστῶν² καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν φιλόξενον χερσόνησον τοῦ Ἀγιωνύμου Ὁρους, ὅπου εὗρε περιθάλμιν ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς. Παραμείνας ἐκεῖ ἐπὶ δεκαπενθήμερον καὶ ἀναρράσας ἐκ τῶν τραυμάτων του, ἐπέτυχεν ἐπιβιβασθεὶς πλοίων νὰ φθάσῃ μὲ τοὺς συντρόφους του εἰς τὰς Βορείους Σποράδας³.

¹ Ἡ λαϊκὴ μοῦσα διέσωσε τὴν παράτολμον, ἀλλὰ ἠρωϊκῆν αὐτὴν ἐκστρατείαν τοῦ Νικοτσάρα (F a u r i e l, ἔ.ἀ. σ. 68, No 62. P a s s o w, ἔ.ἀ. σ. 65. L e g r a n d, ἔ.ἀ. σ. 92).

«Ἐνα πουλάκι ξέβγαίνε πὸ μέσα ἀπ' τὴ Βέροια,
 ράχη σὲ ράχη περπατεῖ λημέρι σὲ λημέρι.
 Κι' οἱ κλέφτες τὸ ἐρώταγαν κι' οἱ κλέφτες τὸ ρωτᾶνε
 πουλάκιμ' πόθεν ἔρχεσαι καὶ πόθεν κατεβαίνεις;
 ἀπὸ τὴ Βέροια ἔρχομαι στ' Ἀγραφα κατεβαίνω,
 πάω νὰ βρῶ τὸ Νικολὸ νὰ φάξω τὸ Σταμάτη,
 νὰ πῶ τὰ χαιρετίσματα ἀπὸ τὸ Νικοτσάρα
 τρεῖς μέρες κάνει πόλεμο, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες
 πέρα στὸ Ξερολεῖβαδο, στοὺς πάγους καὶ στὰ χιόνια.
 Ἀκοῦστε παλληκάρια μου φωνάζει ὁ Νικοτσάρας,
 βάλτε τσελίκι στὴν καρδιά καὶ σίδηρα στὰ πόδια
 γιουρούσι γιὰ νὰ κάμωμε νὰ φθάσωμεν στὸ Πράβι,
 τὸν ἄλυσον νὰ κόψωμεν καὶ πέρα νὰ ριχτοῦμε,
 ζερβά μεριά τὸν ποταμὸ νὰ πάρουμε παιδιὰ μου
 νὰ βροῦμε τὰ Λαζόπουλα, τὸν καπετὰν Λαμπράκη.
 Τὸ δρόμο πῆραν σύνταχα κι' ἐφθάσαν στὸ γιοφύρι
 καὶ μὲ τὸ δαμασκί σπαθὶ ὁ Νικοτσάρας κόφτει
 τὸν ἄλυσον τοῦ γεφυριοῦ καὶ ρίχνεται στοὺς Τούρκους
 φεύγουν οἱ ἄπιστ' σὺν τραγιά πίσω τὸ Πράβι ἀφήνουν».

² Ὁ Κασομούλης, γράφει ὅτι διεσώθησαν περὶ τοὺς 60 πολεμισταί. Ὁ Σάκας τοὺς ἀναβιβάζει εἰς 150 καὶ ὁ Καμπούρογλου μόνον εἰς 50.

³ Εἰς τὴν ἐσχάτως δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸν ΛΒ' (1963) τόμον τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν ἐργασίαν τοῦ Ἀγιορείτου συγγραφέως Ἀλεξάνδρου Λαυριωτῆ ἀντλοῦντος ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Μεγίστης Λαύρας (Κῶδιξ 4, Ι.Κ. φ. 14ον) ἀναφέρονται πληροφορίαι, καθ' ἃς ὁ Νικοτσάρας κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους 1801, προερχόμενος ἐκ Βορείων Σποράδων, κατέπλευσεν ἐπὶ κεφαλῆς στολισκοῦ πειρατικοῦ εἰς Ἅγιον Ὄρος, συνελπίσθη μὲ τουρκικὰ καταδιωκτικὰ ἀποσπάσματα κ.λ.π. Ἐζήτησα

Αὐτὸ ὑπῆρξεν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παρατόλμου καὶ ἀτυχοῦς, ἀλλὰ πράγματι λίαν τολμηρᾶς ἐκείνης ἐκστρατείας ἐνὸς ἐκ τῶν διασημοτέρων ἄρματολῶν τῆς Ἑλλάδος. Δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένα τὰ αἷτια τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης, ἴσως ὅταν δημοσιευθοῦν αἱ ρωσικαὶ πηγαὶ νὰ ἔχωμεν ἀφθονότερον καὶ λεπτομερέστερον ὑλικόν, ἀλλ' ὅμως δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐκστρατεία ἄρματολῶν, μοναδικὴ εἰς τὸ εἶδος τῆς εἰς τὰ χρονικά τοῦ ἄρματολισμοῦ, διενεργουμένη μακρὰν τῶν συνήθων ὀρημητηρίων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διεξαχθῇ ἂν δὲν ὑπῆρχε δύναμις ἰσχυρὰ ἔχουσα συμφέροντα πολιτικά καταφανῆ καὶ τοιαύτη δύναμις ἦτο μόνον ἡ Ρωσία.

Εἰς τὰς Βορείους Σποράδας ἐγένετο σύσκεψις πολλῶν ἄρματολῶν οἵτινες εἶχον συγκεντρωθῆ ἐκεῖ ἔνεκα τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀργότερον ἡγέτης τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 Θεόδωρος Κολοκοτρώνης¹ ἀφιχθεὶς ἐκ Ζακύνθου, ὅπου ὑπῆρτει ὡς ταγματάρχης ὑπὸ τοῦς Ἄγγλους, ἀποφασισθείσης τῆς ἐνάρξεως πειρατικοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν Τούρκων.

Διαπιστοῦμεν ἐδῶ τὴν πρότην σύμπραξιν Ἑλλήνων ἄρματολῶν ἀπὸ διαφόρου ἐλληνικᾶς περιοχᾶς καὶ μάλιστα σύμπραξιν διὰ θαλασσίας ἐπιχειρήσεις, καίτοι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀμφιβίων αὐτῶν πολεμιστῶν ἦσαν ὄρεινοί. Ἐκ τῆς συμπράξεως αὐτῆς θὰ προκύψουν σπουδαῖα ὠφέλη διὰ τὸν μετέπειτα ἀγῶνα, διότι ἀρχίζει βαθμηδὸν νὰ συνειδητοποιητῆ ἡ συνεργασία τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος διὰ μίαν συνδυασμένην ἐπαναστατικὴν ἐνέργειαν κατὰ τοῦ κυριάρχου ὡς ἐξεδηλώθη 14 ἔτη βραδύτερον.

Εἰς τὴν Σκίαθον συνεκροτήθησαν πειρατικοὶ στολίσκοι μὲ ἄρματολοὺς ἐπιφανεῖς τῶν προεπαναστατικῶν χρόνων: Τὸν Γιάννην Σταθᾶν ἀπὸ τὸν Βάλτον τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, τὸν Νικοτσάραν, Μπλαχάβαν, Λαζέους, Τζαχειλάν καὶ Καζαβέρην ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον καὶ τὰ Πιέρια, τὸν Βασίλην Ρομφέην ἀπὸ τὴν Νάουσαν, Μπιζιώταν καὶ Σῦρον ἀπὸ τὰ χωρία τῶν Χασιῶν καὶ ἄλλους. Εἰς τὰ πειρατικά² σκάφη ἐδόθησαν τὰ ὀνόματα

ἀντίγραφον τῶν φύλλων τοῦ Κώδικος χωρὶς νὰ τὸ ἐπιτύχω, δι' ὃ τὴν πληροφορίαν ταύτην εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ δεχθῶ μετ' ἐπιφυλάξεως ἐπιφύλασσόμενος, ὅταν δυνηθῶ ἀργότερον νὰ ἐλέγξω τοὺς κώδικας, νὰ ἐπανελθῶ ἀλλαγῶ τόσον διὰ τὸν Νικοτσάραν, ὅσον καὶ δι' ἄλλους τινὰς ἄρματολοὺς καὶ κλέφτες, τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς.

¹ Ὁ Κ α σ ο μ ο ὕ λ η ς ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Νικοτσάρας συνητηθῆ μετὸν Κολοκοτρώνην πρὸ τῆς ἡρωικῆς ἐκστρατείας (τ. 1, σ. 62). Τὸ θεωροῦμεν ἀπίθανον· συγχέει προφανῶς τὴν γενομένην σύσκεψιν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας διὰ τὴν ἐξόρμησιν πρὸς βορρᾶν. Βλέπε καὶ Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ὕ λ ο υ, ἔ.ἀ. τ. 5 μ. β' σ. 220. Θ ε ο φ α ν ἰ δ ο υ, Ἄρχειον Κολοκοτρώνη, τ. 1, σ. 34.

² Ἡ λαϊκὴ μῦθα διέσωσε τὸ κατωτέρω κουρσάρικο τραγῶδι πού τεκμηριώνει γεγονότα καὶ πρόσωπα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (F a u r i e I, ἔ.ἀ. τ. 1 σ. 14. Ζ α μ π ε λ ἰ ο υ,

«Ἐσπρη Θάλασσα» (Αἰγαῖον), «Κασσάνδρα», «Ὀλυμπος», «Νάουσα», «Βάλτος», «Μοριᾶς», «Σκίαθος». Ἄρχηγός τῶν πειρατικῶν αὐτῶν σκαφῶν ἀνηγορεύθη ὁ Σταθᾶς μὲ ὑπαρχηγόν τὸν Νικοτσάραν. Διὰ πρώτην φοράν κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ὑψώθη ἑλληνικὴ σημαία ἐπὶ σκαφῶν κυβερνωμένων ἀπὸ Ἑλλήνων πολεμιστᾶς καὶ πληρώματα. Ἦτο κυανῆ μὲ λευκὸν σταυρὸν εἰς τὸ μέσον. Τὰ διακριτικὰ χρώματα, τὰ ἐξαρτήματα τῶν πλοιαρίων καὶ αἱ στολαὶ τῶν πληρωμάτων ἦσαν κατάμαυρα, ὅπως ἐσυνήθιζον οἱ πειραταὶ τῆς ἐποχῆς.

Κατ' ἀρχάς, οἱ πειρατικοὶ αὐτοὶ στολίσκοι διενήργησαν ἀποβάσεις εἰς τὰς ἀκτᾶς τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου καὶ τὴν χερσόνησον τῆς Κασσάνδρας, ἐλεηλάτησαν τὰ τουρκικὰ χωρία καὶ τὰ ἀγροκτίματα, ἔσφαξαν κατοίκους, διήρπασαν τρόφιμα καὶ ἄλλα εἶδη καὶ ἐν γένει ἐρήμωσαν καὶ ἐσυρπόλησαν τὰ πάντα.

Τρομοκρατία διεχύθη εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην καὶ πρωτοφανεῖς βιαιοτητες διεπράχθησαν εἰς τὴν Κασσάνδραν καὶ τὸ Βόρειον Αἰγαῖον. Οἱ πειραταὶ ἐξεδικοῦντο τοὺς Τούρκους διὰ τὰ σκληρὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα εἶχε λάβει ἡ τουρκικὴ διοίκησις κατὰ τῶν ἀρματολῶν, ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν πλήρη συντριβὴν τῶν.

Οἱ Τούρκοι ἀπέστειλαν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων πειρατῶν ἰσχυρὰν μοῖραν πολεμικῶν σκαφῶν, ἀποτελουμένην ἀπὸ 2 φρεγάτας, 2 πλοῖα μὲ ὄλμους καὶ τινὰ μόστικα ὑπὸ τὸν πλοίαρχον Κιουτσούκ Ἀλῆ Σκαντριλ, ἵνα προσβάλλῃ τὴν Σκίαθον, ἣτις ἐχρησιμοποιοῖτο ὡς πειρατικὸν ὄρμητήριον. Οἱ Ἕλληνες, εὐρεθέντες πρὸ ὑπερτέρων σκαφῶν ἀρτίως ἐξοπλισμένων καὶ διαβλέποντες τὸν κίνδυνον τοῦ ἀφανισμοῦ, ἐξήτησαν ἐπείγοντως τὴν συνδρομὴν τῆς εἰς τὴν νῆσον Σῦρον ναυλοχούσης ἀγγλικῆς φρεγάτας «Sea Horse» κυβερνωμένης ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου John Stuart, ὅστις ἔσπευσε προθύμως εἰς βοήθειάν των. Ἡ Ἀγγλία διετέλει κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην

ἐ.ά. σ. 14, 23. Πολίτου, ἐ.ά. σ. 82, 67).

«Μυῖρο καράβι ἀρμένιζε στὰ μέρη τῆς Κασσάνδρας
εἶχε πανιά κατάμαυρα καὶ τ' οὐρανοῦ παντιέρα
ἐμπρὸς κορβέτα μ' ἄλικο μπαίρακι τοῦ ἐβγήκε
«Μάϊνα, φωνάζει, τὰ πανιά, ρίξτε τοῦ λέγει, κάτω
δὲν τὰ μαϊνάρω τὰ πανιά, κι' οὐδὲ τὰ ρίχνω κάτω.
Μὴ μὲ θαρρῆτε νιόνυμφη, νὰ βγῶ νὰ προσκυνήσω.
Ἐγὼ μαι ὁ Γιάννης τοῦ Σταθᾶ, γαμπρὸς τοῦ Μπουκουβάλα
τράκο, λεβέντες, ρίξτε στὴν πλώρη τὸ καράβι
τῶν Τούρκων αἶμα χύσετε, ἄπιστους μὴν ψηφᾶτε».
Οἱ Τούρκοι βόλτα ἔρριξαν κι' ἐγύρισαν στὴν πλώρη
πρῶτος ὁ Γιάννης πέταξε μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι
στὰ μποῦνια τρέχουν αἵματα, θάλασσα κοκκινίζει.
«Ἀλλάχ, Ἀλλάχ οἱ ἄπιστοι κρᾶζουν καὶ προσκυνοῦνε».

εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν πρὸς τὴν Τουρκίαν. Ἐπικολοῦθησε ναυμαχία διήμερος, τὴν 5-6 Ἰουλίου 1807 πλησίον τῆς νήσου Σκοπέλου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐθουμάσθη ὁ ἥρωϊσμός καὶ ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ Ἑγγλοῦ πλοιάρχου. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες πειραταὶ πανταχόθεν ἐπιτιθέμενοι ἐπέφερον σύγχυσιν εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον. Τελικῶς ἡ τουρκικὴ ἀρχηγὶς Bendere Tjafar ὑποστᾶσα σοβαρὰς βλάβας ὑπεχρεώθη εἰς παράδοσιν, ὁ δὲ ὑπόλοιπος τουρκικὸς στόλος ἐγκαταλείψας τὴν ναυμαχίαν ἀπεμακρύνθη πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον διωκόμενος.

Μετὰ τὴν ναυμαχίαν αὐτήν ὁ Νικοτσάρας ἠγούμενος 300 κλεφτῶν ἀπεβίβάσθη πλησίον τοῦ Λιτοχώρου¹, σκοπῶν νὰ συνεχίσῃ τοὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν καταδιωκτικῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἀλῆ Τεπελενῆ, ἅτινα εἶχον κατακλύσει ὅλας τὰς περὶ τὸν Ὀλυμπον περιοχάς, τρομοκρατήσαντα τοὺς κατοίκους, τινὰς τῶν ὁποίων εἶχον ἐξαναγκάσει νὰ συνεργάζονται μετ' αὐτῶν. Πλησίον τοῦ Λιτοχώρου συνεπλάκη με ἰσχυρὸν τουρκοαλβανικὸν ἀπόσπασμα, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὴν μίαν πτέρυγα καὶ ἐνῶ ἠτοιμάζετο νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς ἄλλης, ἐβλήθη ἐξ ἐνέδρας εἰς τὸ ὑπογάστριον βαρῦτατα. Μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν παροιμιώδη ψυχραιμίαν καὶ ἐνῶ οἱ ὀπαδοὶ του ἐμάχοντο μέχρι τῶν ἑσπερινῶν ὥρῶν ἀποκρύπτοντες τὸν τραυματισμὸν, ἀπεσύρθη εἰς τὸ πλοιάριόν του, ὅπου καὶ ἐξέπνευσε. Τὴν σορὸν του μετεκόμισαν οἱ συμπολεμισταὶ του εἰς τὴν νήσον Σκίαθον, ἔνθα ἔθαψαν κρυφίως τὸν ἀρχηγὸν εἰς τὴν μονὴν τῆς Εὐαγγελιστρίας κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1807.

Ὁ θάνατος τοῦ ἐπιφανοῦς αὐτοῦ πολεμιστοῦ ἐδημιούργησε κενὸν δυσαναπλήρωτον μεταξὺ τῶν ἀρματολῶν τῆς Μακεδονίας. Ἡ προσωπικὴ του ἐπιβολή, τὸ γόητρον μεταξὺ τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν, ἡ μυθικὴ ἀνδρεία, ἡ ἀκεραιότης τοῦ χαρακτῆρος καὶ ὁ φόβος ποὺ εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τοὺς κατὰ τὰ ἄλλα ἀνδρείους Τουρκαλβανοὺς τοῦ Τεπελενῆ, εἶχον κατὰ πολὺ συμβάλει εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς περὶ τὸν Ὀλυμπον καὶ Πιέρια περιοχῆς. Ἐὰν ὁ πρόωρος ἀπολεσθεὶς πολεμιστὴς αὐτὸς ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, θὰ ἀνεδεικνύετο μεταξὺ τῶν ἐξεχουσῶν στρατιωτικῶν φυσιογνωμιῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τῶν ὁποίων τὴν ἀνάγκην εἶχεν ἡ Ἑλλάς καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Μακεδονία.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Νικοτσάρας καὶ οἱ ἄλλοι ἀρματολοὶ τοῦ Ὀλύμπου ἀνθίσταντο γενναίως κατὰ τῆς ἐκστρατείας τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀλῆ,

¹ Κ α σ ο μ ο ὄ λ η, ἐ.ἀ. τ.1, σ. 62 κ.έ. Ὁ Νικοτσάρας ἐφανεύθη εἰς ἡλικίαν 36 ἐτῶν ἀφῆσας 2 θυγατέρας καὶ ἓνα υἱὸν τὸν Παναγιώτην. Δὲν φαίνεται ἀκριβῆς ἡ πληροφορία τοῦ Σάθα ὅτι τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1807 ὁ Νικοτσάρας ἐφθασεν εἰς Σκόπελον (Κ α ν δ η λ ῶ ρ ο υ, ἐ.ἀ. σ. 372).

ἀποσκοποῦντος εἰς τὴν ἐξόντωνσιν τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν, βορειότερον, εἰς τὸ Βέρμιον, ὁ Ἄλβανός σατράπης, ἐπεκτείνων τὴν ἀνοχῆ τῶν Τούρκων τὸ πασαλίκιον του, προσέβαλε τὴν Νάουσαν. Τὴν πόλιν αὐτὴν τοῦ Βερμίου, ἀκμάζουσαν τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, ὑπερησιζέτο ὁ ἀρματολὸς Βασίλης Ρομφές, ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ πεπειραμένων κλεφτῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μὲ ὑπαρχηγὸν τὸν Καρατάσιον, οἵτινες ἐπὶ κεφαλῆς δύο χιλιάδων Ναουσαίων, ἀπέκρουσαν τὰ στρατεύματα τοῦ Τεπελενλή. Ἡ Νάουσα ἦτο περιτειχισμένη καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς πλαισιούμενοι ἀπὸ ἐμπειροπολέμους κλέφτες, ἀντέστησαν ἐρρωμένως εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν Τουρκαλβανῶν.

Οἱ μπέηδες τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ ἔχοντες ἀγροκτῆματα πλησίον τῆς Ναούσης, ὑπεσχέθησαν τὴν συνδρομὴν τῶν εἰς τοὺς πολιορκουμένους Ναουσαίους, ἀλλὰ δὲν ἐξεπλήρωσαν τὰς ὑποχρεώσεις των. Ἐπὶ τέσσαρας καὶ ἥμισυ μῆνας διήρκεσεν ἡ πολιορκία τῆς Ναούσης, ὁ δὲ Ρομφές στενῶς πολιορκηθεὶς ὑπὸ πολλαπλασίων ἐχθρικῶν δυνάμεων, στερούμενος τῶν πάντων καὶ ἀδυνατῶν τελικῶς νὰ ἀνθέξῃ, ἀπεφάσισεν, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Cousinégry, Γάλλος πρόξενος¹ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἰς Θεσσαλονίκην, «τὴν γενναίαν ἐκείνην ἔξοδον, ἣτις ἐδίδαξε τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου τοῦ 1826. Ἐξῆλθον κατὰ σκοτεινὴν νύκτα διὰ μέσου τῶν πολιορκητῶν φονεύσαντες πολλοὺς καὶ φονευθέντες πολλοί, ζωογηθέντες δὲ περισσότεροι, μόλις 1500 ἔφθασαν εἰς Θεσσαλονίκην». Ἡ πόλις ἐλεηλατήθη ὑπὸ τῶν Ἄλβανῶν, πολλοὶ κάτοικοι ἠχμαλωτίσθησαν, ἀρκετοὶ ἐσφάγησαν, ἡ δὲ σύζυγος τοῦ Ρομφέη μετὰ τοῦ μικροῦ τῆς υἱοῦ αἰχμαλωτισθεῖσα ἀπεστάλη εἰς Ἰωάννινα. Ὁ Ρομφές κατάρθρωσε μὲ τὸν ἐκ τῶν προυχόντων τῆς πόλεως Ζαφειράκην Λογοθέτην καὶ εὐαριθμούς ὀπαδοῦς του νὰ διαφύγῃ εἰς τὴν Χαλκιδικὴν² καὶ ὁ Καρατάσιος εἰς τὸν Ὀλυμπον ἐνωθεὶς μὲ τοὺς Λαζέους.

Περισσοτέρων πληροφοριῶν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην στερούμεθα, ἀλλὰ ἡ λαϊκὴ μῦθος διέσωσε χαρακτηριστικὸν δημοτικὸ τραγοῦδι:

«Βάστα καυμένη Νιάουστα τ' Ἄλῃ πασά τ' ἀσκέρι
ὅπως βαστοῦν τὰ Γιάννενα χειμῶνα - καλοκαίρι.
Τὶ νὰ βαστάξω ἡ ὄρφανὴ καὶ πῶς νὰ νταγιαντήσω³
δὲν εἶναι μιὰ δὲν εἶναι δυὸ δὲν εἶναι τρεῖς καὶ πέντε
μόν' εἶναι μῆνες τέσσαρες καὶ μέρες δεκαπέντε.
Ἄϊντε Ντελῆ Ζαφειρῆ μου, Μπράχο καὶ Κωνσταντίνε μου⁴.

¹ Cousinégry, Voyage dans la Macédoine, σ. 73 κ.έ.

² Φιλίππιδη, Ἡ ἐπανάστασις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Ναούσης, σ. 28 κ.έ. Στουγιαννάκη, Ἱστορία τῆς Ναούσης, σ. 137. Ὁ Ἄλῃ Τεπελενλῆς ἔλεγεν ἀργότερα ἐπιγραμματικὰ διὰ τὸν μετέπειτα ἐξαίρετον πολεμιστὴν Γέρω Καρατάσιον «Ἄν δὲν ἦταν ὁ Καρατάσιος, ποδάρι δὲν θάφηναι στὴν Νάουσα».

³ Λέξις τουρκικῆ· σημαίνει ν' ἀνθέξω.

⁴ Ζώτου Μολοσσού, Ἡπειρωτικὰ καὶ Μακεδονικὰ μελέται, σ. 239 κ.έ.

Τὸ ἔργον τοῦ φονευθέντος Νικοτσάρα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ὀλύμπου ἀνέλαβον νὰ συνεχίσουν οἱ συμπατριῶται καὶ φίλοι του Λαζέοι¹ τῆς μεγάλης ἀρματολικῆς οἰκογενείας, ἐνισχυθέντες καὶ μὲ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Νικοτσάρα, Ταμπάκην, Μάντζαρην καὶ Γούλαν Δράσκον. Δυστυχῶς ἡ καταστροφὴ τοῦ σώματος τοῦ Θεσσαλοῦ ἀρματολοῦ Βλαχάβα παρὰ τὸ Καστράκι τῆς Καλαμπάκας² κατὰ τὸν μῆνα Μάϊου τοῦ 1808 ἀνέτρεψε τὰ σχέδια τῶν Λαζέων, οἵτινες, μὴ δυνηθέντες ν' ἀντισταθοῦν ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῶν χιλιάδων Ἀλβανῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ Τεπελενλῆ Μουχτάρ πασᾶ τῶν Τρικκάλων, ὑπεχώρησαν εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἐπιβάντες πολυαριθμῶν πλοιαρίων, ὑπὸ τὰ ὄμματα καὶ εἰς ἀπόστασιν βολῆς ἀπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν³, ἀπεσύρθησαν διὰ πολλοστήν φορὰν εἰς τὴν Σκίαθον καὶ τὴν Σκόπελον, σύνθηες καταφύγιον τῶν Μακεδόνων καὶ Θεσσαλῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν.

Ἐπὶ μίαν διετίαν ὁ Λάζος μὲ τοὺς ἀδελφούς του καθὼς καὶ ἄλλοι ἀρματολοὶ τῆς Μακεδονίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Γιάννης Φαρμάκης ἀπὸ τὸ Βλάτσι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Τεπελενλῆ, ἐξοπλίσαντες πλοιάρια, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν πειρατείαν, ἀναμένοντες ἄνευ ἐλπίδος τὴν προέλασιν τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων πρὸς Νότον μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν κατάληψιν τῆς Σούμλας ἐν Βουλγαρίᾳ⁴. Οἱ Τοῦρκοι

¹ Οἱ Λαζέοι κατάγονται ἀπὸ τὸ Λειβάδι τοῦ Ὀλύμπου. Κατὰ τὴν ἱστορουμένην ἐποχὴν ἦσαν ἐν ζῳῇ 4 ἀδελφοί, ὁ Γιάννης, ὁ Λιόλιος, ὁ Δῆμος καὶ ὁ Κώστας. Ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς τοὺς κατεδίωξε συστηματικὰ καὶ παρ' ὅλον ὅτι μετέβη εἰς τὴν αὐλὴν του ὁ Λιόλιος μαζί μὲ τοὺς Ρουμελιώτες ἀρχηγούς κ.λ.π., ὁ Ἀλῆς δὲν μετέβαλε φρονήματα (Κ α σ ο μ ο ὕ λ η, ἔ.ἀ. τ. 1 σ. 68. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἔ.ἀ. σ. 41 κ.έ.).

² Ὁ Σάθας, ἔ.ἀ. σ. 87, ὑποστηρίζει ὅτι Ρῶσοι ἀπεσταλμένοι φέροντες ἐπιστολάς τοῦ Καραγιώργη, ἠγέτου τῶν Σέρβων ἐπαναστατῶν, ἀφίχθησαν εἰς τὸν Ὀλύμπον ἵνα ἐξεγείρουν τοὺς ἀρματολοὺς κατὰ τῶν Τούρκων. Οὐδαμῶθεν ἔχομεν τοιαύτην πληροφορίαν, οὔτε ἐκ σερβικῶν πηγῶν (Λ ά σ κ α ρ ι, ἔ.ἀ. σ. 43). Τὸ ὅτι ὁμοῦς ἡ ρωσικὴ προπαγάνδα ἐπηρέαζε τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν εἶναι ἀναμφισβήτητον.

³ Σάθας, ἔ.ἀ. σ. 588. Διὰ τὸν Βλαχάβαν ὁ Τοῦρκος ἱστοριογράφος Ἀχμέτ Τζεβδὲτ γράφει ὅτι ἐκ τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἐπαναστατικοῦ αὐτοῦ κινήματος οἱ Ἕλληνες δὲν ἀπεθαρρύνθησαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνισχύθησαν διορθώσαντες τὰς ἐλλείψεις τῶν (Μ ο σ χ ο π ο ὕ λ ο υ, ἔ.ἀ. σ. 117). Διὰ τὴν μάχην τοῦ Καστράκι πλησίον τῆς Καλαμπάκας, ἐνθα ἠττήθη ὁ Βλαχάβας καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ συμπράττοντεςσχόντες σημαντικὰς ἀπώλειας, βλέπε Ἄπ. Βακαλοπούλου, Νέα στοιχεῖα γιὰ τὰ ἑλληνικὰ ἀρματολίκια καὶ γιὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Θύμιου Μπλαχάβα στὴ Θεσσαλία στὰ 1808 (ἐν Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Θεσ/νίκης, τ. 9 (1966) 229-251). Τὸ δημοσιευόμενον σιχαούρημα τοῦ ἀγνώστου πολεμιστοῦ, ποῦ συμμετέσχεν εἰς τὴν μάχην τοῦ Καστράκι ὑπὸ τὸν Βλαχάβαν, παρέχει σημαντικὰς πληροφορίας διὰ τὰ γεγονότα τῆς ἱστορουμένης ἐποχῆς ὡς καὶ διὰ πολλοὺς ἀρματολοὺς. Τὰς πληροφορίας ταύτας ὁ Ἄπ. Βακαλόπουλος σχολιάζει παραθέτων καὶ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν.

⁴ Κ α σ ο μ ο ὕ λ η, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 71 κ.έ.

⁵ Ἐ.ἀ. σ. 73.

ἀπέστειλαν ἐναντίον αὐτῶν, τὸν Χαλῆλ μπέην ἐπὶ κεφαλῆς πολεμικῶν σκαφῶν καθὼς καὶ τὸν Χατζῆ Χουσεῖν, ἀρχηγὸν τῶν σαλιῶν (μικρῶν πλοιαρίων) τῆς Θεσσαλονίκης. Οὗτοι, καταδιώκοντες τοὺς πειρατάς, ἐπέτυχον νὰ τοὺς ἀποκλείσουν εἰς τὴν μικρὰν νῆσον Σπετσοπούλαν¹. Ἐκεῖ φαίνεται ὅτι ἐπῆλθεν συμβιβασμός, μεσολαβήσει τοῦ τούρκου ἀρχιναυάρχου βεζίρη Χατζῆ Ἀλῆ, ἐπετράπη δὲ τόσον εἰς αὐτούς, ἀνερχομένους εἰς 600 περίπου, ὅσον καὶ εἰς τοὺς διαμένοντας εἰς τὰς Βορείας Σποράδας συντρόφους τῶν μετὰ τῶν γυναικοπαίδων ὁ ἐπαναπατρισμός, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι ἐφεξῆς θὰ διῆγον ἡσυχῶς. Τὰ πειρατικά, κατασχεθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων, παρεδόθησαν εἰς τὸν τουρκικὸν αὐτοκρατορικὸν ναύσταθμον².

Μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1812 ἐπελθοῦσαν εἰρήνην μεταξὺ Ρώσων καὶ Τούρκων, τὴν καταστολὴν τοῦ ὑπὸ τὸν Καραγιώργην ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῶν Σέρβων καὶ τὴν ἐπίθεσιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων κατὰ τῆς Γαλλίας, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκινδύνευον οἱ εἰς τὴν γαλλικὴν ὑπηρεσίαν εἰς Ἡπειρον καὶ Ἑπτάνησα ὑπηρετοῦντες ἄρματολοι, οἱ Μακεδόνες ἄρματολοι καὶ κλέφτες ἤρχισαν ν' ἀπογοητεύονται. Τόσον ἐτῶν θυσίαι καὶ ἀγῶνες ἤρχισαν νὰ καταποντίζονται εἰς τὰ πολιτικὰ συμφέροντα καὶ τὰς διαμάχας τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων καὶ οἱ ἐν ἐπαναστάσει ὑπὸ δουλείαν εὐρισκόμενοι Ἕλληνες καὶ Σέρβοι πολεμισταὶ ἐγκατελείποντο εἰς τὴν τύχην τῶν ἀπροστάτευτοι.

Μέρος τῶν Μακεδόνων πολεμιστῶν, ἀνερχομένων εἰς ὀκτακοσίους, ἀπεφάσισαν νὰ συνδιαλλαγῶν μετὰ τοῦ Ἰσμαῆλ μπέη τῶν Σερρῶν, ὅστις ἔχαιρε καλῆς φήμης καὶ δὲν εὕρισκετο εἰς ἀγαθὰς σχέσεις μὲ τὸν Τεπελενλῆν. Μεταξὺ αὐτῶν εὕρισκοντο οἱ ὄπαδοι τοῦ Νικοτσάρα, Ταμπάκης, Δράσκος καὶ Μάντζαρης, οἱ Στέργιος καὶ Θανάσης Μπιζιώτας, καθὼς καὶ ὁ Γιάννης Φαρμάκης³. Οἱ Λαζέοι, ὁ Νικόλαος Τσακνάκης, ὁ Νικόλαος Κατερινιώτης, πατὴρ τοῦ μετέπειτα ἄρματολοῦ τῶν Πιερίων Διαμαντῆ Νικολάου, ὁ Γεώργιος Σῦρος (Συρόπουλος), ἄρματολὸς τῶν Σερβίων, καὶ οἱ ἀδελφοὶ Τζαχεῖλα, ἀπεφάσισαν νὰ συγκεντρωθῶν εἰς τὸν Ὀλυμπον⁴ συνδιαλλασσόμενοι ἐν ἀνάγκῃ μὲ τὸν Τεπελενλῆ. Καὶ πράγματι ὁ Λιόλιος

¹ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἔ.ἀ. σ. 42, 111. Μεταξὺ τῶν καταφυγόντων εἰς τὴν Σπετσοπούλαν φαίνεται ὅτι δὲν ἦσαν οἱ Λαζέοι.

² Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἡ πειρατεία εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας, «Μακεδονικά» τ. 5, σ. 34 (ἀνάτυπον).

³ Ὁ Φαρμάκης ἔτιγεν ἰδιαιτέρων περιποιήσεων ἀπὸ τὸν μετέπειτα βαλῆν τῶν Σερρῶν Γιουσοῦφ μπέην, υἱὸν τοῦ Ἰσμαῆλ μπέη, καὶ ἀρχικῶς μὲν ἐτοποθετήθη ὡς φρουρὰ εἰς τὸ φρούριον Θεσσαλονίκης, μετ' ὀλίγον δὲ ἀνέλαβε τὸ ἄρματολίκι τῆς Καλαμαριάς (Κ α σ ο μ ο ὄ λ η ἔ.ἀ. τ. 1 σ. 74).

⁴ Κ α σ ο μ ο ὄ λ η, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 74-75. Colocotronis, La Macédoine κ.λ.π., σ. 331.

Λάζος μετέβη μετ' ὀλίγον εἰς τὰ Ἰωάννινα ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν ἐναπομεινάντων ἀρματολῶν τοῦ Ὀλύμπου, ἀλλ' ὁ Βελῆ πασάς υἱὸς τοῦ Τεπελενλῆ, κατὰ τὸ ἔτος 1813, ἐνεργῶν κατ' ἐντολὴν τοῦ πατρὸς του, ἐκστρατεύσας διὰ νυκτὸς, κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τὸ χωρίον Μηλιά τῶν Πιερίων, ὅπου εἶχε συγκεντρωθῆ ὀλόκληρος ἡ οἰκογένεια τῶν Λαζέων, κατέσφαξε τὸν Δῆμον Λάζων μὲ τοὺς συντρόφους του, ἀμυνθέντας κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Μηλιάς, μετέφερε τὰς οἰκογενεῖας ὡς αἰχμαλώτους εἰς Λάρισαν, ἐνῶ ὡς ἐκ συμφώνου εἰς τὰ Ἰωάννινα ὁ Τεπελενλῆς κατεκρεοῦργει τὸν Κώσταν Λάζων, διαφυγόντων μόνον τοῦ Λιόλιου Λάζου, τοῦ δωδεκαετοῦς Τόλιου, υἱοῦ τοῦ ἀποθανόντος ἐν τῷ μεταξὺ Γιάννη Λάζου, καὶ τινῶν συντρόφων του, οἵτινες μετὰ μεγάλας περιπετείας κατῶρθωσαν νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας ἐπαναρχίσαντες τὴν πειρατείαν¹.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἄλῆ Τεπελενλῆς, ἀφ' ἧς διωρίσθη ἐπόπτης τῶν ντερβενίων τῆς Ρούμελης (ντερβεντάτ ναζήρ), κατὰ τὸ ἔτος 1783, ἔθεσεν ὡς σκοπὸν του νὰ καταστρέψῃ τοὺς ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες, οἵτινες προέβαλον ἀντίστασιν, μὴ συμμορφούμενοι μὲ τὰς ἐπιταγὰς του.

Ἀποκτήσας μεγάλην ἰσχὴν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἀναλαβὼν μαζὶ μὲ τοὺς υἱοὺς του Βελῆ καὶ Μουχτάρ τὰ πασαλίκια τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν Τρικάλων, ἐπέδωξε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἀρξάμενον ἔργον του διὰ τῆς ἐξοντώσεως ἢ ἀντικαταστάσεως τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν μὲ Ἄλβανους ντερβενάδες. Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν μετεχειρίσθη, ἐκτὸς τῆς συστηματικῆς διώξεως, τὴν προδοσίαν καὶ τὸν δόλον, ποὺ τόσα δεινὰ καὶ καταστροφὰς ἐπροξένησαν εἰς τοὺς Ἑλληνας ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες². Μὲ τὸ σύστημα αὐτὸ ὁ Τεπελενλῆς ἐπέτυχε νὰ ἐξοντώσῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Βορείου Ἑλλάδος.

Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἡ δρᾶσις αὕτη τοῦ Τεπελενλῆ ἄρχεται κυρίως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1805, ἂν καὶ ἡ τοπικὴ ἱστορία καὶ ἡ παράδοσις ἀναφέρει καὶ προηγούμενα παραδείγματα. Πάντως εἰς τὴν Μακεδονίαν δὲν ἀνευρίσκωμεν, πλὴν μιᾶς περιπτώσεως (Βλαχοθόδωρον) συνεργάτας τοῦ Τεπε-

¹ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἐ.ἀ. σ. 43. Ὁ Λιόλιος Λάζος μὲ τοὺς συντρόφους του ἐξοπλίσας μερικὰς λέμβους ἐπανάρχισε τὴν πειρατείαν, ἀλλὰ διωχθεὶς ἀπὸ τὸν στόλον τοῦ Ὀμηρ πασά τῆς Καρύστου, ἐπολιορκήθη εἰς τὴν νῆσον Πάρον καὶ μετὰ τριήμερον αἱματηρὸν ἀγῶνα παρεδόθη. Ἐκ τῶν συντρόφων του ἄλλοι μὲν ἐσφάγησαν, ἄλλοι δὲ ἀνεσκολοπίσθησαν. Ὁ Λιόλιος μεταφερθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπηγχονίσθη, διασωθέντων μόνον τῶν δύο ἀνηλίκων υἱῶν του, μεσολαμβάνει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου (Κ α σ ο μ ο ὕ λ η, ἐ.ἀ. τ. 1, σ. 63 κ.ἐ.). Τὸ στιχοῦργημα διὰ τὴν μάχην τοῦ Καστράκι ποῦ ἐδημοσιεύσεν ὁ καθηγητὴς Ἄπ. Βακαλόπουλος (ἐ.ἀ. σ. 231 κ.ἐ.) παρέχει μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ σημαντικὰς πληροφορίας διὰ τὸν διαχωρισμὸν τῶν ἀρματολικῶν Ρούμελης - Θεσσαλίας - Μακεδονίας κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ὡς καὶ κατάλογον τῶν ἀρματολῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων συναντῶνται καὶ τινὰ ἄγνωστα ἐξ ἄλλων πηγῶν δνόματα.

² Β λ α χ ο γ ι ἄ ν ν η, Κλέφτες τοῦ Μοριᾶ, σ. 180-182.

λενλή ἄρματολους, διότι τὸ μῖσος τόσον τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν, ὅσον καὶ τοῦ λαοῦ, ἦτο μέγα. Ὅσοι κατόρθωσαν νὰ διασωθοῦν, ἦσαν ὀπαδοὶ παλαιῶν ἄρματολῶν, διδαχθέντες τὴν πολεμικὴν τακτικὴν ἀπὸ τὸν Ζῆδρον, τοὺς Λαζέους, τὸν Βλαχάβαν, τὸν Νικοτσάραν. Ἦσαν μὲν ὑποδεέστεροι αὐτῶν εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ πατριῶται καλοὶ ἀπεδείχθησαν, ὀρισμένοι δὲ ἐξ αὐτῶν, μνηθέντες ὑπὸ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἐμφανισθείσης Φιλικῆς Ἐταιρείας, προσέφερον μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα, ὅταν ἐξεργράγη ὁ ἀπελευθερωτικὸς ἀγὼν τοῦ 1821.

Τοιουτοτρόπως κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821 εἶχον περισωθῆ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς διαφόρους περιοχὰς οἱ κατωτέρω ἀγωνισταί: Εἰς τὴν Νάουσαν ὁ πατὴρ Καρατάσιος με τοὺς υἱοὺς του Τσιάμην, Γιαννάκην καὶ Κωτούλαν καὶ μὲ ἄρκετους κλέφτες, εἰς τὴν περιοχὴν Ἐδέσσης τὸ σῶμα τοῦ Ἀγγελῆ Γάτσου, εἰς τὸν Κολινδρὸν καὶ τὴν Καστανιὰν τὸ σῶμα τοῦ Καπετὰν Διαμαντῆ Ὀλυμπίου, ποῦ εἶχε διαδεχθῆ τὸν πατέρα του, ὅστις εἶχε κληρονομήσει τὸ ἄρματολίκι ἀπὸ τὸν Γκέγκαν, συνεργάτην τοῦ Λάπα. Μὲ τὸν Διαμαντῆν συνέπραττον καὶ οἱ ἀδελφοὶ του Κώστας, Δῆμος καὶ Χαρίσης μὲ 150 ὀπαδοὺς εἰς τὰ Σέρβια, Καταφύγι κ.λ.π., ὁ Γεώργιος Σύρος (Συρόπουλος), τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ ἦτο ἐκ τῶν ψυχογιῶν τοῦ Ζῆδρου, εἰς τὴν Μηλιὰν τῶν Πιερίων ὁ Γούλας Δράσκου καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μπίκος, εἰς τὸν Ὀλυμπον ὁ Μῆτρος Λιάκος (Λιακόπουλος), οἱ Τζαχειλοὶ καὶ ὁ Ψαροδῆμος, εἰς τὰ Γρεβενὰ ὁ Ζιάκας, εἰς τὴν Καλαμαριὰν καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰς Ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως ὁ Γιάννης Φαρμάκης, στενὸς φίλος τοῦ ἄλλου πολεμιστοῦ τῶν Ἡγεμονιῶν Γεωργάκη Ὀλυμπίου καταγομένου ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν ἄρματολῶν Λαζέων. Ὑπῆρχον ἐπίσης εἰς τὸ Βέρμιον καὶ τὰ μικρὰ σώματα τῶν κλεφτῶν Καμπίτη, Μαλάμου, Κατσαούνη, Δεληγιάννη, Πετσάβα, Σιούγκακα καὶ Ραμαντάνη.

Εἰς τὴν Χαλκιδικὴν δὲν συνητήσαμεν ἄρματολους καὶ κλέφτες καὶ οὔτε εἰς τὴν περιοχὴν Νιγρίτας - Σερρῶν - Δράμας κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως. Διὰ τὴν Χαλκιδικὴν ἔχομεν νὰ τονίσωμεν ὅτι δὲν ἠνύνει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἄρματολισμοῦ καὶ τῆς κλεφτουριάς ἢ σύστασις τοῦ ἐδάφους. Τὰ παράλια ὅμως ἐχρησιμοποιοῦντο κατ' ἐπανάληψιν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας πειρατὰς, ὡς ἀνωτέρω ἐξέθεσα, διότι οἱ καλοὶ πατριῶται τῆς Χαλκιδικῆς εἶχον πάντοτε αἴσθημα ζωηρὸν καὶ ἀκμαῖον.

Εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ἐξεθέσαμεν βάσει τῶν πηγῶν ἐν συντομίᾳ τὸν βίον καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν κλεφτῶν καὶ ἄρματολῶν τῆς Μακεδονίας. Διὰ πρώτην φορὰν ἐρευνᾶται ἡ σκοτεινὴ αὐτῆ περιόδος τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα καὶ εἶναι εὐτύχημα ὅτι διεσώθησαν καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐμελετήθησαν τὰ τουρκικὰ ἀρχεῖα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Βεροίας - Ναούσης, ἐκ τῶν ὁποίων τόσαι πολῦτιμοι πληροφορίαι εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

Ἀπὸ τὴν ἀτελείωτον σειράν τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, οἵτινες παρελαύνουν εἰς τὰ ἐπίσημα ταῦτα ἔγγραφα τῆς Τουρκοκρατίας, διαπιστοῦνται μαζί μὲ τὰ ἄλλα καὶ ἡ ἀπόλυτος ὑπεροχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τὴν Κεντρικὴν, Δυτικὴν καὶ Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, εἰς τὰ τμήματα δηλαδὴ ἐκεῖνα, ἅτινα μετὰ πολυετέος αἱματηροῦς ἐθνικοῦ ἀγῶνα, περιήλθον εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος, τοῦ ὁποῦ ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστον ἔδαφος, τμῆμα μόνον τοῦ παλαιοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, ὅπου ἐγεννήθησαν, ἔζησαν καὶ ἐμεγαλοῦργησαν οἱ Βόρειοι Ἕλληνες.

Εἶναι ἐπίσης καταφανές, καὶ τοῦτο σημειοῦται ἰδιαίτερος ἐνταῦθα, ὅτι εἰς τὰς προαναφερθείσας περιοχάς, οὐδεὶς Σλάβος ἀρματολὸς ἢ κλέφτης ἐμφανίζεται, παρ' ὅλον ὅτι εἰς τὰς πεδινὰς περιοχὰς ὑπῆρχον Βούλγαροι δουλοπάροικοι τῶν Τούρκων, ἀνταλλαγέστες κατὰ τὸ ἔτος 1924 μὲ τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας. Ἀντιθέτως διεπιστώσαμεν λίαν σημαντικὴν δρᾶσιν Ἀλβανῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, εἴτε μεμονωμένως δρώντων, εἴτε ἐκμισθουμένων παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως διὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα.

Ὡς διελάβομεν καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου, τὸ ἐνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως τῶν ὄρειων πληθυσμῶν τῆς Μακεδονίας, ρεπόντων ἐκ παραδόσεως εἰς τὸν ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον βίον, ὑπῆρξε τὸ πρωταρχικὸν αἷτιον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς μεμονωμένα ἄτομα καὶ σὺν τῷ χρόνῳ μεγαλύτερος ἀριθμὸς ἐξήρχοντο εἰς τὰ ὄρη καὶ μετεβάλλοντο εἰς κλέφτες, συντηρούμενα ἐκ τῆς ληστείας καὶ τῆς διαρπαγῆς. Εἰς αὐτοὺς προσετίθεντο σὺν τῷ χρόνῳ καὶ διάφοροι φυγόμενοι, ἀναγκαζόμενοι νὰ διαπράξουν ἀδικήματα ἕνεκα τῶν στερήσεων καὶ ὑπερβασίων τῆς σκληρᾶς τουρκικῆς διοικήσεως, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ φοβερὸν παιδομάζωμα καὶ αἱ δυσβάστακτοι φορολογίαι, ἦσαν ἐκ τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν.

Ἡ κατάσταση αὐτὴ ἐδημιούργησε τὴν ἀνταρσίαν τῶν βουνῶν κατὰ τῆς ἀρχῆς. Ἐσπερεῖτο γενικωτέρας ὀργανώσεως καὶ ἐθνικῶν ἐλατηρίων συνειδητῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν τῶν κατατρεγμένων ἀνθρώπων ὁ Τούρκος ἦτο ὁ δυνάστης, ὁ ἄρπαξ, ὁ σφετεριστὴς τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν. Ὡς τοιοῦτον ἀντελαμβάνοντο αὐτὸν ὄχι μόνον οἱ κλέφτες τῶν βουνῶν, ἀλλὰ ὁλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς λαός. Συνεπῶς παρ' ὅλον ὅτι οἱ κλέφτες δὲν ἐλήστευον παρακινούμενοι ἀπὸ ἐθνικὰ ἐλατήρια, ἐν τούτοις τὸ ἔργον περιεβάλλετο μὲ συμπάθειαν ἀπὸ τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ κλέφτης καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ ἀρματολὸς ἦσαν συνώνυμα μὲ τὸν ἐθνικὸν ἀγωνιστὴν.

Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι διάγοντες περιπετειώδη ζωὴν, ἐν μέσῳ συνεχῶν κινδύνων καὶ διώξεων, ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ μάχωνται συνεχῶς καὶ νὰ καλλιεργοῦν τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τῆς φυλῆς. Σκληροὶ καὶ ἀτίθασοι ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς καὶ τὰς φοβερὰς περιπετείας ἦσαν ἀνδρεῖοι εἰς τὰς

μάχας, ταχύτατοι εις τὸ βάδισμα καὶ ἀεικίνητοι, εὐσταταίς εις τὸ σῶμα, διαπλάσαντες μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐν σύνολον ἀπὸ χαρίσματα σωματικά, τὸ ὅποιον ὁ λαὸς ἐχαρακτήρισε μὲ τὴν λέξιν «λ ε β ε ν τ ι ᾶ».

Ἐκεῖ λοιπόν, εις τὰ βουνὰ τῆς Μακεδονίας, ἐδημιουργεῖτο μία πολεμικὴ παράδοσις ἀπὸ κλέφτες καὶ ἀρματολοὺς καὶ ἐν ἰδιόρρυθμον σχολεῖον πολεμικῆς τακτικῆς. Ἡ ἀρίστη σκόπευσις, «περνοῦσαν τὸ βόλι ἀπ' τὸ δαχτυλίδι», ἡ τακτικὴ τῆς ἐνέδρας καὶ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ καὶ τὸ κλέφτικο «γιοροῦσι μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι καὶ στὰ δόντια» ἦσαν προσόντα μαχητικὰ σπουδαῖα διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κάτι ποῦ ἐφήρμοσαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους αἱ δυνάμεις καταδρομῶν - *Commandos*¹. Εἰς τὴν τακτικὴν αὐτὴν τοῦ αἰφνιδιασμοῦ ἐστηρίζοντο κυρίως κλέφτες καὶ ἀρματολοὶ κατὰ τὰς συγκρούσεις των μὲ τὰ ἀποσπάσματα διώξεως, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον караβαίων συνοδευομένων ὑπὸ στρατιωτικῆς δυνάμεως.

Ὁ ἐσωτερικὸς δεσμὸς μεταξὺ τῶν κλεφτῶν εἶχεν ὡς κύριον ἀντικείμενον τὸ μῖσος πρὸς τοὺς Τούρκους. Αὐτὸ, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν προστασίαν τῆς ζωῆς των, ἀπετέλει τὸ πᾶν δι' αὐτοὺς. Ἀνώτερα ἰδανικὰ δὲν πρέπει ν' ἀναζητήσῃ ὁ ἱστορικὸς ἐρευνητὴς μέχρι τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰῶνος, ἀπὸ μίαν τάξιν ἀνθρώπων ποῦ εἶχον ὡς φροντίδα νὰ φονεύουν τὸν Τούρκον ἀπὸ ἀνάγκην. Τὸ ἰδανικόν, τὸ ὅποιον καλοῦμεν πατριωτισμὸν σήμερον, κλέφτες καὶ ἀρματολοὶ δὲν τὸ ἀντελαμβάνοντο, παρὰ μόνον ὡς ἐνστικτον ἀρρηκτως συνδεδεμένον μὲ ἄσπονδον μῖσος πρὸς τὸν Τούρκον. Εἰς τὰ κλέφτικα τραγούδια τοῦ *Fauriel* καὶ τῶν ἄλλων συλλεκτῶν, τὸ ὄνομα πατρίς-ἐλευθερία, εἶναι ἀνύπαρκτα. Ὁ πατριωτισμὸς τοῦ κλέφτη ἦτο τὸ μῖσος, ἡ δὲ προσωπικὴ του ἐλευθερία ἦτο τὸ πᾶν.

Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ μὲ τὴν γενικωτέραν ὀργάνωσιν καὶ σύμπραξιν τῶν κλεφτῶν καὶ ἀρματολῶν, ποῦ εἶχαν πλημμυρίσει τὰ βουνὰ καὶ ὅπου κατὰ τὸ δημοτικὸν τραγούδι «κάθε κορφή καὶ φλάμπουρο, κάθε κλαδί καὶ κλέφτης», ἤρχισαν βραδέως νὰ ὑποχωροῦν τὰ προσωπικὰ ἐλατήρια καὶ τὰ ἀτομικὰ ὀφέλη καὶ νὰ ἐμφανίζωνται τάσεις καὶ ἐπιδιώξεις, τείνουσαι νὰ ἀφυπνίσουν τὴν ληθαργουσαν καὶ ἐν λανθανούσῃ καταστάσει διατελοῦσαν ἐθνικὴν συνείδησιν τῶν ἀνδρῶν τούτων.

Δὲν γνωρίζομεν, ἐλλείψει πηγῶν, μέχρι τίνος σημείου ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, οἱ πνευματικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ διὰ τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν χειραφέτησιν τῆς Ἑλλάδος, ἰδίᾳ δὲ αἱ γινόμεναι εἰς τὴν Γαλλίαν ὑπὸ τοῦ δουκὸς τοῦ *Nevers*²,

¹ Διὰ τὸν τρόπον τοῦ μάχεσθαι, τὰ σωματικὰ προσόντα καὶ τὸ ἀκατάβλητον θάρρος τῶν κλεφτῶν, βλέπε προχείρως *Fauriel*, ἑ.ἀ. τ. 1. *Βλαχογιάννη*, Ἀπομνημονεύματα στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, τ. 2 σ. 350. *Αἰνιῶνος*, ἑ.ἀ. σ. 271. *Φιλήμονος*, Δοκίμιον Ἱστορικὸν Φιλικῆς Ἐταιρείας, σ. 41. *Βακαλοπόλου*, ἑ.ἀ. τ. 2, σ. 332 κ.ε.

² Διὰ τὴν κίνησιν τοῦ δουκὸς τοῦ *Nevers* βλέπε τὴν ἐσχάτως δημοσιευθεῖσαν

πρέπει όμως να δεχθώμεν ότι επί της εποχής του αυτοκράτορος της Ρωσίας Πέτρου του Α' (1711) οί "Έλληνες των βουνών εκλήθησαν να συμπράξουν με τὰ ρωσικά στρατεύματα διά την εκδίωξιν των Τούρκων, δημιουργούντες τοπικάς επαναστάσεις προς αντίπερισπασμόν. Ἡ προκήρυξις, τὴν ὁποίαν ἀπύθηνεν ὁ Ρῶσος μονάρχης πρὸς τοὺς "Έλληνας ἄρματολοὺς καὶ κλέφτες, ὅπως ἐξεγερθοῦν κατὰ των Τούρκων, καὶ ὅπου ὑπογράφεται ὡς Petrus Primus Russograecorum Monarcha, ἐνεθουσίασε τοὺς πολεμικοὺς ἄνδρας τῆς Ἑλλάδος, διότι θὰ ἐτάσσοντο ὑπὸ χριστιανὸν ἡγεμόνα ἐναντίον ἀπίστου αυτοκρατορίας. Δὲν ἐνδιέφερε κατ' ἀρχὴν τοὺς "Έλληνας ἂν θὰ ἤλλασσον κυρίαρχον καὶ οὐτε ἦσαν εἰς θέσιν νὰ διακρίνουν τὰς ἀπωτέρας βλέψεις τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς. Τὸ αἶσθημα ὅμως τὸ θρησκευτικὸν θὰ ἐπιδράσῃ εὐεργετικῶς ἐπὶ τοῦ πατριωτικοῦ, διότι τὰ ἰδανικά ταῦτα ἦσαν ἀρρήκτως συνδεδεμένα κατὰ τοὺς ζοφεροὺς χρόνους τῆς δουλείας, καὶ τοῦτο διαφαίνεται καθαρὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769, τὰ γνωστὰ Ὀρλωφικά, ὅπου ἄρματολοί, κλέφτες καὶ κουρσάροι συμπράττουν μετὰ των Ρώσων κατὰ των Τούρκων. Τότε ἡ Ρωσία ἦτο ἡ μόνη διὰ τὸν Ἑλληνισμόν προστάτις δύναμις, διότι ἡ Δύσις ἦτο ἀδιάφορος.

Κινοῦνται αἱ ἔνοπλαι δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ κατὰ τὴν Ναπολεόντειον ἐποχὴν, ἄλλαι ὑπὲρ των Γάλλων καὶ ἄλλαι ὑπὲρ των Ρώσων, ἀντιλαμβάνονται ὅμως τώρα ὅτι θὰ διαδραματίσουν κάποιον ρόλον εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικὴν, ἔστω καὶ ἐν συσχετίσει μετὰ τὰ πολιτικά συμφέροντα των ἀντιμαχομένων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Ἀπὸ τὴν διαμάχην ὅμως αὐτὴν ὑπῆρχε πιθανότης νὰ προκύψῃ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦτο εἶχεν ἀντιληφθῆ ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς, ὅταν ἴδρνε τὴν ἐπαναστατικὴν ὀργάνωσιν εἰς τὴν Βιέννην, ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας τοῦ ὑποδούλου Γένους καὶ ἀπὸ τὰς δημοκρατικὰς ἀρχὰς τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀδελφότητος, πού εἶχε διακηρύξει ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις καὶ αἱ ὁποῖαι τόσον μεγάλην ἀπήχησιν ἔσχον ἐπὶ των ὑποδούλων λαῶν. Διὰ τὸν Βελεστινλῆν, ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος ἐν συνδυασμῷ μετὰ μίαν ἀπελευθερωτικὴν κίνησιν των ἄλλων Βαλκανικῶν λαῶν, των διαβιούντων ὑπὸ τὸ τουρκικὸν καθεστῶς, ἀπετέλει τὸ ἐπίκεντρον των σκέψεων καὶ ἐνεργειῶν καὶ διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς προσεπάθει νὰ ἐπικοινωνήσῃ μετὰ τὸν Κορσικανὸν στρατάρχην, ἐπαγγελλόμενον τότε τὴν ἐλευθερίαν των καταδυναστευομένων λαῶν καὶ ἀποστέλλοντα εἰς τὴν Ἑλλάδα μυστικούς πράκτορας (agents secrets), διὰ νὰ ἐξεγείρουν τοὺς πολεμικοὺς ἄνδρας καὶ τὸν λαόν.

Τὰ πατριωτικὰ κηρύγματα τοῦ Θεσσαλοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἐλευθε-

κατατοπιστικὴν ἐργασίαν τοῦ Στεφάνου Παπαδοπούλου, Ἡ κίνησις τοῦ δούκα τοῦ Νεβέρ Καρόλου Γονζάγα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν των βαλκανικῶν λαῶν (1603-1625), Θεσσαλονίκη 1966.

ρίας και τῶν δημοκρατικῶν ιδεῶν ἠλέκτρισαν τοὺς πολεμικοὺς ἄνδρας τῶν ἑλληνικῶν βουνῶν καὶ ἐκαλλιέργησαν τὴν ἐθνικὴν ιδέαν, ἡ ὁποία λαμβάνει τὴν πλήρη μορφήν καὶ ἀκμὴν τῆς ἀπὸ τοὺς πατριώτας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἔστω καὶ ἀτελῶς ὀργανωμένης, μεταδίδεται εἰς ὀλόκληρον τὸν Ἑλληνισμόν καὶ ἀποφέρει τὰ ἀποτελέσματά της.

Ἀπὸ τὸν ληστήν λοιπὸν τῶν ἑλληνικῶν βουνῶν, ἀπὸ τὸν κλέφτην, τὸν ἄρματολὸν καὶ τὸν πειρατὴν τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν, προῆλθεν ὁ ἐθνικὸς ἀγωνιστὴς καὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν πολεμικῶν αὐτῶν ἀνδρῶν, προέκυψαν οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ναυμάχοι τοῦ μεγάλου μας ἀγῶνος.

Ι. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗΣ